

www.e-rara.ch

Omnes quae extant D. Hieronymi Stridonensis lucubrationes

Hieronymus, Sophronius Eusebius

Basileae, [1536-1538]

Universitätsbibliothek Basel

Shelf Mark: FM1 II 1-6

Persistent Link: <https://doi.org/10.3931/e-rara-62470>

Commentaria in epistolam Pauli ad Romanos

www.e-rara.ch

Die Plattform e-rara.ch macht die in Schweizer Bibliotheken vorhandenen Drucke online verfügbar. Das Spektrum reicht von Büchern über Karten bis zu illustrierten Materialien – von den Anfängen des Buchdrucks bis ins 20. Jahrhundert.

e-rara.ch provides online access to rare books available in Swiss libraries. The holdings extend from books and maps to illustrated material – from the beginnings of printing to the 20th century.

e-rara.ch met en ligne des reproductions numériques d'imprimés conservés dans les bibliothèques de Suisse. L'éventail va des livres aux documents iconographiques en passant par les cartes – des débuts de l'imprimerie jusqu'au 20e siècle.

e-rara.ch mette a disposizione in rete le edizioni antiche conservate nelle biblioteche svizzere. La collezione comprende libri, carte geografiche e materiale illustrato che risalgono agli inizi della tipografia fino ad arrivare al XX secolo.

Nutzungsbedingungen Dieses Digitalisat kann kostenfrei heruntergeladen werden. Die Lizenzierungsart und die Nutzungsbedingungen sind individuell zu jedem Dokument in den Titelinformationen angegeben. Für weitere Informationen siehe auch [Link]

Terms of Use This digital copy can be downloaded free of charge. The type of licensing and the terms of use are indicated in the title information for each document individually. For further information please refer to the terms of use on [Link]

Conditions d'utilisation Ce document numérique peut être téléchargé gratuitement. Son statut juridique et ses conditions d'utilisation sont précisés dans sa notice détaillée. Pour de plus amples informations, voir [Link]

Condizioni di utilizzo Questo documento può essere scaricato gratuitamente. Il tipo di licenza e le condizioni di utilizzo sono indicate nella notizia bibliografica del singolo documento. Per ulteriori informazioni vedi anche [Link]

PROOEMIUM COM

MENTARIORVM IN EPISTOLAS
DIVI PAULI.

ITERIS TVIS mihi cursim allatis, & laboribus & curis in sacris codicibus desudare me cogis, iam mihi senescere corpore, & uiribus lassescere Heliodore sancte: id est in epistolis beati Pauli apostoli, quæ & scientia prædicatoris & lima iusticiæ tam magnæ & prædicando & docendo testimonio spiritus sancti prolata atque dilatata sunt, ut comparare aut coequare ueteri testamento & euangelicæ doctrinæ non dubitemus: ipse enim reuelante sibi spiritu sancto cognouit, dum se raptum esse usque ad tertium cælum in corpore aut extra corpus asserit: hoc est, usque ad tertiam legem ueteris nouique testamenti. In corpore aut extra corpus: id est, neque per legem naturæ, neque per legem literæ, sed per spiritum sanctum ei, omnibus apostolis minimo, nouissime datum per Iesum Christum dominum nostrum, per quem habemus accessum in gratia ista, in qua & stamus & gloriamur. Nos uero simpliciter exposuisse breuibusque sermonibus cõperies. Eius nempe epistolæ magnificentius ab omnibus sapientibus & interpretantur & prædicantur.

COMMENTARIA IN

EPISTOLAM PAULI AD
ROMANOS.

Aulus.] Querimus quare Paulus scribat, cum Saulus antea sit uocatus: Quod ex more sanctorum fecisse credendum est, qui in uirtutibus proficietes, mutato nomine sunt uocati, ut essent etiam ipso nomine

dicere, natiuitatis scilicet Christi, passionis & resurrectionis & in cælum ascensionis. f ¶ Quod ante promiserat &c.] Ostendit se Christum non alium prædicare, quam eum cuius euangelium propheta ab Hierusalem promiserant esse uenturum. g ¶ In scripturis sanctis &c.] Ipsos

AD ROMANOS

AVLVS seruus Iesu Christi uocatus apostolus, segregatus in euangelium dei, quod ante promiserat per prophetas suos in scripturis sanctis de filio suo, qui factus est ei ex semine David secundum carnem: qui prædestinatus est filius dei

in uirtute secundum spiritum sanctificationis. Ex resurrectione mortuorum Iesu Christi, domini nostri. Per quem accepimus gratiam & apostolatam, ad obedi-

afferit dei prophetas esse, & illas scripturas sanctas quæ de Christo ante cecinerunt. Verum totum hic locus contra manichæos facit, ubi dicit, quod euangelium ante sit promissum, & per prophetas dei & in sanctis scripturis, & quod Christus secundum carnem ex David stirpe, id est de Maria uirgine sit creatus, secundum quod prædixerat Esaias. h ¶ De filio suo.] Multi filij gra-

Esai. 7. c

Gal. 2. d

Act. 13. d

humilitatis ostendens, quasi imitator eius qui exinanivit seipsum, formam serui accipiens, & humiliavit seipsum, factus obediens usque ad mortem, propter quod & deus illum exaltauit: & hic per fidele primum seruitium meruit apostolatam. Item non secundum timorem, sed secundum dilectionem, sicut ipse dicit: Viuo autem iam non ego, uiuit uero in me Christus. c ¶ Vocatus apostolus &c.] Iam in præsentia ad hoc uocatus ut esset apostolus. Item ostendit non solum uocatum se ad apostolatus gratiam, sed & segregatum in prædicationem gentium, ut ipse memorat. Nos in gentibus, ipsi autem in circumscriptione. Vocatus ergo à Christo ad apostolatam: segregatus autem in prædicationem gentium, ut ostendat unam esse substantiam patris & filij & spiritus sancti. d ¶ Segregatus.] Sicut in Actibus apostolorum spiritus sanctus dicit: Segregate mihi Barnabam & Paulum in opus ad quod elegi eos. e ¶ In euang. &c.] Euangelium, Latine bona annuntiatio

tia, hic natura: cuius etiam in carne natiuitas dissimilis ceteris inuenitur, eo quod ex uirgine natus est. i ¶ Qui factus.] Factus per spiritum sanctum. k ¶ Secundum &c.] Addendo secundum carnem, & Fotinum excludit & Arium. Si enim secundum carnem factus est, secundum uerbi uirtutem substantiam factus non est. l ¶ Qui prædest. &c.] Dicendo: in uirtute, ostendit non solum humanam naturam esse conceptum, sed absque uirili semine ex uirgine procreatum. Inferendo autem: m ¶ Secundum spiritum.] Ostendit creatorem suum spiritum sanctum. Itē ut sit in omnibus ipse primatum tenens, secundum spiritum sanctificationis prædestinatus, ut prior omnibus in corruptibilibus uirtute surgeret, & uiam resurrectionis dei filijs aperiret. De quibus ipse dicit: Quia filij dei cum sint filij resurrectionis. n ¶ Ex resurrectione.] Non omnium resurrectionis, sed ad Christum pertinentium. In ipso Christo resurrectionis forma est. o ¶ Per quem accepimus.] Gratiam in baptismo, apostolatam, quando à spiritu sancto directus est.

z Apostolus

A Apostolus enim Græce, Latine missus dicitur. Item recto ordine, accepta gratia, honorem apostolatus meruisse se dicit. **a** ¶ Ad obediendum fidei. ¶ Ostendit euangelij gratiam obedientibus prædicandam. **b** ¶ In omnibus gentibus. ¶ Apostolatus accepit, ut iam non legi, sed fidei obe-

dirent. **c** ¶ Pro nomine eius &c. ¶ Vice nois eius fungimur, ut ipse ait: Sicut misit me pater, & ego mitto uos. Et iterum: Qui uos recipit, me recipit. **d** ¶ In quibus estis &c. ¶ Et uobis: id est Romanis apostolatum accepimus. **e** ¶ Omnibus qui sunt Romæ &c. ¶ Hoc est omnibus credentibus, quos æqualiter diligit deus sine acceptio ne personæ Iudæi uel Græci. **f** ¶ Vocatis sanctis. ¶ Sanctis uocatione dei, non meritis facti. Item idcirco dicit, sanctis, quoniā gratiam spiritus sancti habentibus prædicabat. **g** ¶ Gratia uobis & pax &c. ¶ Talis est ubique salutatio eius, ut & commemoret in nobis beneficia dei, & optet in nobis integra permanere, quæ & gratis nobis peccata dimissa sunt, & reconciliati sumus deo per mortem filij eius.

Commonet etiam pacificos esse debere, unam eandemque gratiam consecutos. **b** ¶ Primum quidem gratias ago deo meo &c. ¶ Natura, deus omnium est, merito & uoluntate, paucorum: ut deus Abraham, secundum quod hic suum nominat deum. **i** ¶ Per Iesum Christum pro omnibus uobis. ¶ Hoc est, non pro Iudæis solis. **k** ¶ Quia fides uestra annuntiatur in uniuerso mundo &c. ¶ Ostendit quomodo Romanorum fides omnibus ecclesijs cognita sit: Vel certe quod eadem fides quam Romani tenent, in uniuerso mundo ab apostolis prædicetur. Itē prudenter laudat, ut prouocet ad profectum: Siue quia omni mundo mirum fuit Romanos credidisse, qui idolorum nimia fuerant cultura possessi, ita ut omnium gentium dijs quas uicerant deseruirent. Sed & simpliciter eorum fidem laudasse credendum est, cuius nunc deuotio demonstratur. **l** ¶ Testis enim mihi est deus &c. ¶ Hoc est, in toto corde meo & prompta deuotione mea deseruio. Si enim uolens hoc ago, mercedem habeo. Siue uerbum hic spiritum nominauit, ut est illud: Verbo domini coeli firmati sunt, & spiritu oris eius omnis uirtus eorum. **m** ¶ Quod sine intermissione. ¶ Hic ostendit se omnia ex dilectione dicturum, ut liberius audiat, & dat exemplum sine intermissione orandi. **n** ¶ Obsecrans &c. ¶ Qua liberatione ad uos quandoque perueniam in uoluntate dei. Aliter enim prosperum iter non habeo, nisi me uoluntas dei quæ omnia nouit illuc direxerit, ut aliquem habeam fructum.

A. 16. g

Iacobi. 2

Vnde in Actibus apostolorum legimus, eos alio ire uolentes, alio destinatos. Siue secundum illud Iacobi: Si deus uoluerit & uixerim, faciemus hoc uel illud. **o** ¶ Si quomodo tandem aliquando prosperum iter habeam in uoluntate dei ueniendi. ¶ Demonstrat se cuncta quæ agebat, ex dei gerere uoluntate. **p** ¶ Desydero enim uidere uos.

Hic ostendit quomodo eos superius laudauerat qui ad confirmandum aliquid gratiæ indigent spiritualis.

q ¶ Ut aliquid impertiar gratiæ uobis. ¶ Romanos Petri prædicatione fidem tenentes confirmare se uelle Paulus dicit, non quo minus accepissent à Petro, sed ut duobus apostolis, testibus atque doctoribus, eorum roboraretur fides.

r ¶ Id est &c. ¶ Ut per communem fidem inuicem cōsolemur. **s** ¶ Nolo enim uos ignorare fratres, quia sæpe &c. ¶ Percommemantes autem fratres audire potuistis.

t ¶ Et prohibitus usque adhuc. ¶ Ostendit se occupatum necessitate euangelij prædicandi, Romam adhuc ire non posse. Item prohibitus hic occupatus accipitur, dum alijs prouincijs prædicauerit, sicut ipse exponit in fine epistolæ suæ dicens: Propter quod & impediabar plurimum uenire ad uos.

u ¶ Ut aliquem fructum habeam in uobis. ¶ Mercedem laboris sui nominat fructum. **x** ¶ Sicut & in cæteris &c. ¶ Subauditur, habeo.

y ¶ Gracis ac barbaris, sapientibus & insipientibus debitor sum. ¶ Sapietes græcos philosophos, barbaros, insipientes appellat. **z** ¶ Itaque quod in me promptum &c. ¶ Qui Romæ estis, a quoque insipientibus ut Gracis euangelizare uult.

a ¶ Non enim &c. ¶ Recte dicit non se exubescere prædicationem crucis, quæ credentibus dei uirtus est in salutem. Item hoc ad taxationem subtiliter pertinet paganorum: qui cum non erubescant credere deum suum Iouem propter inanem libidinem, in animalia irrationabilia & insensibilia esse mutatum: nobis erubescendum putant dominum propter salutem perditum hominis credere crucifixum, cum in altero horrendum sit dedecus, in altero admiranda pietas atque uirtus. Simul & illos hæreticos tangit, qui hæc tanquam indigna deo refugiunt, ut hominem infidueret quem pro salute humani generis passioni traderet: non intelligentes nihil dignius creatori quam creaturæ suæ curare salutem: maxime cum ipse per hoc naturæ detrimentum quasi impassibilis sentire non possit. **b** ¶ Virtus enim dei est in salutem. ¶ Nulla maior uirtus est quam quæ deuicta morte homini perditio reddit uitam. **c** ¶ Omni credenti. ¶ Quamuis infirmitas uideatur incredulis. **d** ¶ Iudæo &c. ¶ Siue quod iustum fuerit, ut quomodo Abraham credens ex gentibus per solam primam fidem saluatus est: ita ceteri credentes saluarentur. Siue quod illius testamenti quod per legem deus uerax promiserat, debuerat exhibere. **e** ¶ Iusticia enim &c. ¶ Ostendit ex fide uniuscuiusque nostrum, prædicationis fidem posse roborari. **f** ¶ Ex fide. ¶ Siue quod ex fide iustificatur Iudæus, & in fide gentilis. Et ideo exposuerit ut ex operibus legis. **g** ¶ Sicut scriptum est. ¶ Non ex operibus legis. **h** ¶ Iustus autem ex fide uiuit. ¶ Propterea hoc dicit, quia sine fide: hoc est sine spe retributionis bonorum operum, perficere uirtutes nemo poterit: ut & ipse ad Hebræos perhibens docet. Sine fide autem

A autem impossibile est placere deo. Credere enim oportet accedentem ad deum, quia est: & inquirentibus se remunerator sit. **a** ¶ Reuelatur enim ira dei de cœlo.] Si dicentibus Manichæis crudelis asseritur deus ueteris testamenti, quia super peccatores uindictā inducat: quo

modo hoc loco ab apostolo dicitur à deo noui testamēti uindictam impijs hominibus inferendam: Vnde monstratur unum eundemq; deum esse noui & ueteris testamēti. Item incipit ad partem gentiū loqui, dicitq; dei iram per euangelium reuelari siue per naturā testimoniū: nouerunt enim homines & beneficia & plagas expectare de cœlo. **b** ¶ Super omnem impietatem & iniusticiam hominum.] Tres esse uidetur impietates. Prima & maxima i deū, quæ aut per blasphemiam aut per idololatriā admittitur. Secunda in parētes, aut iniuria aut contēptus, sicut scribit in Leuiti

Leuit. 20

B

Psalm. 21. b

co. Si quis dormierit cum uxore patris sui, morte moriatur: ambo impietatem fecerūt. Tertia in extraneos, ut est illud: Et tu remisisti impietatem cordis mei. Et plura alia, quæ enumerare perlongum est. Siue omnis impietas, ad diuersas idolorū culturas referenda est, ut impietas quasi ad iniuriā dei: iniusticia uero ad omnia peccata pertinere uideatur. **c** ¶ Eorum qui ueritatem &c.] Veritatem nominis dei iniusticia indignæ materiæ detinēte doctorem. Item scientes delinquant, qui dei ueritate agnita iniuste agunt. **d** ¶ Quia quod notum est dicitur.] Ostendit quomodo omnis homo naturalē habens intellectū, agnoscit esse insequēdam substantiam inuisibilem, quæ diuersas in hominibus artes & disciplinas operatur. Quod etiam exemplo inuisibilis deus manifestatur hominibus, ex his operibus quæ operatus est & operatur: simul & mens trinitatis demonstrat imaginem, in qua generat in situm sibi uerbum, & inseparabilē habet sibi met natum uerbum sapientia. Item quod potest naturaliter scire de deo quod sit, & quod iustus sit. **e** ¶ Manifestum est illis.] In cōscientijs eorū. Omnis namq; creatura deum se nosse testatur, & ab alio factā indicat, cuius uoluntati sibi parere necesse sit. Si enim deus summū magnū est, inuisibilis, incomparabilis, incomprehensibilis, inestimabilis, & qui super omnia sit: id est, cui neq; præponi aliquid neque possit æquari, siue magnitudine siue claritate uel potentia: manifestū est hoc nulli creaturæ posse competere quæ & oculis uidetur, ratione colligitur, & æstimatione iudicatur. Maior aut omnibus per omnia nulla est creatura, quia omnes se alterutrum uincunt. Alia enim magnitudine, ut cœlum, terra. Alia claritate, ut sol, luna uel stella. Alia altitudine, ut mare. Ita ergo peruidetur quia nullum elementū sit deus. Quod autem facta sint, mutabilitas eorum quæ non potest cadere in æternitatem demonstrat. Quod uero non seipsa fecerint, manifestū est: quia si seipsa fecerunt, iam erant anteq; fierent ut se facere possent, quod ualde absurdum est dicere. Cum uero uariant, & ordines suos permutant, & alterutrum cedūt: ostendunt se ab uno autore facta, & non suam, se & domini sui facere uoluntatē, cuius transgredi non possunt im-

perium. **f** ¶ Deus enim illis manifestauit.] Virtus enim eius occulta, ex his quæ palam sunt æstimatur. Si enim ea quæ uidentur, tam præclare ab eo facta sunt, ut quidam illa deos putarēt & æterna asserere tentarent, quanto magis factorem sempiternum & omnipotentem & im-

mensum esse intelligere potuerunt & secuti, dum sapiētiae librum dicentē. Ad cuius magnitudinem, creaturarū comparata, poterit horū creator uideri &c. **g** ¶ Inuisibilis enim ipse à creatura mundi per ea quæ facta sunt intellecta cōspiciuntur.] Tam eui dēter intellecta sunt, ut cōspecta dicantur. **h** ¶ Sempiterna quoque eius uirtus & diuinitas ita ut sint inexcusabiles, quia cū cognouisset deū.] Siue per naturam, siue per facturam & rationem. **i** ¶ Non sicut deum glorificauerūt, aut gratias egerunt.] Pro eo quod tales facti sunt, ut deum possint agnoscere si uelint. **k** ¶ Sed eu-

autem ex fide uiuit. Reuelatur enim ira dei de cœlo super omnē impietatem & iniusticiā hominum, eorū qui ueritatē dei in iniusticia detinent: quia quod notū est dei, manifestū est in illis. Deus enim illis manifestauit. Inuisibilis enim ipse à creatura mūdi per ea quæ facta sunt, intellecta cōspiciuntur: sempiternā quoq; eius uirtus & diuinitas, ita ut sint inexcusabiles. Quia cum cognouissent deum, non sicut deum glorificauerunt aut gratias egerunt, sed euauerunt in cogitationibus suis, & obsecratum est insipiens cor eorum. Dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt. Et mutauerunt gloriam incorruptibilis dei, in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, & uolucrum & quadrupedum & serpentium. Propter quod tradidit illos deus in desideria cordis eorum in immundiciā, ut contumelijs afficiant corpora sua in semetipsis. Quia cōmutauerunt ueritatem dei in mendacium, & coluerunt & seruerūt creaturæ potius quam creatori, qui est benedictus in secula, amen

nuerunt in cogitationibus suis.] Putantes se dei magnitudinem in cogitatione posse comprehendere, euauerunt in naturali sapore, creaturas pro creatore uenerari. **l** ¶ Et obsecratum est insipiens cor eorum.] Recedentes à lumine ueritatis. **m** ¶ Dicentes enim se esse sapientes.] Quasi qui inuenissent quomodo inuisibilis deus, per simulacrū uisibile coleretur. **n** ¶ Stulti facti sunt, & mutauerunt gloriam incorruptibilis dei in similitudinem.] Non intelligentes nullam similitudinem habere mortale immortalis, & incorruptibile sempiterni. **o** ¶ Imaginis corruptibilis hominis & uolucrum & quadrupedum & serpentium.] Non hominis solum, sed imaginis hominis: & non huius tantum, sed etiam animalium. Hic iouis cultores appellat, qui eum propter amores foedissimos in ista asserunt transformatum, & idcirco se illi tales imagines consecrasse, in quibus libidini satisfecit. **p** ¶ Propter quod tradidit illos deus in desideria cordis eorum.] In hoc quod deus tradidisse dicitur proprijs desiderijs peccatores, ostendit non quod ipse sit causa, sed quod per longanimitatem & patientiā non inducendū uindictam, patitur eos secundum cordis sui agere uoluntatem: hoc facit uolens eos ad poenitentiam conuertere. Item tradere in scripturis dicitur deus, cum non retinet delinquentes propter arbitrij libertatē, sicut in psalmo dicit: Et dimisi eos secundū desideria cordis eorum. **q** ¶ In immundicia.] Quæ est in turpib; ministerijs idolorum. **r** ¶ Ut contumelijs afficiat corpora sua.] Dum si bi in sacramentis eorum, cauteria & combustiones infligunt. **s** ¶ In semetipsis.] Ut quasi amentes ipsi in se, suorum sint iudices delictorum. **t** ¶ Quia cōmutauerunt ueritatem dei in mendacium.] Cōmutauerunt uere dei cultum in mendacium idolorum, quæ falso prodij colunt: & quodammodo stultis mentiuntur esse quod non sunt. **u** ¶ Et coluerunt & seruerūt creaturæ potius q; creatori.] Non solum dilexerunt, sed etiam seruierunt: sed quicunq; alicuius creaturæ cupiditate uinctur, ipse seruit. A quo enim quisq; superatus est, huius & seruus est. **x** ¶ Qui est benedictus in secula.] Cui si seruissent, fieri benedicti in secula potuissent. Qui enim fecerunt uolunt-

Arit uoluntatem dei, manet in æternum, sicut ipse manet in æternū. **a** ¶ Propterea tradidit illos deus in passiones ignominie. ¶ Propter causas superius memoratas, in his flagitijs sunt dimissi. **b** ¶ Nam foemina eorum immutauerunt naturalem usum, in eum usum qui est contra naturam. ¶ Omnia per

uerterunt in deū peruersi. Neque enim ordinem naturæ seruauerunt, q̄ naturæ dereliquerunt autorem. In fandorum enim idolorum cultura, omnis mali causa est, initium & finis. **c** ¶ Similiter autem & masculi relicto naturali usu foeminae, exarserunt in desiderijs suis in inuicē, masculi in masculos turpitudinem operantes. ¶ Effrenata libido modum seruare non nouit. **d** ¶ Et mercedem quā oportuit erroris sui in semetipsis recipientes. ¶ Sic currit ordo, ut q̄ dei obliuiscerent, nec seipsos agnoscerent.

e ¶ Et sicut non probauerunt deum habere in noticia. ¶ Nō ne scierunt, sed minime probauerunt. Ille enim probat se deum habere in noticia, qui semper illū in presenti habet, peccare non audet.

f ¶ Tradidit illos deus in reprobum sensum. ¶ Nō reprobantur sunt traditi in reprobū sensum. **g** ¶ Ut faciant ea quæ nō conueniunt. ¶ Homini facere. **h** ¶ Repletos omni iniquitate, malicia. ¶ Iniquitatem & maliciam, principales causas ostendit uitiorum esse. **i** ¶ Fornicatione, auaricia. ¶ Fornicationem autem & auariciam simul iunxit, quia utrique penē idololatria cōparatur nequitie. **k** ¶ Plenos inuidia, homicidio. ¶ Pulchre inuidiam homicidio sociavit, quia prima huius criminis, ipsa materia est. **l** ¶ Contentione. ¶ Contentio est, ubi nō ratione aliquid, sed animi pertinacia defenditur: & ubi iam non ueritas queritur, sed proximus fatigatur. **m** ¶ Dolo. ¶ Occulta malicia, blandis sermonibus adornata: **n** ¶ Malignitate. ¶ Malicia uotum, uel opus, malignitas appellatur.

o ¶ Sufurriones. ¶ Murmuratores, non in faciem, sed in aurem loquentes. **p** ¶ Detractores, deo odibiles. ¶ Nihil est enim tam odibile deo quā idololatria, cui per similitudinem eradicandi poena detractionis scripta coniungitur. **q** ¶ Contumeliosos. ¶ Qui ueloces sunt in uerbis iniuriæ. **r** ¶ Superbos, elatos, inuētores malorum. ¶ Qui uult supergredi quod est, superbus est, sicut diabolus perdit seipsum quod est. ¶ Qui enim super alios uult esse, hic infra se fiet: & ideo sequitur inuētores malorum, quia semper superbia excogitat & inuenit mala: sicut autem superbia per elationem suam inuenit sibi malum quod ante non fuerat. Elatus autem dicitur, qui effertur super mensuras suas. **s** ¶ Parentibus non obedientes. ¶ Veri parentes sunt qui per semen uerbi generant in lucē filios ad uitam æternam. **t** ¶ Insipientes, incompósitos. ¶ Qui

la, amē. Propterea tradidit illos deus in passiones ignominie. Nam foemina eorum immutauerunt naturalem usum, in eum usum qui est contra naturā. Similiter autem & masculi relicto naturali usu foeminae, exarserunt in desiderijs suis in inuicē, masculi in masculos turpitudinem operantes, & mercedē quā oportuit erroris sui in semet ipsis recipientes. Et sicut nō probauerunt deum habere in noticia: tradidit illos deus in reprobum sensum, ut faciant ea quæ non cōueniunt, repletos omni iniquitate, malicia, fornicatione, auaricia, nequitia, plenos inuidia, homicidijs, contentione, dolo, malignitate, sufurriones, detractores, deo odibiles, contumeliosos, superbos, elatos, inuētores malorum, parentibus nō obedientes, insipientes, incompósitos, sine affectione, absq̄ fœdere, sine misericordia. Qui cum iusticiā dei cognouissent, non intellexerunt, quoniam qui talia agunt, digni sunt morte: nō solum qui ea faciunt, sed etiam qui consentiunt facientibus.

Cap. i r

Propter quod inexcusabilis es o homo omnis qui iudicas. In quo enim alterum iudicas, teipsum condemnas. Eadem enim agis quæ iudicas. Scimus enim quoniam iudicium dei est secundū ueritatem in eos qui talia agunt. Existimas autem hoc o homo omnis qui iudicas eos qui talia agunt & facis ea, quia tu effugies iudicium dei? An diuitias bonitatis eius & patientiæ & longanimitatis contemnis? Ignoras quoniam benignitas dei ad

à fonte sapientiæ recesserunt, necesse est ut inordinate ferantur. **u** ¶ Sine affectione, absq̄ fœdere. ¶ Affectio est adimpletio charitatis. **x** ¶ Sine misericordia. ¶ Quomodo alijs poterant misereri, qui in se misericordes esse noluerunt. Hæc omnia per ordinem digesta peccata, de

illis dicuntur, qui de relinquentes deum, ab eo uicissim sunt derelicti. Caveamus ergo & nos ne quod malū ex his habentes, similiter relinquamur.

y ¶ Qui cum iusticiā dei cognouissent non intellexerunt, quoniam qui talia agunt digni sunt morte. ¶ Hic ostendit quomodo unusquisque hominum scit se à deo secundum actus proprios iudicandū: in quo & ipse aliū hominem peccantem iudicat atq̄ cōdemnat. Item cum ex eo sibi quisque displicet quod fecerit malum, dei iusticiam cognouisse dicitur: nō intellexerunt tales ab eo, & si nō in presenti, tamen in futuro esse puniendos. Si enim intellexisset, utique talia committere timuisset. **z** ¶ Nō solum qui ea faciunt, sed & qui cōsentunt facientibus. ¶ Ne quis diceret: hæc non omnia se fecisse, addidit, qui cōsentunt facientibus: Sed & q̄ in istis non consensit qui iudicabant huiusmodi, tamē idololatriæ cō-

sentiendo, quæ omnium horum caput & causa est, omnibus consensisse uidebatur.

Cap. ii

Propter quod inexcusabilis es o homo omnis qui iudicas. In quo enim alterum iudicas, teipsum condemnas. Eadem enim agis quæ iudicas. Scimus enim quoniam iudicium dei est secundū ueritatem in eos qui talia agunt & facis ea, quia tu effugies iudicium dei? An diuitias bonitatis eius & patientiæ & longanimitatis contemnis? Ignoras quoniam benignitas dei ad sentiendo, quæ omnium horum caput & causa est, omnibus consensisse uidebatur.

Audi scri

A Audi scripturę sententiam: Non tardat dominus promissis, sed patienter agit propter uos, nolens aliquem perire, sed omnes ad poenitentiam conuerti. Bonus est expectando, iustus est puniendo. Vnde admonet propheta:

Ecc. 5. b Ne tardes conuerti ad dominum, neque differas de die in

Conscientia & infructuosa poenitentia; sicut scriptum est: Tunc dicent intra se poenitentiam agentes, & per angustiam spiritus gemetes. Item hucusque sermo dirigitur ad omnes naturali obnoxios legi: in quo etiam Iudaei pariter continentur. Idcirco autem Iudaeus gentili antefertur:

C
Sap. 5. a

dei ad poenitentiam te adducit: Secundum autem duritiam tuam & impoenitens cor, thesaurizas tibi iram in die irę & reuelationis iusti iudicii dei, qui reddit unicuique secundum opera eius. His quidem qui secundum patientiam boni operis, gloriam & honorem & incorruptionem querentibus uitam æternam. His autem qui sunt ex contentione, & qui non acquiescunt ueritati, credunt autem iniquitati, ira & indignatio, tribulatio & angustia, in omnem animam hominis operantis malum, Iudaei primum & Græci. Gloria autem & honor & pax omni operanti bonum, Iudaeo primum & Græco. Non enim est acceptio personarum apud deum. Quicumque enim sine lege peccauerunt, sine lege peribunt. Et quicumque in lege peccauerunt, per legem iudicabuntur. Non enim auditores legis iusti sunt apud deum, sed factores legis iustificabuntur. Cum enim gentes quę legem non habent, naturaliter ea quę legis sunt faciunt: eiusmodi legem non habentes ipsi sibi sunt lex: qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium reddente illis conscientia ipsorum: & inter se inuicem cogitationum accusantium, aut etiam defendentium, in die

cum iudi-

quonia præter naturalem legem & Moyse legem scriptam habet. **k** ¶ In omnem animam hominis &c. ¶ Animę poenam apostolus cominatur propter hæreticos, qui solam carnem delinquerent dicunt, & animam negant posse peccare. Siue anima pro toto homine dicitur: Sicut in Genesi: Iacob cum septuaginta animabus. **Gen. 46. c** Aegyptum introiisse refertur. **l** ¶ Gloria autem & honor & pax omni homini operanti. ¶ Gloria contra iram, honor contra indignationem. Et quod supra incorruptionem, hic pacem appellat.

m ¶ Iudaeo primum & Græco. ¶ Quod super animam, hic hominem nominauit. Primum autem pro qui dem ponit. Siue primum credulitatis tempore non honore.

Gen. 46. c

Psalm. 38. g

Iob. 24. d

annos unius horę suę spacio non coarquat: quapropter hoc paruum est apud eum, cum etiam homines soleant multo tempore correctionem sperare peccantium. **a** ¶ Secundum autem duriciam tuam & impoenitens cor. ¶ Tu autem impudens æger, ad uulnera maiora abuteris ipso remedio, quia iuxta sententiam beati Iob, poenitentia loco abuteris in superbiam. Vnde non agnita pietas maius tibi iudicium parat, ut uindictam sentiat qui misericordiam sentire contempsit. Iterum, omne enim cor quod non sentit, induratur. Hoc enim modo indurauit deus cor Pharaonis. **b** ¶ Thesaurizas tibi iram in die irę & reuelationis iusti iudicii dei, qui reddet unicuique secundum opera eius. ¶ In diem iudicii, iram tibi super iram ipse condidit, qui die definito & certo tempore apparebit. **c** ¶ His qui dem qui secundum patientiam boni operis. ¶ Boni operis merces per patientiam expectatur, quia in presenti uita non redditur. Per fidem enim ambulamus & non per speciem. Et tunc erit perfectum opus, si in finem usque dura uerit, quia qui perseuerauerit usque in finem, hic saluus erit. **d** ¶ Gloriam & honorem & incorruptionem. ¶ Gloriam, quia sancti fulgebunt ut sol. Honorem, filiorum dei quod nihil est maius, per quem etiam angelos iudicabunt. In corruptionem, uitę perpetuę. **e** ¶ Querentibus uitam æternam. ¶ Qui per patientiam opera querit uitam æternam, ista omnia consequitur. Et qui habet hanc spem, in eo sanctificat se sicut & ille sanctus est. **f** ¶ His autem qui sunt ex contentione. ¶ Audiant qui sæpe uicti, animositate contendunt, & timeant in consuetudine pessima permanere, ne ista omnia super eos deputentur: iam superius dictum est, contentiosum hunc esse specialiter, qui aliquid contra conscientiam suam nititur defendere. **g** ¶ Et qui non acquiescunt ueritati, credunt autem iniquitati. ¶ Euan gelicę ueritati non credunt, & consensunt iniquitati, et relicto creatore deseruiant creaturę. **h** ¶ Ira & indignatio. ¶ In iudicio poenę sunt. **i** ¶ Tribulatio & angustia. ¶

n ¶ Non est enim personarum acceptio apud deum. ¶ Ergo nec gentes sibi de ignorantia falsę, nec Iudaei de legis circuncisione & priuilegio blandiuntur. **o** ¶ Quicumque enim sine lege peccauerunt, sine lege peribunt. Et quicumque in lege peccauerunt, per legem iudicabuntur. ¶ Siue lege literę, in lege naturę: hoc loco, peribunt & iudicabuntur: unum uoluit intelligi, quia & qui perit, per dei iudicium perit: & qui iudicatur, peccator perit: sicut scriptum est: Quia peccatores peribunt. Nam & similes illos facit dicendo: Non auditores tantum legis iustos esse, sed factores. Et paulo inferius, dicit gentes in die domini iudicandas. Quis enim dubitat, tam sub lege positos quam sine lege degentes, nisi Christum crediderint perituros?

p ¶ Non enim auditores legis iusti sunt apud deum, sed factores legis iustificabuntur. ¶ Reddit rationem quare non sint gentibus meliores. Vnde & nobis timendum est, ne audientes legem & non facientes, cum gentibus pereamus, sicut ipse alibi dicit: Ne cum hoc mundo damnemur. **q** ¶ Cum enim gentes quę legem non habent. ¶ Ne quis forte diceret, legem non habent, ad quā formam poterunt iudicari. **r** ¶ Naturaliter ea quę legis sunt faciunt. ¶ Siue de his dicit, qui naturaliter iusti fuerunt ante legem: siue etiam qui nunc boni aliquid operantur.

s ¶ Eiusmodi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex. ¶ Ostendit illos non esse sine lege, ut & gentes inexcusabiles faciat, & Iudaeis de proprietate gloriam tollat.

t ¶ Qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium reddente &c. ¶ Natura agit legem in corde per conscientię testimonium: siue conscientia testatur legem habere timendo dum peccat, & uictis gratulando peccatis, Nam si nullum hominum uereatur ipse qui peccat.

u ¶ Et inter se inuicem cogitationum accusantium, aut etiam defendentium &c. ¶ Dicit altercationes cogitationum esse, cum quid faciendum diutina deliberatione decernimus, & secundum hoc nos in die domini iudicandos, quia

z **5** dos, quia

A dos, quia bonum malumue nō ignorasse probamur. Si ue conscientia & cogitationes nostrae erunt in die iudicii ante oculos nostros, tanq̃ quaedam historiae cognoscenda: aut ipsae nos accusabunt, aut etiam excusabunt, sicut scriptum est: Arguam te, & statuam eam contra faciem tuam. **a** ¶ Secundū euangelium meum per Iesum Christum. ¶ Secundum quod annūcio per Iesum Christum iudicabit deus. **b** ¶ Si autem Iudaeus cognominaris. ¶ Hic conuertit se ad Iudaeos, docens opere non nomine tantum debere esse Iudaeum, eumq̃ esse uerum, cuius occulta sūt bona. **c** ¶ Et requiescis in lege. ¶ Cōfidis uel securus es. **d** ¶ Et gloriaris in deo, & nosti uoluntatem eius. ¶ Gloriaris te solum nosse deum, eiusq̃ uoluntatem agnoscere. **e** ¶ Et probas utiliora instructus per legem. ¶ Eligis maiora, & inter minora discernis. Quae em̃ per naturā utiliora probantur, utiliora sunt per legem. **f** ¶ Cōfidis teipsum esse ducē cæcorū. ¶ Quorum cor obscuratum est. **g** ¶ Lumen eorū qui in tenebris sunt. ¶ Ignorantia. **h** ¶ Eruditorem insipientiū. ¶ Qui dei non habent sapientiam. **i** ¶ Magistrum infantium. ¶ Paruulorū ætate uel sensu. **k** ¶ Habentem formam scientiæ & ueritatis in lege. ¶ Ad quam semper respiciens, errare non potes. **l** ¶ Qui ergo alium doces, teipsum non doces. ¶ Similiter gentib⁹ dixerat: Qui enim alium iudicas, teipsum condemnas. Qui in lege requiescis d̃ Iudae, quare transgredieris legē? Qui gloriaris in deo, quare inhonoras deum? Qui nosti uoluntatem eius, quare nō obtemperas eius uoluntati? Qui probas utiliora, cur inutilia sectaris? Dux cæcorū, quomodo uiam non uides rectam? Si enim uideres, per ipsam utiq̃ ambulares. Si lumen es aliorū, cur non abjicis opera tenebrarū? Eruditor insipientiū, ut quid timorem domini qui est initium sapiētiæ, reliquisti? Magister infantium, quomodo puer es in sensu? Qui habes formam scientiæ ueritatis in lege, quare nec ipse sequeris, nec alios sequi pessimo exemplo permittis? Quare non conuenit uita tua doctrinæ tuæ, & opus tuum destruit fidem tuā? Vnde fiet ut lex à te non custodita, nō solū tibi nihil pro sit, sed etiam maioris criminis reum, suū contemptorem obtineat. **m** ¶ Qui prædicas nō furādū, furaris. ¶ Qui dam dicunt, abscondendo ab hominibus furaris Christum. **n** ¶ Qui dicis non mœchandū, mœcharis. ¶ Nō est una mœchia. Nam om̃e quod deo debet anima, si ali cui praterq̃ deo reddiderit, mœchatur. **o** ¶ Qui abominaris idola, sacrilegiū facis. ¶ Sacrilegiū est, quod proprie in deum cōmittitur, quasi sacrosancti uiolatio. Item in hoc, inquit, in quo committis sacrilegium, idololatra esse monstraris. **p** ¶ Qui in lege gloriaris, per præuaricationem legis deum inhonoras. ¶ Exponit sacrilegium quia dicit. **q** ¶ Nomen enim dei per uos blasphematur

inter gentes, sicut scriptū est] in Esaia: Præposterato ordine ante posuit testimonium quā diceret scriptum: Ita enim dicentis sermo dilapsus est, ut quod ex propria intentione dicebat, eodem sensu scriptum repererit. Vel reuera, quorū iniustis actibus nomen dei fuerat blasphematum, sicut scriptū est: Polluerūt nomen meum inter gētes: dū dicūtur populus dei, inter quas gentes captiui, suis peccatis facientibus morabant. Item, sicut ait: Per bona opera uestra benedicatur deus: ita nūc non recte conuersantibus blasphematur. **r** ¶ Circumcisio qui dem prodest, si legē obserues: si autē præuaricator &c. ¶ Quomodo nihil est, si prodest? Prodest tempore suo signū: prodest si iusticia cuius est signaculum, adsit. Cæterum sine illa superflūū erit, siue quia uiuere faciebat Iudaeū, & infantia exterminari antequam sciret: siue quia in lege faceret esse, quia perspecta inuenitur carnis circumcissione cessante, ueram illā cordis esse ueturam. Et præuaricator legis est, dū nō sequitur id quod ibi prædictum est.

cum iudicabit deus occulta hominum secundum euāgelium meum, per Iesum Christū. Si autem tu Iudaeus cognominaris, & requiescis in lege, & gloriāris in deo, & nosti uoluntatem eius, & probas utiliora instructus per legem, cōfidis teipsum esse ducem cæcorum, lumen eorū qui in tenebris sunt, eruditorem insipientiū, magistrum infantium, habentem formam scientiæ & ueritatis in lege. Qui ergo alium doces, teipsum non doces. Qui prædicas nō furandum, furaris. Qui dicis non mœchandū, mœcharis. Qui abominaris idola, sacrilegium facis. Qui in lege gloriaris, per præuaricationem legis deum inhonoras. Nōmen enim dei per uos blasphematur inter gentes, sicut scriptum est. Circumcisio quidem prodest si legem obserues. Si autem præuaricator legis sis, circumcisio tua præputium facta est. Si igitur præputium iusticias legis custodiat, nōne præputium illius in circumcissione reputabitur? Et iudicabit id quod ex natura est præputiū, legem cōsummans, te, qui per literā & circūcisionē præuaricator legis es. Non enim quī in manifesto Iudaeus est, neq̃ quā in manifesto in carne est circumcisio, sed qui in abscondito Iudaeus est, & circumcisio cordis in spiritu, non litera, cuius laus non ex hominibus, sed ex deo est.

Cap. III

Quid

tium iusticias legis custodiat, nōne præputium illius in circunc. &c. ¶ Visibilia indigēt inuisibilibus, inuisibilia nō indigēt uisibilibus: eo q̃ uisibilia imago sunt inuisibilium: & inuisibilia ueritas sūt uisibilium: ideo circumcisio carnis, indiget cordis. Circūcisio autem cordis, nō indiget carnis, quia imagine non indiget ueritas: imago autem indiget ueritate. Quare ita sanē, quare sit data circumcisio, si per seipsam non prodest. Primū, ut agnosceretur dei populus inter gentes. Deniq̃ quando soli erant in eremo, circūcisi non fuerunt. Siue ut corpora eorum agnoscerentur in bello. Nam quod in tali membro signātur, hæc causa est. Primum, ne aliud membrum aut debile fieret, aut turpe, quod publice uideretur. Iterum, propter gratiæ pmissionem, in qua erant per castitatem placituri. Siue ut Christus significaret ex eius semine nasciturus, ad quem futura erat ista carnalis, quæ spiritua lem habebat asferre. Cuius typū gerēs Iesu Naue, populum secundo circūcidere iubetur. ¶ Et iudicabit id quod &c. ¶ Siue dum literæ circūcisionē sectaris, circumcissionem spiritus accipere dedignaris: siue nō sequendo quod lex dicit: hoc est ut Christo credens, ueram circūcisionem acceperis. ¶ Non enim &c. ¶ Ipse est uerus. Om̃ia em̃ quæ antea circa exteriorē hominem gerebantur, figurā interioris habebant. ¶ Et circūcisio. ¶ De qua scriptum in lege est: In nouissimis diebus circūcidet deus cor tuū, & cor seminis tui, ad dñm deum tuū amandum. Et iterū: Circūcidite uos deo uestro, & circūcidite præputiū cordis uestri. ¶ In spiritu, non litera, cuius laus non ex hominibus, sed ex deo est. ¶ Non secundum literam legis, sed secundum nouum testamentum, quod interiora quatit, quæ solum uidet deus. Cap. III

Quid er.

A Vid ergo amplius est Iudæo: aut quæ utilitas circuncisionis? Multum quidem per omnem modum. Ex persona Iudæi interrogatis dicitur: respondente Apostolo, multum quidem secundum omnem modum. Ideo autem multum interest: non quia circuncisionem in car-

in meo mendacio &c.] Hoc est, creuit. **k** ¶ Quid ad huc & ego? Hoc est, insuper iudicor ego quicūq; melior homo, qui laudari deberem, si meo mendacio, dei ueritas comprobatur. **l** ¶ Tanq̃ iudicor peccator, & non sicut blasphemamur, &c.] Vt qui me ita iudicat quasi

Q Vid ergo amplius Iudæo est: aut quæ utilitas circuncisionis? Multum per omnem modum. Primum quidem, quia credita sunt illis eloquia dei. Quid enim si quidam illorum non crediderunt? Nunquid incredulitas illorū fidem dei euacuauit? Absit. Est autem deus uerax, omnis autem homo mendax. Sicut scriptum est. Vt iustificeris in sermonibus tuis, & uincas cum iudicaris. Si autem iniquitas nostra iusticiam dei commendat, quid dicemus? Nunquid iniquus est deus qui infert iram? Secundum hominem dico: Absit. Alioquin quomodo iudicabit deus hunc mundum? Si enim ueritas dei in meo mendacio abundauit in gloriam ipsius, quid adhuc & ego tanquam peccator iudicor? Et non sicut blasphemamur, & sicut aiunt quidam nos dicere: Faciamus mala, ut ueniant bona. Quorū damnatio iusta est. Quid ergo? Præcellimus eos? Nequaquā. Causati enim sumus, Iudæos & Græcos, oēs sub peccato esse. Sicut scriptum est: Quia non est iustus quisq;: non est intelligens: non est requirēs deū. Omnes declinauerūt, simul inutiles facti sunt: non est qui faciat bonum, nō est usq; ad unum. Sepulchrum patens est guttur eorū: linguis suis dolose agebāt: uenenū aspidum sub labijs eorū.

Quorum

do Iudæi licet legem & prophetas haberent, nihil tamen amplius q̃ gentes habeant, quia omnes similiter peccauerūt, & egent gloria dei. **p** ¶ Sicut scriptum est: Quia non est iustus quisq;.] In psalmo tertio decimo. Psalmus iste unde hoc testimonium sumptum est, de insipiente loquitur: quod testimonium in aduentu Christi, præcipue ostendit impletum, tempore scilicet passionis, quo nullus iustus cum pateretur, puto inuentus sit. **q** ¶ Non est intelligens, non est requirēs deum.] Qui non requirit fundamentum, necesse est ut declinet. **r** ¶ Omnes declinauerunt.] Qui non intelligit, non requirit: seu ideo, non intelligit, quia non querit. Deus autem tunc requiritur, cum eius uoluntas inquiratur: quia omnis qui peccat, non uidit eum, nec cognouit eum: eo quod qui peccat, domini sui non cognoscit uoluntatem. Nam & uulgo nescire dicitur, cuius uoluntas ignorata est. **s** ¶ Simul inutiles facti sunt.] Inutiles ad opus, ad quod fuerunt procreati. **t** ¶ Non est qui faciat bonum, non est usq; ad unum.] Nec Apostolus. Item si non est qui faciat bonum, quomodo inferius, plebem suam arguit, deuorantes, & inopum consilium confundentes? Plebs enim dei non erat, si bonum non faciebat: maxime cum iusta ibidem generatio appelletur. Hoc magis ad psalmi expositionem pertinet, quam ad Apostoli causam. **u** ¶ Sepulchrum patens est guttur eorum.] Foetore doctrinæ suæ & adulatione contaminans, & interficiens audientes. Ideo enim sepulchrum diligenter clauditur, ne adhuc uiuentibus exhalatione sua generet pestem. **x** ¶ Linguis suis dolose agebant.] Aliud ore promittentes, aliud corde uoluentes. **y** ¶ Venenum aspidum.] Horum serpentium pessimum dicit esse uenenum. **z** ¶ Sub labijs eorum.] Hoc est, in corde.

z 4 ¶ Quorum

& gentibus nulla. **c** ¶ Quid enim si quidam illorū non crediderunt? Nunquid incredulitas eorum, fidem dei euacuauit? Absit.] Fidem promissorum, cum sit dictum Abraham: Quia in semine tuo benedicentur omnes gentes. **d** ¶ Est autem deus uerax: omnis autem homo mendax.] Hic omnis, p maxima parte dicit, sicut: Omnes sua querunt. Et: Omnes me dereliquerūt. Lucas est mecum solus. **e** ¶ Sicut scriptum est: Vt iustificeris in sermonibus tuis, & uincas cū iudicaris.] In psalmo quinquagesimo. Hoc testimoniū ita posuit pars aduersa, quia si diceret: Propterea ego peccaui, ut tu iustus appareas, me iudicando. Sed uerus sensus sic se habet: quia promiserat se deus sine personarum acceptione in peccantibus uindicare, & quidam eius patientiam mendacium iudicabant: uincit cum iudicauerit, quando eorum facta puniet: in quibus nemo putauerat uindicare. Aliter: Proba si te curam de hominibus habere: qui per prophetam mea abscondita reuelasti, & uicisti eos qui te incuriosum humanorum actuum esse confingunt. Hucusq; obiectio cucurrit: iam incipit Apostolus respondere. **f** ¶ Si autem iniquitas nostra iusticiam dei commendat, quid dicemus? Nunquid iniquus est deus? Iniquum est, si in illis uindicat: qui ideo peccauerunt, ut illis iustior appareret. Item nō quod nostra iniquitas addat iusticiā deo, sed in tempore quando in iudicium cum deo uenimus, non obseruantes præcepta eius, promissionum retributionem fraudamus. Vnde ostenditur deus uerax: quia quæ promissit sanctis, peccatoribus non dat. **g** ¶ Qui infert iram.] Vt in diluuiio & Sodoma, ita in iudicio. **h** ¶ Secundum hominem dico: Absit.] Secundum e, q̃ taliter sentis. Alioquin quomodo iudicabit deus hunc mundū? Quia iusticia damnabit iniusticiā: si secundum te, humana iniquitate sit iustior. **i** ¶ Si enim ueritas dei

peccantem, & non sicut quidā nos aiunt dicere: quod quanto maiora mala fecerimus, tāto maiora bona recipiamus.

m ¶ Faciamus mala.] Hoc fortassis ideo putabant: quia non intellexerunt quod quidā dicebat: Vbi abundauit peccatum, super abundauit gratia.

n ¶ Quorū damnatio iusta est.] Quid iustius, q̃ ut hāc poenam sentiat, quā nos negare mentiti sunt: qui nihil magis q̃ iustum dei iudiciū prædicamus. **o** ¶ Quid ergo? Præcellimus eos? Nequaquā &c.]

Nos ex Iudæis nullā unde maiores simus inuenio causam. Hoc enim inuestigauit ratio, sub peccato esse & Iudæos & Græcos: quod non ratione sola colligimus, sed etiā de Iudæis testimonio comprobamus. Item hoc ostendit: quomo-

Rom. 5. d

A ^a ¶ Quorum os maledictione.] Non est unius generis maledictio. Quicquid enim malo uoto dicitur, sine dubio male dicitur. ^b ¶ Et amaritudine plenum est.] Amaritudo contraria est dulcedini uerborum dei. ^c ¶ Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem.] Siue simpliciter homicidas dicit: siue interficiētes animas adulando.

A ²⁰ ^f do. Vnde in actibus apostolorum dicit Paulus: Mundus sum ab omni sanguine. Non enim subterfugi, quominus uobis annunciarē omne consiliū dei. ^d ¶ Contritio & infelicitas in uis eorum, & uia pacis non cognouerūt.] Contrituntur & infelices sunt animae in doctrinis eorum, uel in exemplis conuersationis eorum. ^e ¶ Non est timor dei ante oculos eorum.] In timore dei conclusit: qui si timorem dei semper ante oculos habuissent, non utique deliquissent. Neque enim audet seruus domino praesente peccare. ^f ¶ Sci mus autem quoniam quaecumque lex loquitur &c.]

B Ne dicerent, haec in psalmo de gentibus dicta, ostendit quae in lege dicta sunt: his qui in lege sunt, loqui. Queritur sane, quomodo Iudaei dixerunt, deum non esse. Non utique uerbo dixerunt, sed opere. Nam confitentur quidem se nosse, factis autem negant. Ergo gentes hic non appellat: qui iam de illis talia dixerat in propria causa. ^g ¶ Vt omne os obstruat.] Non solum gentium, sed etiam Iudaeorum: dum non habent unde gloriari possint. ^h ¶ Et subditus fiat omnis mundus deo.] In confessione peccati. ⁱ ¶ Quia ex operibus legis &c.] Modo non iustificatur. Siue opera legis, circumcisionem dicit, sabbatum, & ceteras ceremonias: quae non tam ad iusticiam, quam ad carnis laticiam pertinebant. Item non contraria sibi dicit Apostolus, superius dicens: Qui ostendunt opus legis in cordibus suis: Et nunc dicit: Ex operibus legis non iustificari omnem carnem. Carnem accusat, cuius prouidentia legi dei subiacere non potest. Lex enim ostendere nouit peccatum: non tamen ostendit qualiter debeat obseruari, & iterum punire noxia, non dans ueniam poenitenti: Christus autem remissionem peccatorum donat credentibus, & docet quomodo debeant carnis uitia uitari, atque prudentia resecari. ^k ¶ Per legem enim.] Non remissio est peccati, sed cognitio. Ideo enim per legem quid sit peccatum, agnoscitur: quia aut in obliuione erat lex naturae, aut ante legem litterae leuiores quaeque non cognoscebantur esse peccata: id est, quae alijs non nocebant: ut concupiscentia, ebrietas, & cetera huiusmodi. ^l ¶ Nunc autem sine lege &c.] Hoc est quod dicit: quia iusticia quae in Christo manifestanda erat, in lege naturali non erat cognita. Testimonia autem legis Moysi & prophetarum, annunciatione praedicantur. Item sine lege litterae iusticia manifestata: quae nobis gratis à deo donata est: non nostro labore quaesita, & apertius per exempla Christi, euidentiora patefacta, quae latebant in lege. ^m ¶ Testificata à lege & pro-

phetis.] Siue iusticia haec praedicata est à lege & prophetis: in nouissimis temporibus esse uentura: siue cognitio peccati, à lege & prophetis testimonium accepit. ⁿ ¶ Iusticia autem dei per fidem Iesu Christi in omnes & super &c.] Iusticia, qua creditur Christo. ^o ¶ Non enim

est distinctio.] Inter Iudaeum & Graecum.

^p ¶ Omnes enim peccauerunt & egent &c.]

Quia non habet suam.

^q ¶ Iustificati gratis per gratiam ipsius.]

Sine ulla operum actione per baptismum,

quod omnibus non meritis gratis peccata donauit. ^r ¶ Per redemptionem quae est in Christo Iesu.]

Qua nos redemit sanguine suo de morte:

cui per peccatum uenditi fuimus, secundum Elaiam dicentem:

Peccatis uestris uenditi estis. Quam

mortem Christus uicit: quia non peccauit.

Omnes autem reiecti fuimus morti: cui se ille

indebitum tradidit, ut nos suo sanguine redimeret. Vnde propheta praedixerat:

Gratis uenditi estis & sine pecunia redimimini. Hoc est, quia

nihil pro uobis accepistis, & Christi estis

sanguine redimendi. Simul illud notandum: quia redemit nos, non emit: quia ante per naturam ipsius fuimus,

licet simus nostris ab eo alienati delictis. Tunc sane fructuosa erit redemptio nostra, si peccare cesserimus.

^s ¶ Quem proposuit deus.] In promptu ante oculos omnium posuit: ut qui redimi uult, accedat. ^t ¶ Propiciatorem per fidem in sanguine ipsius ad ostensionem iusticiae suae.]

Vt propicietur eis qui credunt se eius sanguine liberandos. ^u ¶ Propter remissionem praecedentium delictorum.]

Propterea passus est Christus, ut propositum dei sedaret: quo tandem punire decreuerat peccatores. ^x ¶ In sustentatione dei, ad ostensionem iusticiae eius in hoc tempore.]

Vult ostendere deum quidem ad hoc expectasse, ut tandem se corrigerent delinquentes. Illos uero male ufos patientia dei,

in maiora prolapsos esse peccata. Vnde Iob ille iustus suo tempore ait de peccatore: Dedit ei deus locum poenitentiae, & ille abutitur eo in superbia. ^y ¶ Vt sit ipse iustus & iustificans eum &c.]

Qui solus iustus inuentus est, & quem ipse iustificauerit: non ex operibus, sed ex fide. ^z ¶ Vbi est ergo &c.]

Ad Iudaeum loquitur: ne gloriaris te operibus meruisse iusticiam. Item interrogatio Iudaei est. Et respondetur ab Apostolo: Exclusa est. Item Iudaeus interrogat. ^a ¶ Per quam legem? Factorum? Id est, naturalem. Opera legis refelluntur ab Apostolo. ^b ¶ Non. Sed per legem &c.]

Per quam legem? Factorum? Non, subauditur, est, sed per legem fidei. Legem, dicit statim fidei terminum, hoc est, nouum testamentum. ^c ¶ Arbitramur enim iustificari hominem per fidem sine operibus legis.]

Certi sumus, uel iudicamus. Abutuntur quidam hoc loco ad destructionem operum iusticiae, solam fidem posse sufficere affirmantes: cum tamen alibi dicat Apostolus: Si habuerimus omnem

sanguine redimendi. Simul illud notandum: quia redemit nos, non emit: quia ante per naturam ipsius fuimus, licet simus nostris ab eo alienati delictis. Tunc sane fructuosa erit redemptio nostra, si peccare cesserimus.

^s ¶ Quem proposuit deus.] In promptu ante oculos omnium posuit: ut qui redimi uult, accedat. ^t ¶ Propiciatorem per fidem in sanguine ipsius ad ostensionem iusticiae suae.]

Vt propicietur eis qui credunt se eius sanguine liberandos. ^u ¶ Propter remissionem praecedentium delictorum.]

Propterea passus est Christus, ut propositum dei sedaret: quo tandem punire decreuerat peccatores. ^x ¶ In sustentatione dei, ad ostensionem iusticiae eius in hoc tempore.]

Vult ostendere deum quidem ad hoc expectasse, ut tandem se corrigerent delinquentes. Illos uero male ufos patientia dei,

in maiora prolapsos esse peccata. Vnde Iob ille iustus suo tempore ait de peccatore: Dedit ei deus locum poenitentiae, & ille abutitur eo in superbia. ^y ¶ Vt sit ipse iustus & iustificans eum &c.]

Qui solus iustus inuentus est, & quem ipse iustificauerit: non ex operibus, sed ex fide. ^z ¶ Vbi est ergo &c.]

Ad Iudaeum loquitur: ne gloriaris te operibus meruisse iusticiam. Item interrogatio Iudaei est. Et respondetur ab Apostolo: Exclusa est. Item Iudaeus interrogat. ^a ¶ Per quam legem? Factorum? Id est, naturalem. Opera legis refelluntur ab Apostolo. ^b ¶ Non. Sed per legem &c.]

Per quam legem? Factorum? Non, subauditur, est, sed per legem fidei. Legem, dicit statim fidei terminum, hoc est, nouum testamentum. ^c ¶ Arbitramur enim iustificari hominem per fidem sine operibus legis.]

Certi sumus, uel iudicamus. Abutuntur quidam hoc loco ad destructionem operum iusticiae, solam fidem posse sufficere affirmantes: cum tamen alibi dicat Apostolus: Si habuerimus omnem

sanguine redimendi. Simul illud notandum: quia redemit nos, non emit: quia ante per naturam ipsius fuimus, licet simus nostris ab eo alienati delictis. Tunc sane fructuosa erit redemptio nostra, si peccare cesserimus.

^s ¶ Quem proposuit deus.] In promptu ante oculos omnium posuit: ut qui redimi uult, accedat. ^t ¶ Propiciatorem per fidem in sanguine ipsius ad ostensionem iusticiae suae.]

Vt propicietur eis qui credunt se eius sanguine liberandos. ^u ¶ Propter remissionem praecedentium delictorum.]

Propterea passus est Christus, ut propositum dei sedaret: quo tandem punire decreuerat peccatores. ^x ¶ In sustentatione dei, ad ostensionem iusticiae eius in hoc tempore.]

Vult ostendere deum quidem ad hoc expectasse, ut tandem se corrigerent delinquentes. Illos uero male ufos patientia dei,

in maiora prolapsos esse peccata. Vnde Iob ille iustus suo tempore ait de peccatore: Dedit ei deus locum poenitentiae, & ille abutitur eo in superbia. ^y ¶ Vt sit ipse iustus & iustificans eum &c.]

Qui solus iustus inuentus est, & quem ipse iustificauerit: non ex operibus, sed ex fide. ^z ¶ Vbi est ergo &c.]

Ad Iudaeum loquitur: ne gloriaris te operibus meruisse iusticiam. Item interrogatio Iudaei est. Et respondetur ab Apostolo: Exclusa est. Item Iudaeus interrogat. ^a ¶ Per quam legem? Factorum? Id est, naturalem. Opera legis refelluntur ab Apostolo. ^b ¶ Non. Sed per legem &c.]

Per quam legem? Factorum? Non, subauditur, est, sed per legem fidei. Legem, dicit statim fidei terminum, hoc est, nouum testamentum. ^c ¶ Arbitramur enim iustificari hominem per fidem sine operibus legis.]

Certi sumus, uel iudicamus. Abutuntur quidam hoc loco ad destructionem operum iusticiae, solam fidem posse sufficere affirmantes: cum tamen alibi dicat Apostolus: Si habuerimus omnem

sanguine redimendi. Simul illud notandum: quia redemit nos, non emit: quia ante per naturam ipsius fuimus, licet simus nostris ab eo alienati delictis. Tunc sane fructuosa erit redemptio nostra, si peccare cesserimus.

^s ¶ Quem proposuit deus.] In promptu ante oculos omnium posuit: ut qui redimi uult, accedat. ^t ¶ Propiciatorem per fidem in sanguine ipsius ad ostensionem iusticiae suae.]

Vt propicietur eis qui credunt se eius sanguine liberandos. ^u ¶ Propter remissionem praecedentium delictorum.]

Propterea passus est Christus, ut propositum dei sedaret: quo tandem punire decreuerat peccatores. ^x ¶ In sustentatione dei, ad ostensionem iusticiae eius in hoc tempore.]

Vult ostendere deum quidem ad hoc expectasse, ut tandem se corrigerent delinquentes. Illos uero male ufos patientia dei,

in maiora prolapsos esse peccata. Vnde Iob ille iustus suo tempore ait de peccatore: Dedit ei deus locum poenitentiae, & ille abutitur eo in superbia. ^y ¶ Vt sit ipse iustus & iustificans eum &c.]

Qui solus iustus inuentus est, & quem ipse iustificauerit: non ex operibus, sed ex fide. ^z ¶ Vbi est ergo &c.]

Ad Iudaeum loquitur: ne gloriaris te operibus meruisse iusticiam. Item interrogatio Iudaei est. Et respondetur ab Apostolo: Exclusa est. Item Iudaeus interrogat. ^a ¶ Per quam legem? Factorum? Id est, naturalem. Opera legis refelluntur ab Apostolo. ^b ¶ Non. Sed per legem &c.]

A omnem fidem, ita ut montes transferam: charitatem autem non habeam, nihil mihi prodest. In qua charitate, alio loco legis asserit plenitudinem contineri, dicens: Plenitudo legis est charitas. Quod si hæc eorum sensui uidentur esse contraria: sine quibus operibus legis, Apostolus iustificari hominem per fidem dixisse credendus est, scilicet circumcisionis uel sabbati, & ceterorum huiusmodi: non absque iusticiæ operibus: de quibus beatus

Iacob. 2. d Iacobus dicit: Fides sine operibus mortua est: hic autem de illo dicit: qui ad Christum ueniens sola cum primum credit fide saluatur. Addendo autem, operibus legis: ostendit esse etiam gratiæ opera. **a** ¶ An Iudæorum deus tantum? Nōne & gentium? Nunquid Iudæos solos deus creauit: aut de illis solis curam gerit? Nam & gentes peccauerunt & uos, & si uos conuertimini, & illi. Si uobis uenit Christus ex lege promissus, & illis. Nam & frequenter propheta etiam de Iudæorum uocatione dixerunt. **b** ¶ Imò & gentium. Pulchre modum seruauit in uerbis. Imò dixit: ut ostenderet magis gentes quāuis non erant circumcisi. Et Abraham ante circumcisionem iustus. Et redit uocationem ne Iudæos excludere uideretur. **c** ¶ Quoniam quidem unus deus qui iustificat. Vtrique uni deo & uni Christo credidistis. **d** ¶ Circumcisionem ex fide præputium per fidem. Ipsum est ex fide & per fidem: sed usus scripturarum hic est, ut in istis causis mallent mutare quod repetere sermonem: sicut in Daniele scriptum est: Propter Abraham seruum tuum & Isaac dilectum tuum, & Israel sanctum tuum. **e** ¶ Legem ergo destruimus per fidem. Absit. Sed legem statuimus. Nō contraria sibi Apostolus dicit, superius asserens exclusam esse umbram & typum legis præsentis ueritate: nunc autem infert approbare se legem in quo ipse testimonium perhibet. Abraham, non ex operibus legis, sed ex fide iustificatus est. Item, legem ergo quæ circumcidi præcipit superfluum iudicamus. Absit. Imò stare faciamus, dum probamus uerum esse quod dixit: legem legi, testamentum testamento: circumcisionem circumcisioni successuram.

Cap. IIII.

Quid ergo dicemus inuenisse Abraham. Retuocauit illos ad caput circumcisionis: ut quod initio constituerit adhibeatur in toto. **g** ¶ Patrem nostrum. Patrem secundum carnis circumcisionem. Nam fides in mente consistit. **h** ¶ Secundum carnem. Dicēs secundum carnem, ostendit traducē carnis esse non animæ. **i** ¶ Si enim Abraham ex operibus legis iustificatus est. Si ex eo quod se circumcidit iustificatus est, nihil illi deus donauit, sed ex se habuit gloriam. Aliter. Si iusta perfecit apud semetipsum habet gloriam, non apud deum.

k ¶ Habet gloriam, sed non apud deum. Dicens: ha-

bet gloriam, sed non apud deum: ostendit eum ex operibus suis gloriam habere, & nō ex deo. **l** ¶ Quid enim scriptura dicit: Credidit Abraham deo. Tam magna fuit fides Abraham, ut & pristina ei peccata donarentur, & sola præ omni iusticia doceretur accepta, & tanto de-

inceps amore flagrauit: ut super omnia se opera præparet.

m ¶ Et reputatum est ei ad iusticiam. Et ideo habet gloriam apud deum, secundum quod lex probauit.

n ¶ Ei autem qui operatur, merces non reputatur ad gratiam, sed secundum debitum. Debitoris enim est facere quæ iubentur, & nisi paruerit, damnatur: si autem fecerit, non habet gloriam: quia inutilis ad huc seruus dicitur, qui nihil amplius quam præceptum est operatur. Aliter. Non illi gratis donatur iusticia, sed merces redditur operum pristinorum. **o** ¶ Ei uero qui non operatur: credenti autem in eum qui iustificat impium, reputatur fides eius ad iusticiam. Conuertentē impiū, per solā fidem iustificat deus, non opera bona quæ nō habuit. Alioquin per impietatis opera fuerat puniendus. Simul atten-

de, quia non peccatorem dicit iustificari per fidem, sed impium: hoc est nuper credentem asseruit. **p** ¶ Secundum propositum gratiæ dei. Qui proposuit gratis per solam fidem peccata dimittere. **q** ¶ Sicut & David dicit beatitudinē. Magna beatitudo est sine labore legis & poenitiæ domini gratiā promereri: sicut si quis aliquam dignitatem gratis accipiat. **r** ¶ Cui deus accepto fert iusticiam &c. Ad hoc fides prima ad iusticiam reputatur, ut de præterito absoluitur, & de præsentis iustificetur, & ad futura fidei opera præparetur. **s** ¶ Beati quorum remissa sunt &c. Quod poenitetur, non tenetur, & quod tegitur, non apparet, & idcirco minime imputatur. Quidā dicunt remitti per baptismū, tegi laboribus poenitiæ, non imputari per martyriū. Alij autem dicunt, remissis per baptismū peccatis, augeri charitatē in deo, quæ operit multitudinē peccatorum, & deinceps non sinit imputari, dum bonis quotidie operibus, mala præterita superantur. **t** ¶ Beatitudo ergo &c. Vult istam beatitudinē tribus temporibus assignare: naturæ, & circumcisionis, & Christianitatis. **u** ¶ Dicimus enim &c. Omnes enim confitemur & cōsentimus: ut quod ratio de Abraham inuenit, hoc de cæteris obseruemus. **x** ¶ Quomodo ergo reputata est ei: in circumcisione an in præputio? Videamus utrū circumcisio ex iusticia, an iusticia ex circumcisio sit nata. **y** ¶ Non in circumcisioe &c. Quia ante iustus, quam circumcisus. **z** ¶ Et signū accepit &c. Ne dicerent: ergo superflue circumcisus est: signum ait esse iusticiæ, nō augmentū. **a** ¶ Signaculū iusticiæ. Signaculū accepit illius iusticiæ, quam præputiati fides meruit. Perfecta enim fuit, ut signaculū mereretur. Semper

A per enim res plena signatur. Siue ut ostenderet: quod iustus & fidelis esset, qui dolorem sibi ex mandato dei non dubitauit inferre. Non putetis superfluum quod ab essentiarum domino iubeatur: sicut nec parricidium creditur impium, quod fons praeceperat pietatis. **a** ¶ Vt sit

pater omnium credentium per praeputium: ut reputetur & illi ad iusticiam, & sit pater circumcisionis: non his tantum qui sunt ex circumcisione, sed & his qui sectantur uestigia fidei &c.] Vt omnes qui ex gentibus credunt, filij sint Abraham: dum & illis sola fides ad iusticiam reputatur. Erunt & ipsi circumcisi, sed corde. Siue quia in praeputio iustus fuit, ut esset in circumcisionum pater, & circumcisi iustus permansit, ut circumcisionum iustorum fuerit pater. **b** ¶ Non enim per legem promissio Abraham aut semini eius.] Hic enim legem ipsam circumcisionem appellat: eo quod possit omne praeceptum, lex intelligi.

B ¶ Vt haeres esset mundi, sed per iusticiam fidei.] Siue ut in semine eius, quod est Christus, benedicerentur omnes gentes: quae illi in hereditatem à patre sunt datae. Siue ut cum eo recumbant gentes, in regno coelorum. **d** ¶ Si enim qui ex lege haeredes sunt, exinanita est fides: abolita est promissio.] Si illi soli ut uos uultis circumcisi haeredes sunt: non impleuit deus promissum Abraham, ut pater esset multarum gentium, & si ita est, iam uidebitur deo sine causa credidisse. **e** ¶ Lex enim iram operatur.] Quia iniustis est posita, & magis grauauit peccare uolentes, quam ab soluit per scientiam cumulando delicta. Si enim cæci essetis, peccatum non haberetis. **f** ¶ Vbi enim non est lex, nec prauaricatio &c.] Cum ergo fides exinaniri non potest, nec promissio aboleri, non est ex lege hereditas, sed ex fide. Lex enim non donat peccata, sed damnat, & ideo non potest omnes gentes filios facere Abraham: quia secundum quod omnes sub peccato inuenerunt, omnes erant utique puniendi. Fides autem dimissis per gratiam peccatis, omnes credentes filios efficit Abraham: siue quia non est quod prauaricetur, ubi lex non est: siue non est quod uindicetur, ubi lex necessaria non est. **g** ¶ Ante deum cui credidisti.] Ante deum qui pater est omnium credentium. **h** ¶ Qui uiuificat mortuos.] Hic mortuus ad generandum dicit, ut praesenti conueniat causa. **i** ¶ Et uocat ea quae non sunt.] Quauis & in principio uocauerit quae non erant, & statim esse coeperunt: tamen hic de filij desperatione conceptione significat: quia iam non erant eis tem-

poram generandi. **k** ¶ Qui contra spem in spe credidit.] Contra spem naturae est: ut centum annorum homo ex muliere aequae iam fessae, quae etiam in iuuentute sterilis fuisset: semen suum sicut stellas coeli crederet esse futurum. **l** ¶ Vt fieret pater multarum gentium: secundum quod dictum est ei: Sic erit semen tuum.] Qui nec unius filij iam per se esse poterat pater. **m** ¶ Et non infirmatus est in fide.] Quare quomodo Abraham iam emortuo corpore, filios de Cetura generauerat, qui de Sara ante non potuit? Idcirco de Sara non genuit: quia & senex erat & sterilis: in illa uero quasi in iuvene, cursu naturae, facile potuit generare. **n** ¶ Nec considerauit corpus suum emortuum: cum fere centum esset annorum, & emortuam uulnam Sarae.] Nihil naturae considerat fides: quia omnipotentem nouit esse qui dixit. **o** ¶ In repromissione etiam dei non haesitauit diffidentia, sed confortatus est fide: dans gloriam deo, plenissime sciens, quia quaecumque promissus sit deus, potens est & facere. Ideo & reputatum est illi ad iusticiam. Non est autem scriptum tantum propter ipsum: quia reputatum est illi ad iusticiam, sed & propter nos quibus reputabitur, credentibus in eum qui suscitauit Iesum Christum dominum nostrum à mortuis, qui traditus est propter delicta nostra, & resurrexit propter iustificationem nostram. **Cap. v.**

Iustificati igitur ex fide, pacem habeamus ad deum per

est &c.] Non ut eius solum fidem sciremus, quia domino placuit: qui ideo etiam tentatus est, ut & ipse se nosset, & nos sequeremur. **j** ¶ Credentibus in eum qui suscitauit Iesum Christum dominum nostrum à mortuis.] Si tam perfecte crediderimus Christum à mortuis resurrexisse: quomodo ille credidit corpus suum posse ad generandum uiuificari iam mortuum. **t** ¶ Qui traditus est propter delicta nostra, & resurrexit propter iustificationem nostram.] Qui morte sua, nostra peccata aboleuit, & in ea qualitate qua mortuus est, necessario resurgens apparuit: ut iusticiam credentium confirmaret.

CAP. V.

Iustificati igitur ex fide.] Pertractata causa quare nemo eorum ex operibus iustificatus sit, sed omnes ex fide: quod exemplo Abraham probat: cuius se filios esse soli Iudaei putabant: ostendit ratione quod non genus nec circumcisio, sed fides faciat filios Abraham: qui ex sola prima fide iustificatus est. Qua ratione conclusa, pacem eos habere hortatur: quia nemo suo merito, sed omnes aequaliter de gratia sunt saluati. **x** ¶ Pacem habeamus ad deum &c.] Vel subiecti sumus utrique deo: siue pacem dei non tantum

A tantum seculi habeamus. **a** ¶ Per quem & accessum habemus per fidem in gratia ista. ¶ Per quem accessimus prope, qui eramus longe. **b** ¶ In qua stamus. ¶ Qui ante iacebamus. **c** ¶ Et gloriamur in spe gloriæ filiorum dei. ¶ Gloriamur nos sperare filiorum dei gloriam

languoribus premeremur: **i** ¶ Secundum tempus. ¶ Secundum tempus infirmi, quo iam defecerat penè iusticia. Siue quia ultimo tempore passus est Christus: siue ad tridui tempus ut prædicebatur est mortuus. **k** ¶ Pro impijs mortuus est. ¶ Vult ostendere, quia pro

impijs mortuus est:

ut ex beneficiorum con-

templatione eius gra-

tiam commendaret,

& in mercato delicti,

quantum eum debeamus diligere, demon-

straret, & tanto benefi-

ficio & sancto, an ali-

quid præponendum sit, uideremus: cum

ille nobis impijs nec

uitam suam præpo-

suerit: ne necessariam

nobis denegaret mor-

tem. **l** ¶ Vix enim

pro iusto quis mori-

tur. ¶ Ideo pro iusto

difficile mori, quia

iustus non habet mo-

ri. Pro morituro enim

forte moritur alter.

m ¶ Nam pro bono

forisitan &c. ¶ Bonus

ipse est, qui & iustus.

Dicit enim alibi: Man-

datum sanctum, & iu-

stum & bonum. For-

sitan autem, hoc est,

tam facile audeat, ne

illi iniuria fiat. **D**

n ¶ Commendat au-

tem charitatem &c. ¶ Amabilem facit, cum insinuat quan-

tum nos diligit. quando enim indebite aliquid præstatur,

tunc maxime charitas commendatur. Quid enim tam

indebite, quam ut sine peccato dominus pro seruis impijs

moreretur, & uniuersitatis conditor dignaretur appare-

re in homine & contemni pro reparatione propriæ crea-

turæ. **o** ¶ Quoniam si cum adhuc peccatores essemus. ¶

per dominum nostrum Iesum Christum: per quem &

accessum habemus per fidem in gratiam istam in qua

stamus, & gloriamur in spe gloriæ filiorum dei. Non so-

lum autem, sed & gloriamur in tribulationibus: scientes

quod tribulatio patientiam operatur: patientia autem

probationem: probatio uero spem. Spes autem non con-

fundit: quia charitas dei diffusa est in cordibus nostris

per spiritum sanctum, qui datus est nobis. Vt quid enim

Christus cum adhuc infirmi essemus secundum tem-

pus, pro impijs mortuus est? Vix enim pro iusto quis

moritur: nam pro bono forsitan quis audeat mori. Com-

mendat autem charitatem suam deus in nobis: quoniam

si cum adhuc peccatores essemus, secundum tempus Chri-

stus pro nobis mortuus est: multo igitur magis iustifica-

ti nunc, in sanguine ipsius salui erimus ab ira per ipsum.

Si enim cum inimici essemus, reconciliati sumus deo per

mortem filij eius: multo magis reconciliati, salui erimus

in uita ipsius. Non solum autem, sed & gloriamur in deo

per dominum nostrum Iesum Christum, per quem nunc

reconciliationem accepimus. Propterea sicut per unum

hominem

tem charitatem &c. ¶ Amabilem facit, cum insinuat quan-

tum nos diligit. quando enim indebite aliquid præstatur,

tunc maxime charitas commendatur. Quid enim tam

indebite, quam ut sine peccato dominus pro seruis impijs

moreretur, & uniuersitatis conditor dignaretur appare-

re in homine & contemni pro reparatione propriæ crea-

turæ. **o** ¶ Quoniam si cum adhuc peccatores essemus. ¶

Notandum quod plerumque Apostolus credentes iam in

Christo fuisse peccatores, dicens: iam non esse significat:

ut qualiter se exhibere debeant, recognoscant. **p** ¶ Chri-

stus pro nobis mortuus est: multo igitur magis iustifica-

ti nunc. ¶ Si peccatores tantum dilexit, quanto magis

custodierit iustos. **d** ¶ In sanguine ipsius salui erimus ab

ira per ipsum. ¶ Non animalium, sicut in lege. Cauea-

mus ergo, ne peccando eum pollutum dicamus: sicut di-

cit ipse Apostolus ad Hebræos. **r** ¶ Si enim cum inimi-

ci essemus, reconciliati sumus &c. ¶ Peccatores inimici

sunt contemnendo: sicut dicit Apostolus: Scitis quia ami-

citia huius mundi inimica est deo: Quicumque enim uolue-

rit amicus esse seculi huius, inimicus dei cognoscitur. Ini-

mici ergo actibus, non natura. Reconciliati autem, quia

cōciliati naturaliter fuimus. **s** ¶ Multo magis recon-

ciliati &c. ¶ Si per mortem Christi saluati sumus: quan-

to magis in eius glorificabimur uita, si eam fuerimus imi-

tati. **t** ¶ Non solum autem sed & gloriamur in deo per

dominum nostrum &c. ¶ Non solum nobis uita dabitur

sempiterna, sed etiam quædam similitudo per Christum

promittitur diuinæ gloriæ: sicut dicit Apostolus Ioānes:

Nondum apparuit quid erimus, quoniam cum apparue-

rit, similes ei erimus. **u** ¶ Propterea sicut per unum &c. ¶

Si per unum hominem Euam, peccatum intrauit in mun-

dum: insaniunt qui dicunt: antequam deceperit diabolus

Euam, peccatum fuisse in mundo. Item hic ostendere uult

propterea Christum passum: ut qui sequentes Adam di-

scesseramus a deo, per Christum reconciliaremur deo.

¶ In hunc

Rom. 7. c

D

1. Ioan. 3. a

B mij, nullum possumus

cōdignum æstimare

laborem. Nam & scimus homines propter aurum ultro

se ad bestias deputare: quod tamen in æternum non po-

terunt possidere: quanto magis nos exemplo apostolo-

rum in tribulationibus gaudere debemus. Quæ quidem

cum sint temporales, æternam salutem acquirunt, & a do-

loribus liberant sempiternis. Cum multi propter spem

paruæ salutis, & curam corporis, maximos sustinuerint

cruciatibus: nec tamen perfectam possunt consequi sanita-

tem: quæ etiam si prouenerit, paulo post morte interce-

dente soluetur. Habemus ergo unde honeste & sine peri-

culo gloriemur. Magna enim gloria est de imis ad summa

crescere: de nihilo ad maxima peruenire: de limo ad cœ-

lum, & de seruitute uocamur ad regnum: si tamen omni

seculi gloria & iucunditate contempta: in illo solo quod

nobis promittitur, gloriemur. Quod & si feceritis, tale

est, quale si quis nummo plumbeo cōtempno, gemmam

regiam consequatur: quanquam nec sic sit digna compa-

ratio: quia quamuis hic precium distet, tamen manet u-

triusque corruptio: ibi uero incorruptibilibus corrupta,

& æternis caduca mutantur. **e** ¶ Probatio uero spem:

spes autem non confundit. ¶ Spes futurorum omnem

confusionem expellit. Vnde probatur non habere spem,

qui præceptis confunditur Christi. **f** ¶ Quia charitas

dei diffusa est in cordibus nostris. ¶ Magnitudo benefi-

ciorum excitat in se magnitudinem charitatis: quæ per-

fecta confidit, & timere non nouit. Item manifeste hoc

ostendit: quia quæcumque hominibus a deo patre donan-

tur, per spiritum sanctum tribuuntur. **g** ¶ Per spiritum

sanctum, qui datus est nobis. ¶ Quomodo nos deus di-

ligat, ex hoc cognoscimus: quia non solum nobis per fi-

lij sui mortem peccata dimisit, sed & spiritum sanctum no-

bis dedit, qui iam ostendat gloriam futurorum. **h** ¶ V-

quid enim Christus cum adhuc infirmi essemus. ¶ Vt

quid indebite pro nobis mortuus est, nisi ut manifesta-

ret suam charitatem: cum adhuc peccatorum & scelerum

A 4 ¶ In hunc mundum peccatum intrauit, & per peccatum, mors.] Exemplo, uel forma: Quomodo cum non esset peccatum, per Adam aduenit: ita etiam cum penè apud nullum iusticia remanisset, per Christum est reuocata. Et quomodo per illius peccatum, mors intrauit: ita & per huius iusticiam, uita est reparata: futura, non præsens.

b ¶ Et ita in omnes homines mors pertransiit.] Dum ita peccant, & similiter moriuntur. Nō enim in Abraham, & Isaac

Rom. 14. b & Iacob pertransiit: de

2. Cor. 5. c quibus dicit dominus: Omnes enim illi uiuunt. Hic autē ideo dicit omnes mortuos: quia in multitudine peccatorū non accipient pauci iusti, sicut ibi: Non est qui faciat bonū: nō est usque ad unū. Et omnis homo mendax. Siue in eos omnes pertransiit: qui humano, non celesti ritu uiuebāt. Itē nunc Apostolus mortem animæ significat: quia Adam prauaricatus mortuus est: sicut & propheta dicit: Anima quæ peccat, ipsa morietur. Transiuit enim & omnes homines, qui naturalem legem prauaricati sunt.

Psalm. 52. d ¶ Qui est forma futuri.] Siue ideo forma fuit Christi: quia sicut Adam sine coitu à deo factus est: ita ille ex uirgine spiritu sancto operante processit. Quidam dicunt forma e contrario, hoc est: sicut ille peccati caput, ita & iste iusticiæ. Item forma Christi Adam factus est. Sicut enim Adam primus mandatum dei prauaricans exemplum est, legem dei prauaricare uolentibus: sic & Christus uoluntatem patris complens, exemplum est imitari eum cupientibus. i. ¶ Nam non sicut delictum, ita & donum.] Ne in forma, æqualitas putaretur. **k** ¶ Si enim unius delicto, multi mortui sunt: multo magis gratia dei & donum in gratia unius hominis Iesu Christi in plures abundauit.] Hic manifeste docet: quia non generaliter de omni homine dicit, dicens: unius delicto, multi mortui sunt: quia communi & naturali morte: non solum peccantes, sed & iusti moriuntur.

Ezech. 18. c ¶ Et non sicut per unum peccatum, ita & donum.] Sed amplius. **m** ¶ Nam iudicium quidē ex uno in condemnationē.] Ex uno iusto peccante, processit iudicium mortis. **n** ¶ Gratia autem ex multis delictis in iustificationē.] Quia non inuenit Adam multā iusticiam quam suo exemplo destrueret: Christus autē gratia sua, multorum peccata dissoluit. Et Adam solam formam fecit delicti: Christus uero & gratias peccata remisit, & iusticiam dedit exemplum. **o** ¶ Si enim unius delicto mors regnauit per unum: multo magis abundan-

c ¶ In quo omnes peccauerunt.] Hoc est, in eo quod omnes peccauerunt, exemplo Adæ peccant. **d** ¶ Usque ad legem enim peccatum erat in mundo.] Lex peccati uindex aduenit: ante cuius aduentum liberius uel præsens uitæ longitudine fruebantur. Erat quidem ante legem peccatum sed non ita putabatur esse peccatum: quia iam penè oblitteratū fuerat in natura. Item dicens: Usque ad legem, Moyse significat. Inferens autem, peccatum non imputatur cum lex non est: naturalem iterum ostendit legem, per quam prauaricatus est Cain, & post ipsum qui naturalem legem prauaricati sunt. **e** ¶ Peccatum autem non imputabatur, cum lex non esset.] Quomodo mors regnabat, si non imputabatur peccatum: nisi subaudias, in præsenti non imputabatur. **f** ¶ Sed regnauit mors ab Adam, usque ad Moysen.] Siue dū non esset qui inter iustum & iniustum ante distingueret, putabat se omnibus dominari. Siue non solū in eos qui praeceptum sicut Adam transgressi sunt: Hoc est de filiis Noe: quibus iustum est, ne animā in sanguine manducarent: Et de filiis Abraham, quibus circumcisio mandata est: sed etiam in eos qui sine praecepto legem contempnere naturā. **g** ¶ Etiam in eos qui non peccauerunt in similitudinem prauaricationis Adæ.] Hi sunt qui non in similitudinem prauaricationis Adæ peccauerunt: qui per naturalem legem transgressi sunt, & non sicut Adam per mandatum. **h** ¶ Qui est forma futuri.] Siue ideo forma fuit Christi: quia sicut Adam sine coitu à deo factus est: ita ille ex uirgine spiritu sancto operante processit. Quidam dicunt forma e contrario, hoc est: sicut ille peccati caput, ita & iste iusticiæ. Item forma Christi Adam factus est. Sicut enim Adam primus mandatum dei prauaricans exemplum est, legem dei prauaricare uolentibus: sic & Christus uoluntatem patris complens, exemplum est imitari eum cupientibus. i. ¶ Nam non sicut delictum, ita & donum.] Ne in forma, æqualitas putaretur. **k** ¶ Si enim unius delicto, multi mortui sunt: multo magis gratia dei & donum in gratia unius hominis Iesu Christi in plures abundauit.] Hic manifeste docet: quia non generaliter de omni homine dicit, dicens: unius delicto, multi mortui sunt: quia communi & naturali morte: non solum peccantes, sed & iusti moriuntur.

l ¶ Et non sicut per unum peccatum, ita & donum.] Sed amplius. **m** ¶ Nam iudicium quidē ex uno in condemnationē.] Ex uno iusto peccante, processit iudicium mortis. **n** ¶ Gratia autem ex multis delictis in iustificationē.] Quia non inuenit Adam multā iusticiam quam suo exemplo destrueret: Christus autē gratia sua, multorum peccata dissoluit. Et Adam solam formam fecit delicti: Christus uero & gratias peccata remisit, & iusticiam dedit exemplum. **o** ¶ Si enim unius delicto mors regnauit per unum: multo magis abundan-

hominem, in hunc mundum peccatum intrauit, & per peccatum, mors: & ita in omnes homines mors pertransiit: in quō omnes peccauerunt. Usque ad legem enim peccatum erat in mundo. Peccatum autem non imputabatur, cum lex non esset, sed regnauit mors ab Adam, usque ad Moysen, etiā in eos qui non peccauerunt in similitudinem prauaricationis Adæ, qui est forma futuri. Nam non sicut delictum, ita & donum: Si enim unius delicto multi mortui sunt: multo magis gratia dei, & donum in gratia unius hominis Iesu Christi in plures abundauit. Et non sicut per unum peccatum, ita & donum. Nam iudicium quidem ex uno in condemnationem: gratia autem ex multis delictis in iustificationem. Si enim unius delicto mors regnauit per unum, multo magis abundantiam gratiæ & donationis & iusticiæ, accipientes in uita regnabunt per unum Iesum Christum. Igitur sicut per unius delictum in omnes homines in condemnationem, sic & per unius iusticiam in omnes homines in iustificationem uitæ. Sicut enim per inobedientiam unius hominis peccatores constituti sunt multi, ita & per unius obedientiam iusti constituentur multi: Lex autem subintrauit

tiam gratiæ & donationis & iusticiæ accipientes in uita, regnabunt per unum Iesum Christum.] Quare multa peccata dimisit, abundantia donationis spiritus sancti: quia multa sunt dona. Ipsa enim iusticia donatur per baptismum, non ex merito possidetur. **p** ¶ Igitur sicut per unius delictum, in omnes homines in condemnationem: sic & per unius iusticiam in omnes homines in iustificationem uitæ.] Mors regnauit: subauditur, ita & per iustificationem gratia regnauit. Itemque superius dicit: Nunquid iniquus deus qui infert iram? Et adiecit: Absit: quomodo potest unius delicto Adæ, omnes homines condemnare, cum nec unius Christi iusticia, omnes homines iustificati sunt? Omnes autem dicens non generaliter dicit: sed uniuscuiusque partis significat multitudinem. Alioquin inueniuntur omnes homines iustificati in Christo, sicut & in Adam condemnati, & non erit ultra qui puniatur. **q** ¶ Sicut enim per inobedientiam unius hominis, peccatores constituti sunt multi: ita & per unius obedientiam iusti constituentur multi.] Sicut exemplo inobedientiæ Adæ, peccauerunt multi: ita & Christi obedientia iustificantur multi. Grande enim crimen inobedientiæ est, quod tantos occidit. **r** ¶ Lex autem subintrauit: ut abundaret delictum.] Quia naturalem legem habentes Hebræi & scribæ acceperunt: propterea dicit: subintrauit. Ipsi enim ad maiorem mercedem accipientes legem, per suam negligentiam non custodientes, in maius ceciderunt: ne dicerent, sed nobis lex peccatum dimisit, non, inquit, uenit dimittere, sed demonstrare delicta. Et dum scienter peccatur, cœpit abundare delictum: quasi si diceret: ut uideo lex peccatum non abstulit, sed adiecit: non tamen suo uicio sed illorum, subintrauit, hoc est, subito intrauit, & ita cōtigit ut abundaret delictum

A delictum. **a** ¶ Vbi autem abundauit delictum, superabundauit & gratia. Sicut ait saluator: Cui plus dimittitur, amplius diligit. Manifestata est enim quantitas peccati ut sciretur gratia magnitudo, & redderemus competentis debitum charitatis. **b** ¶ Vt sicut regnauit peccatum in mortem: ita & gratia regnat per iusticiam in uitam eternam, per Iesum Christum dominum nostrum. Sicut abundanter conformatum est regnum per contemptum legis: ita & regnum gratia confirmetur per multorum remissionem peccatorum, & indefinitem deinceps iusticiae actionem.

CAP. VI.

Quid ergo dicemus? Manebimus in peccato: ut gratia abundet. Absit. Qui enim mortui sumus peccato. Ne non intelligentes diceret: Si gratia creuit in magnitudine delictorum, peccare debemus, ut possit magis ac magis gratia abundare. Absit. Ego de illis dico quod ita fides inuenit, non de nobis qui iam mortui sumus peccato ut gratia uiueremus.

d ¶ Quomodo adhuc uiuimus in illo? Vult tam firmum esse baptizatum tanquam per factum. **e** ¶ An ignoratis. Aut nunquid nescitis ipsum sacramentum baptismatis?

f ¶ Quia quicumque baptizati estis in Christo Iesu. Tribus modis baptismum accipitur in scripturis: Aqua, & spiritus sancti, qui & ignis appellatus est, & sanguinis in martyrio: de quo saluator dicebat: Baptismo habeo baptizari. **g** ¶ In morte ipsius baptizati sumus. Vt illi commoriamur in baptismo. **h** ¶ Consepulti enim sumus cum illo per baptismum in mortem: ut quomodo Christus surrexit a mortuis per gloriam patris: ita & nos in nouitate uitae ambulemus. Ostendit nos propterea ita baptizari, ut per mysterium consepeliamur Christo, criminibus morientes, & renunciantes pristinae uitae: ut quomodo pater glorificatur in filij resurrectione: ita & per nostrae conuersationis nouitatem ab omnibus honoretur: ut ne si magna quidem ueteris hominis agnoscantur in nobis. Nec enim aliquid uelle aut cupere debemus, quod uoluit aut cupiunt qui nondum sunt baptizati, & quicumque adhuc ueteris uitae erroribus implicantur. **i** ¶ Si enim complantati facti sumus similitudini. Si consepulti sumus nunc, & tunc resurrectionis eius poterimus esse participes: & si fuerimus noui & immutati in conuersatione, si milititer noui & immutati erimus in gloria. **k** ¶ Hoc sciunt quia uetus homo noster. Qui ueterem hominem terrenum Adam imitando peccabant. **l** ¶ Simul crucifixus est. Per baptismum te crucifixum intellige, qui membrum de corpore eius effectus es. Et ille quidem in noxium corpus appendit, ut tu noxium suspendas a ui-

tis: in quo mysterio Moyses serpentem aureum in deserto suspendit. **m** ¶ Vt destruat corpus peccati &c. Hoc est, ut omnia uitia destruantur: quia unum uitium, membrum est peccati: omnia, corpus totum. Christus non ex parte sed integer est crucifixus. Siue ut corpus nostrum destruat a ser-

uitute peccati, & fiat iusticiae mancipium quod solebat esse delicti. Omnis enim qui facit peccatum, seruus est peccati. **n** ¶ Qui enim mortuus est, iustificatus est a peccato. Hoc est alienatus est a peccato. Mortuus enim omnino non peccat: ita & qui natus est de deo non peccat. Crucifixus enim omnibus membris dolore occupatis, peccare uix poterit. **o** ¶ Si autem mortui sumus cum Christo: credimus quia si mul etiam uiuimus cum illo. Si commortui non sumus, nec conuiuemus: quia eius non sumus membra.

Ioan. 8. c

p ¶ Sciunt quod Christus resurgens ex mortuis iam non moritur. Mors illi ultra non dominabitur. Ita & nos si hic uoluntate mortui fuerimus secundam non timebimus mortem. Siue iam non potestis iterum baptizari: quia Christus non potest pro uobis iterum crucifigi: sicut dicit ad Hebraeos: Impossibile

Heb. 6. d

Peccatum

est eos qui semel illuminati sunt &c. Quibus non poenitentiam negat: sed iterationem baptismi differtur.

q ¶ Quod enim mortuus est peccato, mortuus est semel. Quia ipse peccata nostra portauit, & pro nobis doluit, ne de cetero peccaremus. **r** ¶ Quod autem uiuit, uiuit deo. Viuit in gloria deitatis. **s** ¶ Ita & uos existimate, uos mortuos quidem esse peccato, uiuentes autem deo in Christo Iesu. Quasi membra eius semel uos scitote commortuos debere iam semper uiuere deo in Christo: in quo uita nostra abscondita est apud deum, quem induiti, eius sequamur exemplum. **t** ¶ Non regnet peccatum in uestro mortali corpore: ut obediatis concupiscentiis eius. In corpore mortali, uiuite ut immortales. Et quomodo regnet peccatum in corpore, exposuit, per obedientiam scilicet & consensum.

u ¶ Sed neque exhibeatis membra uestra arma iniquitatis peccato. Vnumquodque membrum si officium suum in malos usus uerterit, arma iniquitatis efficitur ad iusticiam expugnandam. Simul notandum, quod homo membra sua cui uelit parti exhibeat per arbitrij libertatem. **x** ¶ Sed exhibete uos deo tanquam ex mortuis uiuentes. Tanquam qui iam resurrexistis: quia tunc nec carnaliter uiuitur nec peccato. **y** ¶ Et membra uestra arma iusticiae deo. Vt oculus qui ante uidebat ad concupiscendum: nunc uideat nudum ad uestiendum. Sic de reliquis membris aduerte.

A ¶ Peccatum

A **a** ¶ Peccatum enim in uobis non dominabitur. Non uos uincet peccatum. Non enim estis paruuli sed perfecti: quasi paedagogus puero, noli facere uitium sermonis. Non enim adhuc audis grammaticum sed oratorem: siue non debet dominari. Item non quia impossibile sit pec-

care his qui gratiam acceperunt: ideo dicit peccatum in uobis non dominabitur. **b** ¶ Non enim sub lege estis. Sed bene sciens quia hi qui sub gratia sunt, alieni sunt a multis & a diuersis praeceptis legis, & ab oneribus eius: quae data est propter duritiam cordis Iudaeorum: ut

Leuit. 14

est illud: Leprosam domum destruere & longe a ciuitate in locum immundum proficere. Qui enim participes sunt Christi gratiae, didicerunt quem admodum oportet uincere passiones, & deum diligere ac proximum suum: sicut scriptum est: Non enim estis sub lege, sed sub gratia: gratia uincendi & doctrinae praebuit exemplum. **c** ¶ Quid ergo: Peccabimus: quoniam non sumus &c.]

Deut. 6. d

Ne diceret: Ergo cessante uindicta legis, impune peccamus. **d** ¶ Sed sub gratia. Absit. Si peccatis, sub gratia non estis. **e** ¶ An nescitis, quoniam cui exhibetis uos seruos ad obediendum serui estis ei? cui obedistis: siue peccati ad mortem: siue obediuntis ad iusticiam. Si

B uolueritis peccatis seruire, incipietis sententiae legis subiacere, quae uindicta in peccantes: si autem iusticiae obedieritis, non estis sub lege, sed sub gratia. **f** ¶ Gratias autem deo quod fuistis serui peccati. Fuistis, inquit, sed non estis. **g** ¶ Obedistis autem ex corde in ea forma doctrinae in qua traditi estis. Ex corde dicit, hoc est si deliter. **h** ¶ Liberati autem a peccato, serui facti estis iusticiae. In doctrina & exemplo Christi, qui non solum peccata, sed etiam occasiones auferre docuit delictorum. **i** ¶ Humanum dico propter infirmitatem carnis uestrae. Humanum dico: quia nondum ad plenum potestis audire diuinum. Cum enim multo magis debetis seruire iusticiae quam peccato cui ante seruistis: ego tamen concedo infirmitati uestrae ut tantum iusticiae seruiatis. Siue ita: humana iam ratione digna loquor, quod omnes mecum sentire possent, & nullus abnuere. **k** ¶ Sicut enim exhibuistis membra uestra seruire &c.] Quia quicquid anima carnaliter gerit, carnaliter deputatur: si autem caro spirituale opus faciat, totus homo efficitur spiritualis: ut est illud: Corpus quod corrumpitur, aggrauat animam. Nos exhibuimus membra nostra seruire peccato: non sicut Manichaei dicunt: naturam corporis insertum habere peccatum. **l** ¶ Cum enim serui essetis

peccati, liberi fuistis iusticiae. Hoc est in nullo ei penitus seruientes: ita & nunc liberi estote ab omni peccato. **m** ¶ Quem ergo fructum habuistis &c.] Nullus sine dubio fructus est in ea re quae per poenitentiam erubescitur: Omnis enim qui cognoscit bonitatem, in pristinis actibus erubescit: qui cunctis autem erubescit iusticiam, fructum eius ignorat. Ergo qui peccant, nec in praesenti aliquem fructum habent, & mortem perpetuam in futuro percipient: Qui uero seruiunt domino, & in praesenti fructum habent donum spiritus sancti, & in futuro uitam aeternam. Aliter. Qualem fructum in actione illius rei habuistis: in cuius etiam etiam recordatione uerecundia est: **n** ¶ Nunc uero liberati a peccato, serui autem facti deo: habetis fructum uestrum in sanctificatione: finem uero uitam aeternam. Hoc ipsum ideo fructus est, quod uiuetis sanctificati per baptismum. **o** ¶ Stipendia peccati mors. Qui peccato militat, remunerationem accipit mortem. Item primum quod offert ad deceptionem nostram hoc mors est. **p** ¶ Gratia autem dei uita aeterna. Non dixit similiter, stipendia iusticiae: quia non est antequam remuneratur in nobis. Non enim nostro labore quaesita est, sed dei munere condonata. **q** ¶ In Christo Iesu domino nostro. Est siue gratia siue uita. **Cap. VII.**

Sap. 9. d

Peccatum enim uobis non dominabitur. Non enim sub lege estis sed sub gratia. Quid ergo? Peccabimus, quoniam non sumus sub lege, sed sub gratia? Absit. An nescitis quoniam cui exhibetis uos seruos ad obediendum: serui estis eius cui obedistis, siue peccati ad mortem, siue obediuntis ad iusticiam. Gratias autem deo quod fuistis serui peccati: obedistis autem ex corde in eam formam doctrinae in qua traditi estis. Liberati autem a peccato, serui facti estis iusticiae. Humanum dico propter infirmitatem carnis uestrae. Sicut enim exhibuistis membra uestra seruire immundiciae & iniquitati ad iniquitatem: ita nunc exhibete membra uestra seruire iusticiae in sanctificationem. Cum enim serui essetis peccati, liberi fuistis iusticiae. Quem ergo fructum habuistis tunc in illis in quibus nunc erubescitis? Nam finis illorum mors est. Nunc uero liberati a peccato: serui autem facti deo, habetis fructum uestrum in sanctificationem: finem uero uitam aeternam. Stipendia enim peccati mors: gratia autem dei uita aeterna, in Christo Iesu domino nostro. **Cap. VII.**

A Nignoratis fratres: scientibus enim legem loquor: quia lex in homine dominatur quanto tempore uiuit. Nam quae sub uiro est mulier: uiuente uiro alligata est legi. Si autem mortuus fuerit uir eius, soluta est a lege uiri. Igitur uiuente uiro uocabitur adultera, si fuerit cum alio uiro. Si autem mortuus fuerit uir eius, liberata est a lege uiri, ut non sit adultera, si fuerit cum alio uiro. Itaque fratres mei & uos mortificati estis legi per corpus Christi, ut sitis alterius: qui ex mortuis resurrexit ut fructificetis

ta. **q** ¶ In Christo Iesu domino nostro. Est siue gratia siue uita. **Cap. VII.**

A Nignoratis fratres: scientibus enim legem loquor. Hic incipit difficultatem legis ostendere, ut illos hortetur ad gratiam sine eius timore transire. **f** ¶ Quia lex in homine dominatur &c.] Homo: siue lex homini. **t** ¶ Nam quae sub uiro est mulier, uiuente uiro alligata est legi: Si autem mortuus fuerit uir eius &c.] Comparatione legis, mandatum uirum appellat: ut ostendat legem sine effectu uindictae quasi mortuam, nobis iam mortificatis impedit non posse: quo minus ex integro ad Christum qui resurrexit a mortuis transeamus: qui merito nobis uiueret, si inuenisset quod punire posset in nobis. **u** ¶ Igitur uiuente uiro uocabitur adultera si fuerit cum alio &c.] Quamdiu uiuit uir, tamdiu illi secundum eius solius necessesse est uiuere uoluntatem: cum autem illo mortuo, alio uiro mulier fuerit copulata, iam non illi secundum prioris uiri consuetudinem est uiuendum. **x** ¶ Itaque fratres mei & uos mortificati estis legi. Noluit iuxta comparationem, legem illis dicere mortuam: sed quod uerbis eis dicere non audebat, intellectui dereliquit. **y** ¶ Per corpus Christi sitis alterius uiri, qui ex mortuis resurrexit: ut fructificetis deo. Comoriendo Christo, qui damnauit peccatum

peccati, liberi fuistis iusticiae. Hoc est in nullo ei penitus seruientes: ita & nunc liberi estote ab omni peccato. **m** ¶ Quem ergo fructum habuistis &c.] Nullus sine dubio fructus est in ea re quae per poenitentiam erubescitur: Omnis enim qui cognoscit bonitatem, in pristinis actibus erubescit: qui cunctis autem erubescit iusticiam, fructum eius ignorat. Ergo qui peccant, nec in praesenti aliquem fructum habent, & mortem perpetuam in futuro percipient: Qui uero seruiunt domino, & in praesenti fructum habent donum spiritus sancti, & in futuro uitam aeternam. Aliter. Qualem fructum in actione illius rei habuistis: in cuius etiam etiam recordatione uerecundia est: **n** ¶ Nunc uero liberati a peccato, serui autem facti deo: habetis fructum uestrum in sanctificatione: finem uero uitam aeternam. Hoc ipsum ideo fructus est, quod uiuetis sanctificati per baptismum. **o** ¶ Stipendia peccati mors. Qui peccato militat, remunerationem accipit mortem. Item primum quod offert ad deceptionem nostram hoc mors est. **p** ¶ Gratia autem dei uita aeterna. Non dixit similiter, stipendia iusticiae: quia non est antequam remuneratur in nobis. Non enim nostro labore quaesita est, sed dei munere condonata. **q** ¶ In Christo Iesu domino nostro. Est siue gratia siue uita. **Cap. VII.**

A peccatū in carne. **a** ¶ Cum enim essemus in carne, passionibus peccatorum quæ per legem erant, operabantur in membris nostris. Cum essemus in carnali conuersatione, passio concupiscentiæ operabatur in oculis, & in cæteris membris cæteræ passionibus: quæ tamē per legem ostendebatur esse peccata. Itē in carne est:

qui uoluntate carnis ducitur, & legi dei obedire prohibetur: quia non potest duobus dominis seruire. Nunc autē gratia spiritus sancti, docti passionibus uincere, in carne non sumus: quia mortui sumus legi, quæ doctrinam gratiæ non continet.

b ¶ Ut fructificarent mortui. ¶ Ut nos legis seueritas interficeret.

c ¶ Nunc autem soluti sumus à lege mortis in qua detinebamur. ¶ Moriētes peccato, in quo detinebamur à lege. **d** ¶ Ita ut seruiamus in nouitate spiritus. ¶ Spiritus uero gratiæ præcepit & nō literæ legis. Itē seruitus noua est, non diligere mundū neq; ea quæ sunt in

B mundo, & carnis curam non facere in concupiscentiis. Lex enim bona terræ promittens, nutrire nouit amatum carnis desideria. Iuste hic discipuli Iesu legi mortui sunt, quoniam mundo abrenunciauerunt. **e** ¶ Et non in uetustate literæ. ¶ Nunc scriptæ & naturalis legis facit mentionem: quia scripta lex & naturalem continet. Infert autem dicens: Nam concupiscentiam nesciebam nisi per legem. Personam iuuenis sumit, ostendere uolēs: quā quamdiu sumus infantes, omnino quid sit concupiscentia ignoramus. Cum autē crescere cœperimus, inuitū accipit concupiscentia quæ à lege prohibita est in nostrā peruenire noticiā, cū iam possumus discernere bonum & malum. **f** ¶ Quid ergo dicemus? Lex peccatū est. ¶ Quia ab eo semper mortem dixerat esse solutam. Item ex hinc uult ostendere: quoniam nō custodiendo legem, non fuit legis infirmitas, sed humanæ uoluntatis. Dicendo autē. Peccatum non cognoui nisi per legem: personam pueri assumit, qui per ætatis infirmitatē legi obnoxius non est: sed ubi adoleuerit, sub lege esse incipit & mandata cognoscere. **g** ¶ Absit. ¶ Cōtra Manichæos. Quod si dixerint, timuit scandalū: semper ergo timuit, & nunquam contra legem locutus est. Vnde ergo uos audistis, quod ille non fecit? **h** ¶ Sed peccatum non cognoui nisi per legē. ¶ Hic in persona eius hominis loquitur qui legem accipit: id est, qui primum dei mādāta cognoscit: cum cōsuetudinem habet delinquendi. **i** ¶ Nam concupiscentiam nesciebam nisi lex diceret: Non concupisces. ¶ Non dixit: non habebam aut non faciebam, sed nesciebam: hoc est nesciebam concupiscentiam esse peccatum. Item sicut lumen in tenebris uel offendiculū uel foueam ostendit, similiter & lex præcauendum & obseruandum esse à peccatis, facit noticiam peccatorū, & per hoc legem sanctam & bonam esse dicimus. **k** ¶ Occasione autem accepta peccatum per mandatū operatum est in me. ¶ Hic peccatū diabolū appellat: sicut in Apocalypsi nominatur: scilicet autor peccati. Dicit ergo occasionem mādāti: quod excusationem ignorantia ab

stulit. Grauius enim facit q̄ ante peccare: sicut omnis inuidus tunc magis occasione nocēdi amplectitur: quā do aliquid cōmittitur ei cui ille molitur insidias. **l** ¶ Omnem concupiscentiam. ¶ Quæ fuerat lege prohibita.

m ¶ Sine lege enim. ¶ Penē lex in obliuione erat natura

lis, quæ suggerebat quid sit peccatum: idcirco lex literæ superducta est: ut cōmone-ret obliuio. Itē si cum lex non esset, peccatū mortuū est: Insaniūt qui de Adam per traducē asserunt ad nos uenire peccatū. Propterea hic dicit peccatum mortuū est: quia in infantibus qui sine lege sunt, nō uiuit, id est impune cōmittit. Nam maledicēte infante, parentibus ut detur esse peccatum, non tamē uiuum sed mortuū. **n** ¶ Peccatū mortuū. ¶ Puer licet peccet, mortuum est in eo peccatū: quia nō est legi subiectus.

o ¶ Ego autem uiuebam &c. ¶ Quasi iustum & liberum uiuere me putabam: siue in presenti uiuebam. Item, cum autē puer

essem, legi obnoxius non eram. **p** ¶ Sed cum uenisset mandatū. ¶ In fine obliuionis recognitū est peccatum adueniente mādāto: ut omnis qui illud fecerit, mortuum se esse cognoscat. **q** ¶ Peccatum reuixit. ¶ Vbi adoleui & cœpi esse sub lege, & delictum, quod cum essem puer per ignorantiam erat in me mortuum, reuixit in me lege domināte. Ita ergo, inquit, mandatū quod erat ad uitam datum, hoc mihi in mortē inuentum est pueritiæ consuetudine & more peccandi. Item, quia uiixerat per naturalem scientiā & mortuū fuerat per obliuionem, ideo dicitur reuixisse per legem. **r** ¶ Ego autē mortuus sum. ¶ Quia sciens prauaricaui. **s** ¶ Et inuentū est mihi mandatū quod erat ad uitam, hoc esse ad mortē. ¶ Quod custoditū proficiebat ad uitam, neglectū duxit ad mortem. Item pœnam mortem dicit, quam nobis peccatum per deceptionem suam acquisiuit: ostendens temporalia & terrena quæ putantur esse bona, & legem prauaricare suadens, quæ uitam æternam facientibus repromittit.

t ¶ Nam peccatum occasione accepta per mandatū seduxit me &c. ¶ Contra impugnatores legis, & contra eos qui iusticiam à bonitate secernunt: lex & sancta & bona dicitur & iusta. Nisi, inquit, abundauerit iusticia uestra. Sed & deus nonnunq̄ in ueteri instrumento bonus, & in nouo dicitur iustus. Pater iuste, ait dominus. Contra Marcionistas hic locus facit. **u** ¶ Quod ergo bonum est mihi factum est mors? Absit. ¶ Non mihi ipsa causa mortis extitit, sed ego qui peccādo inuenio mortem. **x** ¶ Sed peccatū ut appareat peccatum, &c. ¶ Per bonum legis reuelatur peccatū & ab ipsa punitur. Item uult ostendere qualiter infantis qui ante sine lege erat, cum cœperit adulescere, & à parentibus nihilo minus prohiberi, peccatum incipiat apparere. Apparet autem cum illud uitare didicerit. Ipsum enim peccatum si in proficiente ætate, non solum non abscinditur sed augetur, supra modum peccās efficitur dum iam ueniam non meretur. **y** ¶ Ut fiat supra modū peccans. ¶ Ante legem modum habebat per ignorantia: supra modum

A 2 est cum

Matth. 5. d
Ioan. 17. d

A est cum scienter admittitur. Item hoc dicit: quoniam peccatum cum per aetatem obnoxium non erat adolescenti aetati: dominare sibi lege commissi reputatur in culpam: factum est ultra modum peccatum. **a** ¶ Peccatum per mandatum. Nunc ex persona eius qui aetatem legiti-

ma habet, sermo profertur. Qui enim dicit: Quia lex spiritualis est: seipsum conde-
mnat propria uoluntate peccante. Vnde adiecit: Ego autem carnalis sum, uenundatus sub peccato: ut ostendat, quia cum esset liber, ipse se uenundedit peccato. Quid enim iterum dicit. Quod enim operor non intelligo, hoc est nolens discernere nocere, uolens noceo. Aliena desidero, in eis fraudare non optas: hoc enim ostendit, dicens: Non enim quod uolo ago: hoc est mihi bonum fieri, sed quod odi illud facio: similiter intelligitur, mihi malum fieri. Si enim quod nolo mihi malum fieri hoc facio: consentio legi, quia bona est: praecipiens quod tibi fieri non uis, alij non feceris. **b** ¶ Scimus enim quod lex spiritualis est. Quae spiritualia mandat.

c ¶ Ego autem carnalis sum. Ego quamcunque legem accipio, & carnaliter uiuere consueui. **d** ¶ Venundatus sub peccato. Quod enim operor non intelligo. Proposito peccato, ut si consilium eius accepero, ipsius seruus efficiar, sponte memetipsum subiiciens: etiam quasi inebriatus consuetudine peccatorum ignoro quid facio. Quod enim operor non intelligo. Siue ita pronuncians: ego non intelligo malum esse quod inuitus admitto, cum malum nolo facere quod committo: utique cum lege sentio: quae mala & non uult & prohibet. Potest autem & intelligi: Si pecco, legis seueritati meipsum subijcio. Item inuenitur peccare qui uoluntati carnis inseruit.

e ¶ Si autem quod nolo illud facio &c.] Si ea quae lex praecipit contraria uoluntati carnis, custodire uolueris, secundum carnem quod nolo illud facio: secundum uero uoluntatem spiritus, legi dei spirituali atque bonae conuenio. **f** ¶ Nunc autem iam non ego operor illud. Ante consuetudinem ergo libens ego ipse faciebam. Item dicens: Iam non ego operor illud: ostendit quia non est hominis rationalis, irrationalium animalium ritu uiuendum. Inferens autem, quod habitat in me peccatum: docuit quia totum se tradiderit passionibus carnis, quae deo sunt inimicae. **g** ¶ Sed quod habitat in me peccatum. Habitat quasi hospes, & quasi aliud in alio: non quasi unum: ut accidentia scilicet non naturalia. **h** ¶ Scio enim quia non habitat in me: hoc est in carne mea bonum. Non dicit: Non est caro mea bona. Item hoc ex persona eius dicitur: qui peccandi consuetudinem habet, & carnis uitijs tenetur obnoxius. **i** ¶ Nam uelle adiacet mihi. Est uoluntas, sed non est effectus: quia carnalis consuetudo uoluntati resistit. Item uoluntas carnis amatur magis quam dei. Ideo dicit: uelle adiacet mihi, ut id quod mihi bo-

num fieri uolo non perficiam proximo: nam quod odi pati, illud facio. **k** ¶ Perficere autem bonum non inuenio. Non uideo facere. **l** ¶ Non enim quod uolo bonum, hoc facio, sed quod nolo malum, hoc ago. Sicut uerbi gratia, si quis iam deuorare consueuit, etiam cum

non optat incurrit.

m ¶ Si autem quod nolo illud facio, non ego operor illud, sed quod. Non ego qui inuitus sed consuetudo peccati: quae tamen necessitate mihi ipse parauit. **n** ¶ Inuenio igitur legem uolenti mihi facere bonum. Si ego uolo, inuenio mihi legem bonum facere contra adiacens malum. Item hoc est quod ait, secundum animae uoluntatem bonum uelle se facere: adiacere sibi malum iuxta desideria carnis. **o** ¶ Quoniam mihi malum adiacet. Quod dicit: Quoniam mihi malum adiacet: ostendit quia non per necessitatem peccat: sed propria uoluntate ducitur ad peccatum, cum uult esse carnis amator. **p** ¶ Condelector enim legi dei secundum interiore hominem. Consentio legi secundum mentem. Item interior homo

modum peccans peccatum per mandatum. Scimus enim quia lex spiritualis est: Ego autem carnalis sum, uenundatus sub peccato. Quod enim operor, non intelligo. Non enim quod uolo bonum, hoc ago, sed quod odio malum, illud facio. Si autem quod nolo illud facio: consentio legi, quoniam bona est. Nunc autem iam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum. Scio enim quia non habitat in me, hoc est in carne mea bonum. Nam uelle adiacet mihi: perficere autem bonum non inuenio. Non enim quod uolo bonum hoc facio, sed quod nolo malum, hoc ago. Si autem quod nolo illud facio: iam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum. Inuenio igitur legem uolenti mihi facere bonum: quoniam mihi malum adiacet. Condelector enim legi dei secundum interiore hominem. Video autem aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meae, & captiuam me in lege peccati quae est in membris meis. Infelix ego homo: quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia dei per Iesum Christum dominum nostrum. Igitur ego ipse mente seruo legi dei: carne autem legi peccati.

Cap. VIII.

Nihil ergo nunc damnationis est his qui sunt in Christo Iesu, qui non secundum carnem ambulat. Lex enim

noster rationalis & intelligibilis, est anima quae consentit legi dei. Lex enim eius est rationabiliter uiuere, & non duci irrationabilium animalium passionibus. Exterior uero, est corpus nostrum. Eius autem lex prudentia carnis est: quae docet edere & potare, & ceteris uti luxurijs quae repugnant rationi. Et si superauerint, legi peccati subijciunt. Sic enim ita est sicut quidam aestimant, quia quod nolumus hoc facimus. **q** ¶ Video autem aliam legem &c.] Desideria consueti uel persuasionem inimici. **r** ¶ Repugnantem legi &c.] Conscientiae scilicet naturali, uel legi diuinae quae in mente consistit. **s** ¶ Et captiuam me in lege peccati quae est &c.] In consuetudine delictorum. **t** ¶ Infelix ego homo quis me liberabit de corpore &c.] Ego qui sic detineor, quis me liberabit de consuetudine mortifera corporalis. **u** ¶ Gratia dei per Iesum Christum &c.] Admirabiliter intulit, dicens: Gratia dei per Iesum Christum dominum nostrum: quia quae Moyses & naturalis lex non docuit: haec docuit dominus noster Iesus Christus: contemnere mundum & superare uitia. Vnde beatus Apostolus hoc docet, dicens. Qui autem Christi sunt, carnem suam crucifixerunt cum uitijs & concupiscentijs. Item quem lex non potuit liberare: nunquid non Paulus nondum erat dei gratia liberatus? Vnde probatur: quia ex alterius persona haec loquitur. **x** ¶ Igitur ego ipse mente seruo legi dei. Recapitulat ut concludat, & rursum in persona eius qui sub lege erat haec loquitur. **y** ¶ Carne autem legi peccati. Homo carnalis duplex est quodammodo & in semetipso diuisus.

Cap. VIII.

Nihil ergo nunc damnationis &c.] Hic Apostolus, nihil in his damnatione dignum esse ait, qui carnis opera crucifixerunt. **a** ¶ Lex enim spiritus in Christo. Notandum quia

A quia gratiam legem appellat. **a** ¶ Liberavit me à lege peccati & mortis.] Quæ mortificat peccatores.

b ¶ Nā quod impossibile erat legi.] Hic ostendit quoniam lex per infirmitatem carnis non poterat impleri. In eo autem in quo dicit: Deus cum filium suum misisset

in similitudinem carnis peccati, & propter peccatum misisse demonstrat, quoniam ante incarnationem erat filius, & suscepta postea carne quæ ad peccandum esset proclivior, ipse tamen absque peccato eam suscepit. Et idcirco dicitur in similitudinem carnis peccati suscepta carne venisse, & peccatum in eadē carne dānasse: quoniam carnē quam susceperat, innoxiam servauerit ab omni contagione peccati. Item legem dicit non præcepta sacrificiorum, & cetera quæ erant umbra, usque ad tempus Christi data: sed illam quam & dominus noster Iesus

Matth. 7. b

Christus docuit, dicens: Omnia quæcūque vultis ut faciant vobis homines: sic & vos facite illis. Ista est enim lex & propheta. Infir-

mauerat qua nos volebamus. Nō enim impossibilia mādāta. Vnde filius dei forma servi accipiens, factus est homo, ut peccatū dānaret in carne, & nos instrueret quēadmodū oporteat peccatū dānare in carne: ut iustificatio legis impleat in nobis.

c ¶ In quo infirmabatur per carnem.] In illis infirmabatur non in se. **d** ¶ Deus filium suum mittēs.] Contra Photinum qui negat filium ante carnem. **e** ¶ In similitudinem carnis peccati.] Dicens in similitudinem carnis peccati, ostēdit eum eandem quidem carnem: sed absque peccato portasse. Item hic similitudo veritatem habet: sicut Adam genuit ad similitudinē suam. Similem ergo ceteris hominibus carnem dominus deus noster Iesus Christus assumpsit. **f** ¶ Et de peccato dānavit peccatum &c.] Quasi si dicas: de hoste expugnauit hostem: Siue sicut hostias quæ pro peccato offerebant in lege, peccati nomine uocant, cum ipsi delicta nescirent: sicut scriptum est: Et imponent manus super caput peccati sui. Sic & Christi caro quæ pro peccatis nostris oblata est, peccati nomen accepit. Quidam autē dicūt quod peccato Iudæorum quod dominum occiderunt, peccatum diaboli quod hostem deceperat per hominē condemnari: sicut ad Hebræos dicit: Ut per mortē destrueret eum qui habebat mortis imperium. Siue de illius carnis substantia quæ ante seruiebat peccato, uicit nūquā peccando peccatum, & in eadem carne dānavit peccatum ut ostenderet uoluntatē esse in crimine non naturam, quæ talis à deo facta est, ut possit nō peccare si uelit. **g** ¶ Ut iustificatio legis impleatur in nobis.] Ut quod in illis repugnante carnali consuetudine implere non potuit, in nobis saltem impleatur qui exemplo Christi mortificabimus carnem. **h** ¶ Qui non secundum carnem ambulamus &c.] Homo ex spiritu & carne constructus est. Quando ergo carnalia agit, totus caro dicitur: quando

uero spiritualia, totus spiritus appellatur. Vnaquæque enim substantia, cum eadem alteram in suam ditionē erigit, & uim quodāmodo propriā & nomen amittit: Nam singulæ cognata sibi & uicina desiderāt. **i** ¶ Nam prudentia carnis &c.] Notandū quia non caro mors sed

prudētia. Eius autē mortem dicens: aternam poenā significat. Item ipse alibi dicit: prudentiam humanam esse, malo uicem referre. Talis ergo prudētia mortem parit transgrediendo præceptum. Spiritus uero prudētiæ, in præsentia pacem habet, nō reddendo uicem, & uitā in futuro. Prudētia uero a prouidendo est appellata.

k ¶ Quoniam prudentia &c.] Nō ipsa caro, ut Manichæi dicunt, sed sensus carnalis inimicus est deo. Omne enim non subiectum, inimicū est: & quicūque se uoluerit uindicare, etiā ueteris legis nonnunquā modum excedit.

l ¶ Nec enim potest.] Impossibile dixit: ut uel sic eos à carnis concupiscentiis reuocaret. **m** ¶ Qui autem in carne sunt.] Hic probatur quia super-

ius non carnem, sed opera accusaueras carnis: quia quibus hoc dicitur, utique in carne uiuebant. **n** ¶ Deo placere non possunt.] Fieri enim non potest ut carni deditus, aliquando non peccet. **o** ¶ Vos autē in carne &c.] Hoc est in spiritualibus operibus occupati. **p** ¶ Si spiritus &c.] Hic ostendit, quoniam spiritus sanctus patris & filij sit. Item in illo spiritus dei habitat in quo eius apparent fructus: sicut ait ad Galatas: Fructus autem spiritus est, charitas, gaudiū &c. **q** ¶ Si quis autē spiritum Christi &c.] Spiritus Christi est humilitas & patientia omniumque uirtutum est: qui dilexit inimicos & pro eis orauit. **r** ¶ Si autē Christus in uobis est &c.] Si Christum imitamini, carnalis sensus quasi mortuus non resistit. Vnde & Dauid aiebat: Ego tanquā surdus non audiebam, & sicut mutus non aperiens os suum &c. **s** ¶ Spiritus uero uiuit propter iustificationē.] Nunc spiritum nostrū significat: qui propter iusticiā suam uita appellatur, quasi iustificans corpus, beata illa aeterna uita. Item spiritus uiuit ut iusticiā operetur. Non enim solum quæritur, ut à carnalibus cessemus sed etiam ut spiritualia faciamus. **t** ¶ Quod si spiritus eius qui suscitauit Iesum &c.] Si tamen purificati ut in nobis spiritus sanctus habitare dignetur: non patitur deus templū spiritus interi-

Psal. 37. c

res: sed quomodo Iesum à mortuis suscitauit: ita & corpora uestra restaurabit. **u** ¶ Ergo fratres debitores sumus non carni ut secundum carnem uiuamus.] Hoc totum agit, ut ostendat eis legem non esse necessariā: quæ carnalibus data est. Item manifesta nunc ostendit: quia nō de cōmuni & naturali more superius fecerit mentionem, dicens. **x** ¶ Si enim secundum carnem uixeritis &c.] Significat autē mortem poenæ aeternæ. Non enim quia caro humana mala sit, & spiritus bonus, laudat spiritum & uituperat carnem: cum ipse doceat, dicens: Et uirgo cogitat

A 3 quæ

Heb. 2. d

A quæ sunt domini, ut sit sancta corpore & spiritu. Nonit enim & mentē accusare, dicens: Homines corrupti mente: hoc enim dicit, ostendere uolens maximam partem passionum, desideria humani corporis esse: quod cum cæteris irrationalibus cōmune habemus. Sicut enim cæ

tera animalia de terra habent natiuitatē: ita & nos corpus. Anima autē nostra spiritus est incorporeus & rationalis & immortalis. Si enim secundum carnem uixeritis, moriemini. Secundū rationem expositā: carnales homines iusticiam custodire non possunt. **a** ¶ Si autē spiritu facta carnis mortificaueritis, uiuetis. **b** ¶ Spiritualibus actionibus, carnis opera subieceritis. Notandum sanē opera carnis, non substantiam accusare. **b** ¶ Qui cūq; autem spiritu dei agunt &c.] Qui cūq; merentur sancto spiritu gubernari: Sicut e contrario qui peccant, spiritu

diaboli aguntur, ab initio peccatore. Item quicūq; secundum doctrinam spiritus sancti uiuunt: ipsi sunt qui spiritu dei aguntur. **c** ¶ Non enim accepistis spiritum &c.] Notandum est, quia Iudæi & filij dei erant: tamen cum essent sub lege, uelut sub pedagogo agentes, spiritum timoris habebant. Item Iudæi acceperunt spiritum qui illos ad seruitutem cogeret per timorem. Timore enim seruorum est: diligere filiorum, sicut scriptū est: Seruus dominum suum timebit, & filius diligit patrem suū. Illi ergo qui operari charitatis uoluntate nolebant, timoris necessitate cogantur. Nos uero omnia uoluntarie operemur: ut filios nos omnes probemus non seruos timoris. Item uos Romani in adoptionem filiorū uocati estis, non sicut Iudæi qui subditi legis imperio, in seruitute tenebantur. **d** ¶ In quo clamamus abba pater.] Qui uocat patrem, filium se esse proficitur. Debet ergo patri in moribus similis inueniri: ne nomine quoq; inuacuum usurpato maiori poenā subiaceat. **e** ¶ Ipse enim spiritus testimoniū reddet spiritui nostro quod sumus filij dei.] Testimoniū adoptionis est quod habemus spiritum per quem ita oramus. Tantam enim arram accipere non poterāt nisi filij. **f** ¶ Si autē filij & hæredes &c.] Qui meretur esse filius, meretur effici hæres patris & ueri filij cohæres. **g** ¶ Si tamen compatimur.] Si talia patimur cum necesse fuerit pro nomine eius: qualia pertulit ille pro nobis. **h** ¶ Vt & glorificemur.] Sicut Ioannes ait: Scimus quoniam cum apparuerit similes ei erimus. **i** ¶ Existimo enim quod nō sunt cōdignæ passionēs &c.] Hic uult futuram gloriam cōmendare, ut præsentēs pressuras facilius toleremus. Et reuera nihil posset homo cōdignū pati gloriæ cōlestis: etiam si talis esset illa qualis modo est uita. Quicquid enim passus fuerit à morte, plus non est q̄ etiā p peccatis suis antea merebatur. Nunc autē & peccata donantur, & tunc uita æterna præstabitur, consortiū angelorum, splendor solis, & cætera quæ sanctis legimus repromissā. **k** ¶ Ad futuram gloriā quæ reuelabitur &c.] Modo enim abscondita est cum Christo in deo, & nondum apparuit quid erimus: quod dominus repromisit sanctis. **l** ¶ Nā expectatio creaturæ &c.] Diuersi hunc locū, diuersis modis exponunt. Siue omnis creatura resurrectionis tempus expectat: quia tunc in melius cōmutabitur, siue angelica, siue rationalis creatura. Petrus enim dicit, etiam angelos gloriā desiderare sanctorum. Quidam etiam sic dicunt: Adam & Euam esse creaturam, quos olim serpens à spe diuinitatis uanitati subiectos, corruptioni effecerit deseruire, non ex se metipsis peccantes, sed serpentis instigatione & consilio. Et ipsi, inquit, liberabuntur, ut iā non corruptioni deseruiant. Omnem autem creaturam dicit esse, quicūq; usq; ad aduentum Christi iusti fuerunt: quia & ipsi nondum accipientes expectant, deo pro nobis aliquid melius prouidente. Non solum autē illi: sed & nos ipsi in quibus completa sunt, necdū tenemus, sed in spe sustinemus: quamuis quæ multū uidere iusti cupierūt uiderimus. Item dicens: Si tamē compatimur ut & glorificemur, & inserēs: Expectatio creaturæ: De rationali creatura sermonē fecit, & non sicut quidam existimant de irrationali uel insensibili, quæ ad seruitutē hominū creata est, & post hæc peritura, quādo sol obscurabit, & luna nō dabit lumē suū, & stellæ cœli cadent super terrā, & tūc erit nouū cœlū & noua tempora. Creatura autē Adā est & Eua quæ adhuc expectat se à deo recipere adoptionē. **m** ¶ Vanitati enim.] Vanitas est omne quod quandoq; finitur. Itē uanitas est prauaricatio: cui subiecta Eua, non propria uoluntate, sed à serpente decepta, spem illa qua audierat: Et eritis quasi dī, scientes bonum & malum. Seruitus autē est corruptionis quam audiuit Adam: Terra es & in terram ibis. In resurrectione recepturi sunt incorruptionē filiorum dei. **n** ¶ Subiecta est.] Si angeli hominibus ministrant. **o** ¶ Non uolens, sed propter eum &c.] Iam non seruietis qui dei imaginē corruerūt. **p** ¶ Scimus enim quod omnis creatura ingemiscit &c.] Sicut gaudēt angeli super poenitentes: ita dolent super conuerti nolentes. Item nunc cōmunem creaturā nominat, post Adam & Euā, iustos qui fuerūt usq; ad tēp̄s Christi: qui & ipsi Adā & Euā qui dicuntur creatura simul congemiscunt, recipere desiderantes præmia uirtutū quæ dominus promisit eis. **q** ¶ Non solum autem illa sed & nos ipsi &c.] Non solum angeli qui benigniores nobis sunt de huiusmodi dolent, sed etiam nos qui iam spiritū sanctū habemus, de talibus ingemiscimus: sicut & Hieremias ingemiscēs aiebat: Heu mihi anima quia perijt à terra reuerens, & reliqua. Item dicens: Non solum autem illa, sed & nos ipsi primitias spiritus habentes: manifeste edocuit: quia non de irrationali uel insensibili creatura sermonem fecerit, quæ non participat spiritum sanctum, sed de sanctis dicit qui deo placuerunt naturali lege, similiter & Moyse: Discipuli autem Christi primitias dicuntur habere spiritus, id est prima & præclara charismata, per quæ ditauerunt omnem terram. Nō enim tanta fuit gratia ante legē & in lege Moyse. Et q̄ priores sint discipuli Christi, Hebræis scribens docet: Sed & hi omnes testimonio dei probati nō acceperūt repromissionē deo prouidente, & ne sine nobis cōsummarentur

dis exponunt. Siue omnis creatura resurrectionis tempus expectat: quia tunc in melius cōmutabitur, siue angelica, siue rationalis creatura. Petrus enim dicit, etiam angelos gloriā desiderare sanctorum. Quidam etiam sic dicunt: Adam & Euam esse creaturam, quos olim serpens à spe diuinitatis uanitati subiectos, corruptioni effecerit deseruire, non ex se metipsis peccantes, sed serpentis instigatione & consilio. Et ipsi, inquit, liberabuntur, ut iā non corruptioni deseruiant. Omnem autem creaturam dicit esse, quicūq; usq; ad aduentum Christi iusti fuerunt: quia & ipsi nondum accipientes expectant, deo pro nobis aliquid melius prouidente. Non solum autē illi: sed & nos ipsi in quibus completa sunt, necdū tenemus, sed in spe sustinemus: quamuis quæ multū uidere iusti cupierūt uiderimus. Item dicens: Si tamē compa-

timur ut & glorificemur, & inserēs: Expectatio creaturæ: De rationali creatura sermonē fecit, & non sicut quidam existimant de irrationali uel insensibili, quæ ad seruitutē hominū creata est, & post hæc peritura, quādo sol obscurabit, & luna nō dabit lumē suū, & stellæ cœli cadent super terrā, & tūc erit nouū cœlū & noua tempora. Creatura autē Adā est & Eua quæ adhuc expectat se à deo recipere adoptionē. **m** ¶ Vanitati enim.] Vanitas est omne quod quandoq; finitur. Itē uanitas est prauaricatio: cui subiecta Eua, non propria uoluntate, sed à serpente decepta, spem illa qua audierat: Et eritis quasi dī, scientes bonum & malum. Seruitus autē est corruptionis quam audiuit Adam: Terra es & in terram ibis. In resurrectione recepturi sunt incorruptionē filiorum dei. **n** ¶ Subiecta est.] Si angeli hominibus ministrant. **o** ¶ Non uolens, sed propter eum &c.] Iam non seruietis qui dei imaginē corruerūt. **p** ¶ Scimus enim quod omnis creatura ingemiscit &c.] Sicut gaudēt angeli super poenitentes: ita dolent super conuerti nolentes. Item nunc cōmunem creaturā nominat, post Adam & Euā, iustos qui fuerūt usq; ad tēp̄s Christi: qui & ipsi Adā & Euā qui dicuntur creatura simul congemiscunt, recipere desiderantes præmia uirtutū quæ dominus promisit eis. **q** ¶ Non solum autem illa sed & nos ipsi &c.] Non solum angeli qui benigniores nobis sunt de huiusmodi dolent, sed etiam nos qui iam spiritū sanctū habemus, de talibus ingemiscimus: sicut & Hieremias ingemiscēs aiebat: Heu mihi anima quia perijt à terra reuerens, & reliqua. Item dicens: Non solum autem illa, sed & nos ipsi primitias spiritus habentes: manifeste edocuit: quia non de irrationali uel insensibili creatura sermonem fecerit, quæ non participat spiritum sanctum, sed de sanctis dicit qui deo placuerunt naturali lege, similiter & Moyse: Discipuli autem Christi primitias dicuntur habere spiritus, id est prima & præclara charismata, per quæ ditauerunt omnem terram. Nō enim tanta fuit gratia ante legē & in lege Moyse. Et q̄ priores sint discipuli Christi, Hebræis scribens docet: Sed & hi omnes testimonio dei probati nō acceperūt repromissionē deo prouidente, & ne sine nobis cōsummarentur

1. Ioan. 3. d

Gen. 3. d

Hier. 9. d

A summarentur. **a** ¶ Expectantes redemptionem corporis nostri &c.] Nondum rem ipsam promissam percepimus, sed speramus, sicut ad Corinthios ait: Per fidem enim ambulamus, & non per speciem. **b** ¶ Spes autem quæ uidetur non est spes &c.] Quod uidetur, non speratur: sed si propriū est possideretur. Nulla enim spes in rebus uisibilibus est Christianis. Non enim nobis præsentia promissa sunt, sed futura. **c** ¶ Si autem quod non uidemus speramus, per patientiam expectamus.] Ideo fides per patientiam grandis est præmij, quia quod non uidet credit: & quasi iam acceperit, ita secuta est de nondum acceptis, sicut ait ad Hebræos: Patientia uobis necessaria ē, ut uoluntatem dei facientes, reportetis repromissionem. Spes enim si ne patientia esse non nouit. **d** ¶ Similiter autem & spiritus adiuuat infirmitatem nostram.] Secundū hanc spem adiuuat, ut non terrena, sed cœlestia postulemus. Infirma enim nostra possibilitas, nisi doctrina sancti spiritus adiuuetur. **e** ¶ Nam quid oremus sicut oportet nescimus.] Quia adhuc per speculū uidemus. Frequenter obsunt, quæ prodesse putamus: & ideo nobis postulat, minime cōceduntur prouisione diuina, sicut & ipse alibi ait: Propter quod ter dominum rogauimus, ut discederet à me, & reliqua. Aliiter: Difficile orationis nostræ desiderium secundū quod corde concepimus, exprimere uix uoce ualemus, unde subsecutus est. **f** ¶ Sed ipse spūs postulat pro nobis.] Deus ergo qui scrutatur corda, & si sermone comprehendere non sufficimus: nouit inquantū modo credere cupiamus. Scit tamen quia pro sanctis rebus, non pro secularibus postulamur secundū ipsius uoluntatem. **g** ¶ Qui autē scrutatur corda, scit quid desiderat spiritus.] Quia si summus sacerdos. **h** ¶ Quia secundum deum postulat pro sanctis.] Hic gratiam spiritus, spiritum nominauit, sicut alibi dicit: Si orauero lingua, spiritus meus orat, & amulatores estis spiritui. Postulat autem, quia postulare nos facit gemitibus, qui enarrari non possunt: sicut testare nos dicitur deus ut sciat, hoc est, ut scire nos faciat quales simus. Sed & hoc cōmune quod dominus fieri iubet, ipse dicitur operari, ut ille edificauit domum, aut ille codicem fecit: cum nec ipse scripserit, nec ille construxerit. Item gratia spiritus, nominat spiritum, qui docet nos pro nobis domino postulare, sicut Esaias dicit: Spiritus sapientiæ & intellectus. Et Corinthiis scribens dicit: Sic & uos quoniam amulatores estis spiritui, ad ædificationem ecclesiæ quærite & abundetis. **i** ¶ Scimus autem quoniam diligentibus deum omnia cooperantur in bonū.] Omnia quæcūque fecerimus, uel passi fuerimus propter dilectionem dei, omnia nobis ad mercedem crescunt. Omnia enim quæcūque iustus fecerit, prosperabuntur. **k** ¶ His qui secundū &c.] Secundum quod

proposuit sola fide saluare quos præsciuerat credituros, & quos gratis uocauit ad salutem, multo magis glorificabit ad salutem operantes. **l** ¶ Et prædestinauit conformes fieri &c.] Prædestinare idem est quod præscire. Ergo quos præuidit conformes futuros in uita, uoluit ut fierent cōformes in gloria. Qui transformauit corpus humilitatis nostræ, conforme corpori claritatis suæ. **m** ¶ Vt sit ipse primogenitus in multis fratribus.] Primogenitus ex mortuis in gloriā. Item hic secundū quod homo factus est, secundum gratiam quæ in eo erat filius dei, primogenitus interpellat pro nobis, non quasi deus interpellat, sed quasi summus sacerdos. **n** ¶ Quos autē prædestinauit &c.] Quos præsciuit credituros, hos uocauit. Vocatio autē uolentes colligit, non inuitos. Aut certe discretio non in personis, sed in tempore est. Hoc ideo dicit, propter fidei inimicos, ne fortuitam dei gratiam iudicarent. Ergo uocantur per prædicationem ut credant: credentes iustificentur per baptismum: glorificentur in uirtutibus gratiarum. **o** ¶ Quid ergo dicemus ad hæc: Si deus pro nobis, quis cōtra nos?] Vult ostendere quod nemo possit impedire eos qui diligentes deum, diliguntur à deo: quo minus gloriam quæ promissa est, cōsequantur, eo quod perfecta quæ in illis est charitas, omnem causam mortalis timoris foras expellat. **p** ¶ Qui etiam proprio filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illū.] Præmissis tradidit, ut tradentibus maneret libertas arbitrij, & nobis patientiæ monstraretur exemplum. Quod dicit, pro omnibus, notandum quia non pro aliquantibus. **q** ¶ Quomodo non etiam cum illo omnia nobis donauit?] Quid potest habere charius, quod nobis neget, qui filium non negauit? **r** ¶ Quis accusabit aduersus electos dei?] Quos deus elegit credentes, ac signis & uirtutibus iustos ostendit: quis pro pristinis audebit accusare delictis, uel pro contemptu legalium mandatorum? **s** ¶ Christus Iesus qui mortuus est, imò qui & resurrexit.] Secundum assumpti hominis loquitur formam, qui mortuus est & resurrexit. **t** ¶ Qui etiam interpellat pro nobis.] Vt cum ipso simus, ubi ipse est. Solent planè Ariani ex interpellationis causa, mouere calumniam, dicentes, quod qui interpellatur, interpellante si maior. Quibus respondendum est, deum obliuionem non pati, ut pro ipsis cōmoneatur semper quos ipse elegit: sed in hoc interpellare eum dicitur, dum semper patri hominem quem suscepit, quasi nostrū pignus ostendit: & offert ut uerus pōtifex & æternus. **u** ¶ Quis ergo nos separabit à charitate Christi? Tribulatio, an angustia, an persecutio &c.] Post tanta & præclara beneficia uel promissa, quæ poterit tam grauis esse pressura, quæ nos ab ei⁹ charitate diuellat: & dicēdo oēs docet tales esse debere, quæ à Christo nec periculis debeant separari.

rent cōformes in gloria. Qui transformauit corpus humilitatis nostræ, conforme corpori claritatis suæ.

m ¶ Vt sit ipse primogenitus in multis fratribus.] Primogenitus ex mortuis in gloriā. Item hic secundū quod homo factus est, secundum gratiam quæ in eo erat filius dei, primogenitus interpellat pro nobis, non quasi deus interpellat, sed quasi summus sacerdos. **n** ¶ Quos autē prædestinauit &c.] Quos præsciuit credituros, hos uocauit. Vocatio autē uolentes colligit, non inuitos. Aut certe discretio non in personis, sed in tempore est. Hoc ideo dicit, propter fidei inimicos, ne fortuitam dei gratiam iudicarent. Ergo uocantur per prædicationem ut credant: credentes iustificentur per baptismum: glorificentur in uirtutibus gratiarum. **o** ¶ Quid ergo dicemus ad hæc: Si deus pro nobis, quis cōtra nos?] Vult ostendere quod nemo possit impedire eos qui diligentes deum, diliguntur à deo: quo minus gloriam quæ promissa est, cōsequantur, eo quod perfecta quæ in illis est charitas, omnem causam mortalis timoris foras expellat. **p** ¶ Qui etiam proprio filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illū.] Præmissis tradidit, ut tradentibus maneret libertas arbitrij, & nobis patientiæ monstraretur exemplum. Quod dicit, pro omnibus, notandum quia non pro aliquantibus. **q** ¶ Quomodo non etiam cum illo omnia nobis donauit?] Quid potest habere charius, quod nobis neget, qui filium non negauit? **r** ¶ Quis accusabit aduersus electos dei?] Quos deus elegit credentes, ac signis & uirtutibus iustos ostendit: quis pro pristinis audebit accusare delictis, uel pro contemptu legalium mandatorum? **s** ¶ Christus Iesus qui mortuus est, imò qui & resurrexit.] Secundum assumpti hominis loquitur formam, qui mortuus est & resurrexit. **t** ¶ Qui etiam interpellat pro nobis.] Vt cum ipso simus, ubi ipse est. Solent planè Ariani ex interpellationis causa, mouere calumniam, dicentes, quod qui interpellatur, interpellante si maior. Quibus respondendum est, deum obliuionem non pati, ut pro ipsis cōmoneatur semper quos ipse elegit: sed in hoc interpellare eum dicitur, dum semper patri hominem quem suscepit, quasi nostrū pignus ostendit: & offert ut uerus pōtifex & æternus. **u** ¶ Quis ergo nos separabit à charitate Christi? Tribulatio, an angustia, an persecutio &c.] Post tanta & præclara beneficia uel promissa, quæ poterit tam grauis esse pressura, quæ nos ab ei⁹ charitate diuellat: & dicēdo oēs docet tales esse debere, quæ à Christo nec periculis debeant separari.

A Tunc uero Iudaei uolebant illos à Christo ita separare, ut ad legis eos custodiam reuocarent. **a** ¶ Quia propter te mortificamur tota die. Non propter aliquod crimen, sed propter te, qui dixisti: Beati eritis cum persequentur uos &c. **b** ¶ Aestimati sumus sicut oues occisionis.]

Hoc in nobis Christia-
nis maxime impletur:
quibus non licet nos-
metipsos defendere,
sed exemplo domini
& magistris, qui sicut
ouis ad uictimam du-
ctus est, omnia illata
patientissime tolerare.

c ¶ Sed in his omni-
bus superamus &c.]
Has omnes tribulatio-
nes pro nihilo duci-
mus, propter eum qui
nos tantum dilexit, ut
etiam moreretur pro
nobis. Et quando pro
eius nomine morimur,
tunc maxime trium-
phamus: praesertim
cum leue sit pro se pa-
ti, quod per alios Chri-
stus dominus pati di-
gnatus est. **d** ¶ Cer-
tus sum enim, quia ne-
que mors, neque ui-
ta &c.] Pro certo con-
fido, quia nec si mihi
quis mortem minetur,

B nec si uitam promit-
tat: nec si se angelum
dicat à domino desti-
natum, nec si se ange-
lorum principem en-
tatur: nec si praesen-
ti honorem conferat,
neque si polliceatur glo-
riam futurorum, ne-
que si uirtutes opere-
tur, nec si coelum promittat, & inferno deterreat: uel pro-
funditatem scientiae suadere conetur, unquam nos poterit à
Christi discernere charitate. **e** ¶ Neque creatura alia po-
terit nos separare à charitate dei.] Omnem penè creatu-
ram nominauit: & non fuit his contentus nisi addiderit,
ut etiam si sit alia creatura, nec ipsa ualeat separare.

f ¶ Quae est in Christo Iesu domino nostro.] Deum di-
ligit in Christo, cuius dilectio consistit in custodia man-
datorum, sicut & ipse ait: Si diligitis me, mandata mea
seruate. Necnon imitationem amoris sui in fraterna cha-
ritate constituit, dicens: In hoc cognoscent homines, quia
mei discipuli estis, si dilexeritis inuicem. Et Ioannes ait:
2 Ioan. 4. d Si fratrem quem uides, non diligis, deum quem non ui-
des, quomodo potes diligere. **Cap. I X**

Veritatē dico in Christo Iesu &c.] Contra Iudaeos actu-
rus, primum illis satisfacit, non se odij causa hac dice-
re, sed amoris, eo quod doleat illos non credere Christū,
ad quos primum saluandos aduenerat. Quod autem di-
cit, se in Christo dicere ueritatem, ostendit hominem ba-
ptizatum, qui per communicationem corporis & sangui-
nis Christi in ipso manet, & ipse in illo: quicquid uel facit
uel loquitur, in Christo eum loqui uel agere, cuius est
membrum. Et quicquid ei illatum iniuriae fuerit, Christo
similiter irrogari. Nam quod ait: Conscientiam sibi in hac
parte testimonium perhibere, illum docet ueritatem di-
cere, cuius conscientia in omnibus attestatur, nec eum
mendacij reum, interna accusatione constituit. Item apo-
stolus se tristem dicit ualde pro fratribus suis secundum

carnem, qui dicit nullum nos separare à charitate Chri-
sti, sciens se quando persecutor erat, & optabat se anathe-
ma esse à Christo, uocatum à Christo secundum eius mise-
ricordiam, & uolebat eos credere, & eandem misericor-
diam promereri. **b** ¶ Optabam enim ego & ipse anathe-

ma esse à Christo.]
Optabam aliquando
cum persequeretur Chri-
stum, non modo opta-
rem, sciebam quod ipso-
rum essent haec omnia.

Sed postquam cogno-
ui ueritatem, dereliqui
eos quos taliter dili-
gebam, & ipsi nondum
conuertuntur. **i** ¶ Qui

sunt Israelitae, quorum
adoptio est filiorum.]
De ipsis enim dicebat:
Filius meus primoge-

nitus Israel. **k** ¶ Et
gloria & testamentum
& legislatio.] Veteris

latio, & noui promi-
ssio. **l** ¶ Et obsequium
& promissa.] Hoc est
ministerium angelorum
uel prophetarum.

m ¶ Quorum patres.]
Abraham, Isaac, & Ia-
cob. **n** ¶ Ex quibus
est Christus secundum
carnem, qui est super
omnia deus benedi-

ctus.] Contra Mani-
chaum, Photinum, &
Ariū, quia & ex Iudaeis
est secundum carnem,
& deus benedictus in
secula: sicut & Tho-

mas adoratur & dicit:
Deus meus, deus meus.

1 Ioan. 2. g Quod ille confirmat,
dicens: Quia uideri-
stis, ideo credidisti. **o** ¶ Non autem quod exciderit uerbum
dei.] Licet Apostolus doleat Iudaeos excidisse à promi-
ssionis gratia, ostendit tamen non ipse uerbum dei:
& his promissa deberi, non qui secundum carnem ex Abra-
ham, Isaac & Israel nati sunt, sed qui seruantes fidem pa-
triarcharum, de quorum semine putantur. Item quia su-
perius dixerat dolere se, quod gentes Israel proprio uitio
excluderetur à regno, quorum haec omnia fuerunt: Hic
ostendit illos qui non credunt, non esse filios Abraham, ne
omnibus Iudaeis praedicare putaretur & obiceretur ei:
Nunquid deus mentitus est Abraham? **p** ¶ Non enim
omnes qui ex circumcisione &c.] Si non omnes, tamen ali-
quantum: Et si non omnes Israelitae, Israel sunt: sunt ergo ex
gentibus aliquanti, in quibus non est dolus. **q** ¶ Sed in
Isaac &c.] In solo Isaac uocati sunt, etiam tunc filij Abra-
hae, non etiam Ismael, cum & ipse ex eius stirpe descen-
deret. Item semen Isaac non isti qui secundum carnem na-
ti sunt: sed hi qui secundum spiritum sunt, hoc est, secun-
dum fidem Isaac. Qui enim talis, huius promissio est &
adoptio filiorum. Habebat enim primogenitum Esau, &
non est à deo dilectus, nisi Israel. **r** ¶ Id est non qui filij car-
nis, hi filij dei, sed qui filij &c.] Ismael enim secundum
carnalem usum natus est ex ancilla: Isaac uero super na-
turam de senibus ex repromissione dei est generatus: Ita
nunc Christianos promissio facit filios Abraham, quam
meruit fides, ut scilicet pater sit gentium plurimarum.

s ¶ Promissionis enim uerbum hoc est.] Hic ostendit
posteriores populum more Isaac esse repromissionis.

Secundum

ideo credidisti. **o** ¶ Non autem quod exciderit uerbum
dei.] Licet Apostolus doleat Iudaeos excidisse à promi-
ssionis gratia, ostendit tamen non ipse uerbum dei:
& his promissa deberi, non qui secundum carnem ex Abra-
ham, Isaac & Israel nati sunt, sed qui seruantes fidem pa-
triarcharum, de quorum semine putantur. Item quia su-
perius dixerat dolere se, quod gentes Israel proprio uitio
excluderetur à regno, quorum haec omnia fuerunt: Hic
ostendit illos qui non credunt, non esse filios Abraham, ne
omnibus Iudaeis praedicare putaretur & obiceretur ei:
Nunquid deus mentitus est Abraham? **p** ¶ Non enim
omnes qui ex circumcisione &c.] Si non omnes, tamen ali-
quantum: Et si non omnes Israelitae, Israel sunt: sunt ergo ex
gentibus aliquanti, in quibus non est dolus. **q** ¶ Sed in
Isaac &c.] In solo Isaac uocati sunt, etiam tunc filij Abra-
hae, non etiam Ismael, cum & ipse ex eius stirpe descen-
deret. Item semen Isaac non isti qui secundum carnem na-
ti sunt: sed hi qui secundum spiritum sunt, hoc est, secun-
dum fidem Isaac. Qui enim talis, huius promissio est &
adoptio filiorum. Habebat enim primogenitum Esau, &
non est à deo dilectus, nisi Israel. **r** ¶ Id est non qui filij car-
nis, hi filij dei, sed qui filij &c.] Ismael enim secundum
carnalem usum natus est ex ancilla: Isaac uero super na-
turam de senibus ex repromissione dei est generatus: Ita
nunc Christianos promissio facit filios Abraham, quam
meruit fides, ut scilicet pater sit gentium plurimarum.

A ¶ Secundum hoc tempus ueniam, & erit Sara filius.] Anteq̃ nasceremini, imò priusquam Rebecca Esau & Iacob utero suo funderet, in Iacob dilexi uos, in Esau Idumaeum odio habui. Quem locum Paulus apostolus mystica disputatione euentilans, scriptum est ad Romanos:

duo pariter testimonio, nia de Genesi Malachiaq̃ cōiungit. Sed & Rebecca de uno concubitu habens Isaac patrem nostrū. Nam cum nondum nati essent, aut aliquid egissent boni uel mali, ut secundum electionē, propositū dei maneret, non ex operibus, sed ex uocatione dictū est ei: Quia maior seruiet minori. Sicut scriptum est: Iacob dilexi, Esau autē odio habui. Hoc enim quod dicitur: Sicut scriptū est, & ad Geneleos librum, & ad prophetam Malachiam refertur. Et non solum ait:

Gen. 25. c
Malach. 1. a

Iacob dilexi anteq̃ nasceretur: & odio habui Esau, priusquam ex matris utero funderetur: sed in posteros eorū amorem meum & odium cōseruaui. Odium in Esau, cuius montes qui appellantur Seir, redegi in solitudinem, & urbes feci esse desertas, & a serpentibus ac bestijs obtineri. b ¶ Non solum autem illa, sed & Rebecca.] Non solum autem Ismael & Isaac, qui quāuis ex uno quidem patre, diuersa tamen matre sunt generati: nō sunt unum apud deum, sed etiam Iacob & Esau, qui ex uno sunt de Rebecca nati concubitu, anteq̃ nascerentur fidei sunt apud deum merito separati, ut propositum dei de eligendis bonis, & refutandis malis, etiam in presenti maneret. Ita ergo & nunc quos praesciuit de gentibus credituros, elegit, & ex Israel reiecit incredulos. c ¶ Ex uno concubitu habēs Isaac patrem nostrum.] Quia legitur primo

108

Ezech. 18. f

Gen. 25. c

genos adidisse, in eo quasi nouum aliquid accesserit, perterrita deum interrogat. d ¶ Cum enim nondū nati fuissent &c.] Siue ut hoc significaret, qd̃ modo etiam de geminis qui non credit, abijciatur. e ¶ Non ex operibus sed ex uocatione dictū est ei.] Praescientia dei non praedicit peccatores, si conueri uoluerint. Dicit enim p̃ Ezechielē: Si dixerō peccatori, morte morieris, & ille conuersus iusticiam fecerit, uita uiuet, & non morietur. f ¶ Quia maior seruiet minori.] In Geneleos libro dictum est: Duæ gentes & duo populi in utero tuo, & populus populū superabit, & maior seruiet minori. Ergo propheta non de his est, qui secundum carnem sunt Iacob & Esau, sed de his q̃ futuri erant ex operibus boni & mali, & ex ipsis operibus aut odium dei habere, aut misericordiam eius consequi. g ¶ Sicut scriptū est: Iacob dilexi, Esau autem odio habui.] Hoc autem quod dicitur, sicut scriptum est, & ad Geneleos librum, & ad prophetam Malachiam pertinet. In Geneleos libro ad Rebecca dicitur: Duæ gentes & duo populi in utero tuo. Vnde bene ostendit Apostolus promissiones non esse eorum qui secundum carnem filij sunt Abraham, sed eorum qui fidem patrum seruant atq̃ custodiunt. h ¶ Quid ergo dicemus: Nunquid iniquitas apud deum? Absit.] Timuit ne qd̃ ipse propterea dixerat, ut probaret apud deum prerogatiua generis nil ualere: siue tam tunc significatum posteriorē populū meliorem futurū, non intelligentes, putarent eum dicere, qd̃ alios deus bonos faceret, alios malos, secundū ipsorum sententiam: quod erat iniquorum punire, qui nō sua sponte peccasset: pro-

ponit sibi ex aduerso testimonia, quib⁹ ipsi hoc affirmare solebant. Quibus exemplis per breues subiectiones respondet, ostendens ita intelligi non posse. i ¶ Moyſi enim dicit: Miserebor cui misereor, & misericordiā praestabo.] Hoc recto sensu ita intelligitur: Illius miserebor

quem praesciui posse misericordiā promereri, ut iam tūc illius sim misert⁹. k ¶ Cui miserebor.] E contra Iudaei sermo est. Igitur nō uolentis neque currentis. Et iterum: Ergo cuius uult miseretur: & quem uult, indurat. Non enim apostolus tollit quod in propria uoluntate habemus, qui superius dicit: Ignorāq̃ bonitas dei te ad poenitentiam adducit. Et iterum Timotheo scribit: In magna autem domo, nō solum sunt uasa aurea & argentea, sed & lignea & fictilia. Et quaedam

2. Timot. 2. c

quidem in honorem, quaedam in contumeliā. Si quis autem mundauerit se ab his, erit uas in honorem sanctificatum. l ¶ Igitur non uolentis neque currentis, sed misert⁹ est dei.] Hoc loco Paulus apostolus uſque ad illum locum: Quid enim adhuc queritur? Voluntati enim eius quis resistere poterit? personam de contrario assumit uenientis & dicentis, non esse in nobis, aut recte, aut malum agere, sed in dei arbitrio cōstitutū, qui cuius uult, miseretur: & quem uult, indurat. Homō tu quis es qui contradicas deo? Nunquid dicit figmentum ei qui se finxit, quid me fecisti sic? Nunc Apostolus contradicentem sibi superius increpat, ostendens hoc ipsum quod dicit: Cui uult, miseretur: & quē uult, indurat: Et quid adhuc queritur? Voluntati enim eius quis resistere poterit? Ex hoc igitur demonstrat eum esse proprii arbitrij uel uoluntatis: qd̃ si ut ipsi eccontrario ueniēs dicit: Cuius uult miseretur deus, & quem uult, indurat: nihil differt, quod figulus tractat in manibus: quod fingenti ex se uas aliquid contradicere non potest, quid ex eo uult efficere: hic autem in eo in quo cōtradicit, queritur de dei uoluntate, ostendit liberi esse arbitrij, qui audeat de dei iudicio retractare. Item si non est uolentis neque currentis, ut quidā putant: quare ipse currit, dicens: Cursum consummaui. Et alios ut currebant, adhortatus est, dicens: Sic currite ut omnes comprehendatis. Vnde intelligitur quia hic interrogantis uoce utitur, & redarguentis potius quā negātis. m ¶ Dicit enim scriptura Pharaoni: Quia in hoc ipsum excitaui te, ut ostēdam in te uirtutem meam & ut annūcietur nōmen meū &c.] Hoc & illi male proponit. Sed hic locus duobus modis à diuersis exponitur: Siue quod unusquisq̃ modum & finem peccatorum suorum implet ut puniatur sicut Sodomitae & Amorrhaei. Hic ergo iam modum exceſſerat, & idcirco uoluit de⁹ quasi de iam perituro alijs provide re, ut popul⁹ eius agnosceret iusticiā ipsius atq̃ uirtutē, ut nec peccarent, nec suos aduersarios uereren. Tale est hoc qd̃ in Pharaone gestū est, quale si medic⁹ de cruciatu iam damnati rei multis inueniat sanitatē, causas inquirendo morborū. Vel si iudex cum possit criminofum statim punire, ad omniū timorem diuersis poenis afficiat. Siue dei patiētia induratus est. Cessante enim plaga dei durior fiebat: & quāuis sciret eum non conueri, tamen etiam in ipso suam clementiam uoluit demonstrare.

n ¶ Ergo cuius uult, miseretur.] Ergo si hoc sic intelligitur

gitur

A tur: Cuius uult miseretur: & quem uult, indurat: quod satis iniquum est, & ita propositio uestra cōcluditur, ut dicatis maliciā uestrā, nō uos esse causam, sed domini uoluntatem, cui contradici non possit: sed resistit hic ratio: nī uestrā ipsa natura iusticiā dei. **a** ¶ Dicis itaq; mihi:

Quid adhuc queritur &c.] Apostolus cōtra aduersarios dicit: Dicis itaq; mihi: Quid adhuc queritur? Et iterum infert, confirmans hoc quod dixerat: homo tāto magis uere queritur, & iuste ex uerbis tuis. Nemo enim propriā non habens uoluntatē, dicere potest de deo, quid adhuc queritur. Vnde recte arguēs eius imprudentiā, dicit: Tu quis es qui respondes deo? Qui enim à deo induratus est, sicut tu dicis, contradicere suo creatori non potest, quasi nō habens propriam uoluntatem, sicut & lutū insensibilis materia fictori suo respondere nō potest, quia in potestate figuli positū est. **b** ¶ O homo tu quis es qui

B respondeas deo &c.] Quibusdam uidetur & hoc adhuc ex ipso rum persona dicere, quia ipsum est dicere, neminē posse contradicere uoluntati dei alterius miserentis, aliterum indurantis: & addere neminem deo respondere. Quidam uero dicunt iam hinc Apostolum respondere: quod etiam si ita esset ut illi calumniantur, non debere eos suo respondere fictori, eo quod tales simus ad comparationē dei, quale ad suum est lutū artificem figmentū. In græco habet, *μὴ εἶναι αὐτὸν ἀνθρώπου*, quod est, b homo tanto magis. **c** ¶ An non habet potestatem figulus lutū ex eadem massa facere aliud quidem uas in honorem &c.] Secundum hos qui hæc uerba Apostoli dicunt, massam dicit omnes in Aegypto cōmorantes, quia & Israel ibi idolis deseruierat. **d** ¶ Quod si deus uolens ostendere iram & notam facere potentiā &c.] Quia illum diu sustinuit blasphemantem, & populum suum uarijs operibus affligentem. Præterea quod innoxiam ætatem paruulorū crudeliter iusserat enecare. Item competens responsū, quia patiētia & eius bonitas facit eos qui propriam habent uoluntatem uiuendi, siue uasa iræ, siue misericordiæ. **e** ¶ Vasa iræ apta in interitum.] Implendo peccata sua, uasa iræ digna sunt facti, & à semetipsis ad interitum præparata. **f** ¶ Vt ostenderet diuitias gloriæ suæ in uasa misericordiæ &c.] Digni erant misericordia, quia & minora cōmiserant, & grauiter fuerant afflicti. **g** ¶ Quos & uocauit, non solum ex Iudæis, sed etiam ex gentibus.] Quia & tunc aliquanti Aegyptiorū exierant cum filiis Israel, quod si deus personā acciperet, solus Israel debuit habere salutem. Ita & nunc non solum Iudæos, sed etiam gentes uocauit ad fidem. Secundum eos autem qui hæc non ex apostoli, sed ex Iudæorū persona dici putant: In-

tantum, inquit, quos uoluit, saluauit: ut etiam gentes elegerit idololatrias, qui nunq; seruierant deo, & ex Isra- el paucos uocaret, secundū testimonium Esaiæ. **h** ¶ Sicut in Osee dicit.] Non populū, duas tribus dicit, & nō misericordiā cōsecutā, decem tribus. **i** ¶ Vocabo non

plebem meā, plebem meam.] Hoc loco Iudæā significat. **k** ¶ Et nō dilectam, dilectā, & nō misericordiam consecutā, misericordiam consecutam.] Israeliticū populum. **l** ¶ Et erit in loco ubi dictū est eis, nō plebs mea uos.] Gentes demonstrat in Christo credituras, sicut in euāgelio dñs per parabola loquū nuptia li coena facta, cum Israel uenire noluisse, & pro ipso gentes uocantur. **m** ¶ Ibi uocabuntur filij dei uiui.] Vocationem gentium significat.

n ¶ Esaias autem clamat pro Israel.] Cōmunicatio pro ipsis esse monstratur.

o ¶ Si fuerit numerus filiorum &c.] Paucitatem eorum credituram esse demonstrat.

p ¶ Verbum enim consummans & abbrevians in æquitate, quæ uerbum breuiatū faciet dominus super terrā.] Historia hoc habet sensus: Sicut ego uerbum abbrevio, & cito definitio, ita deus

hoc omni uelocitate perficiet. In prophetia aut uerbum breuiatum, nouum testamentū accipitur, quia in eo breuiter cōprehensa sunt omnia & clausa. **q** ¶ Et sicut prædixit Esaias.] Bene prædixit, quia superius scriptum est. **r** ¶ Nisi dñs sabaōth reliquisset nobis semen &c.] Quia nō est passus paucos iustos perire cum multitudine impiorum in fide, nisi semē Abraham Christus fuisset missus ad populū liberandum qui corruisset. **s** ¶ Quid ergo dicemus, quod gentes quæ nō sectabantur iusticiā, apprehenderunt iusticiā?] Si superiora ex persona apostoli dicuntur: hic sibi iterum proponit, quia poterat dicere, si non est ita ut dicimus, quia non est uolentis neque currentis, quomodo gentes inuenerunt iusticiam quam nunquam antea quæserunt. Israel uero quarens semper iusticiam, non potuit inuenire: Si uero totus superior sensus cōtradictoribus applicatur, hic respondet Apostolus, & breuiter recapitulat quæstionem, dicens: Quid ergo dicemus ad ea quæ nobis obiecta sunt, nisi quia gentes uocatae, crediderunt, & illi credere noluerunt. **t** ¶ Iusticiam autem quæ ex fide est.] Quia iusticia ex fide est, cui illi credere noluerunt. **u** ¶ Israel uero sectando legem iusticiæ, in legem iustitiæ nō peruenit. Quare? quia non ex fide, sed quasi ex operibus legis.] Reddit causas, quare non inuenerint iusticiam, quia falso in operibus gloriati, credere noluerunt, quasi iusticiā gratiam reputantes: dicens, quoniā populus Iudæorum ex operibus legis iustificari se putans, in legem iustitiæ, id est ad fidem Christi dedignando non potuit peruenire. Offenderunt

A ¶ Offenderunt enim in lapidem offensionis &c.] Qui uidet lapidem, non offendit: qui autem cæcus est, impingit. Quod contigit Iudæis, quos sua malicia excæcauit, & Christum non agnoscentes crucifixerunt: Sed & idcirco lapis offensionis & petra scandali, prædictus est Christus, quia multi in nauitate eius & passione scandalum patiuntur, sicut scriptum est: Quia scandalizabantur in eo. Et Apostolus ait: Christum crucifixum, Iudæis scandalum, gentibus stulticiam: ipsis uero uocatis, Christum dei uirum & dei sapientiam. Vnde & hic sequitur: Qui credit in eo, non confundetur. Petrus quoque dicit, quod credentibus lapis electus sit angularis, incredulis uero offensionis.

Mat. 24. c

1. Cor. 1. d

1. Pet. 2. d

¶ Et omnis qui crediderit in eum, non confundetur. Non Iudæus solus, sed omnes credentes in eo non confundentur de pristinis delictis. Cap. X

Fratres: Voluntas quidem cordis mei & obsecratio ad deum fit pro illis in salutem.] Hic se ostendit non solum labijs, sed & corde pro inimicis orare.

B ¶ Testimonium enim phibeo illis, quod æmulationem quidem dei habent, sed non secundum scientiam.] Habent scientiam secundæ legis, sed non intelligunt, quia Christus secundum legem uenit. Et quia per legem iustificari non possunt, periclitantur reuera, si sine scientia fiat, quia sæpe uertitur in contraria.

¶ Ignorantes enim iusticiam dei, & suam quærentes statuere, iusticiam dei non sunt subiecti. Ignorantes quod deus ex sola fide iustificat: & iustos se ex legis operibus, quam non custodierunt esse putantes: noluerunt se remissioni subijcere peccatorum, ne peccatores fuisse uiderentur, sicut scriptum est: Pharisei autem spernentes consilium dei in semetipsis, noluerunt baptizari baptismo Ioannis. Item quia sacrificia legis, & cetera quæ umbra erant ueritatis, quæ per Christum perfici habebant, præsentia Christi cessauerunt, cui credere noluerunt: Bene dicit Apostolus, iusticiam suam, quia tam non dei est, sed ipsorum. ¶ Finis enim legis, Christus ad iusticiam omni credenti. ¶ Talis est ille qui Christum credidit, die qua credidit, qualis ille qui uniuersam legem impleuit. ¶ Moyses enim scripsit, quoniam iusticia quæ ex lege est. ¶ Moyses distinxit in Leuitico inter utrâque iusticiam, fidei scilicet atque factorum: quod altera operibus, altera sola fidei credulitate accedente fiat. Itē Apostolus ostendere uolens differentiam iusticiæ legis ac fidei, testem uocat Moysen. Item docentē de iusticia legis, qui fecerit homo, uiuet in ea. De iusticia autem fidei: Ne dicas, inquit, in corde tuo: quis ascendet in cælum: hoc

Leuit. 18. d

quasi ex operibus. Offenderunt enim in lapidem offensionis, sicut scriptum est: Ecce pono in Sion lapidem offensionis, & petram scandalum: & omnis qui credit in eum, non confundetur. Cap. X

Fratres: Voluntas quidem cordis mei & obsecratio ad deum fit pro illis in salutem. Testimonium enim phibeo illis, quod æmulationem quidem dei habent, sed non secundum scientiam. Ignorantes enim iusticiam dei, & suam quærentes statuere, iusticiam dei non sunt subiecti. Finis enim legis, Christus ad iusticiam omni credenti. Moyses enim scripsit: quoniam iusticiam quæ ex lege est, qui fecerit homo, uiuet in ea. Quæ autem ex fide est iusticia, sic dicit: Ne dixeris in corde tuo, quis ascendet in cælum, id est Christum deducere: aut quis descendet in abyssum: hoc est Christum à mortuis reuocare. Sed quid dicit scriptura? Prope est uerbum in ore tuo, & in corde tuo, hoc est uerbum fidei quod prædicamus, quia si confitearis in ore tuo dominum Iesum, & in corde tuo credideris, quod deus illum suscitauit à mortuis, saluus eris. Corde enim creditur ad iusticiam, ore autem confessio fit ad salutem. Dicit enim scriptura: Omnis qui credit in illum, non confundetur. Non enim est distinctio Iudæi & Græci. Nam idē dominus omnium, diues in omnes qui inuocant illum. Omnis enim quicumque inuocauerit nomen domini saluus erit. Quomodo ergo inuocabunt in quem non crediderunt? Aut quomodo credent ei quem non audierunt? Quomodo autem audient sine prædicante? Quomodo uero prædicabunt, nisi mittantur, sicut scriptum est: Quam speciosi pedes euangelizantium pa-

est, ne dubites credere mandato, quod futurum est annunciare Christum, qui uenturus est tibi dare iusticiam ex fide. ¶ Qui fecerit homo uiuet in ea. ¶ Nemo enim illorum uiuit, quia in hoc tempore nemo perfecit legem sine Christo, quia & hoc legis est, ut ipsi credatur. Qui-

dam ex hoc loco putant Iudæos præsentem tantum uitam ex legis operibus meruisse: quod uerum non esse, domini uerba declarant: qui de uita interrogat æterna, mandata legis opponit dicens: Si uis in uitam uenire, serua mandata. Vnde intelligimus, quod qui suo tempore legem seruauit, uitam habuit æternam.

¶ Quæ autem ex fide est iusticia, sic dicit: Ne dixeris in corde. ¶ Ille quidem secundum historiā de lege hoc dixit, sed Apostolus illud ad Christum aptat, quia lex nec in cælo fuit, nec in abyssum. Siue ideo illud semper iubet lex meditari, ut ibi Christum ualeat inuenire. ¶ Quis ascendet in cælum, id est Christum deducere: aut quis descendet in abyssum &c.] Quia Christus deus & homo est, in eo quod deus uerbum, qui cum in forma dei erat, semetipsum exinaniuit, formam serui accipiens, factus est homo: Propterea dicit: Quis ascendet in cælum, hoc est Christum deducere. Deducere dicit secundum formam dei:

¶ Sed quid dicit scriptura: Prope est uerbum &c.] In Deuteronomio. Nouum scilicet testamentum. ¶ Quia si confitearis in ore tuo dominum Iesum, & in corde tuo credideris, quod deus illum suscitauit à mortuis. ¶ Testimonium cordis, est oris confessio. ¶ Saluus eris. ¶ A delictis præteritis cum futuris. ¶ Corde enim creditur ad iusticiam, ore autem confessio fit ad salutem. ¶ Ergo si fides sufficit ad iusticiam, & confessio ad salutem, inter Iudæum & gentilem credentes nulla discretio est. ¶ Dicit enim scriptura: Omnis qui credit in illum. ¶ In Esaia. ¶ Non solum Iudæus. ¶ Non confundetur. ¶ Nolite ergo uos illos confundere de pristinis actibus, quos scriptura dicit confundi non posse. ¶ Non enim est distinctio Iudæi & Græci: Nam idē dominus omnium, diues in omnes qui inuocant illum. ¶ Vnus dominus omnium, & abundans misericordia & salute, habet unde largitur. ¶ Omnis enim quicumque inuocauerit &c.] In Iohanne. De gentibus obiectio Iudæorum, quod deum inuocare non possunt. ¶ Aut quomodo credent ei, quem non audierunt &c.] Quia nunquam ad illos prophetae sunt missi. ¶ Sicut scriptum est: Quam speciosi pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bonam. ¶ Istorum pedes pulchri

reducere autem ex mortuis, secundum formam serui. ¶ Sed quid dicit scriptura: Prope est uerbum &c.] In Deuteronomio. Nouum scilicet testamentum. ¶ Quia si confitearis in ore tuo dominum Iesum, & in corde tuo credideris, quod deus illum suscitauit à mortuis. ¶ Testimonium cordis, est oris confessio. ¶ Saluus eris. ¶ A delictis præteritis cum futuris. ¶ Corde enim creditur ad iusticiam, ore autem confessio fit ad salutem. ¶ Ergo si fides sufficit ad iusticiam, & confessio ad salutem, inter Iudæum & gentilem credentes nulla discretio est. ¶ Dicit enim scriptura: Omnis qui credit in illum. ¶ In Esaia. ¶ Non solum Iudæus. ¶ Non confundetur. ¶ Nolite ergo uos illos confundere de pristinis actibus, quos scriptura dicit confundi non posse. ¶ Non enim est distinctio Iudæi & Græci: Nam idē dominus omnium, diues in omnes qui inuocant illum. ¶ Vnus dominus omnium, & abundans misericordia & salute, habet unde largitur. ¶ Omnis enim quicumque inuocauerit &c.] In Iohanne. De gentibus obiectio Iudæorum, quod deum inuocare non possunt. ¶ Aut quomodo credent ei, quem non audierunt &c.] Quia nunquam ad illos prophetae sunt missi. ¶ Sicut scriptum est: Quam speciosi pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bonam. ¶ Istorum pedes pulchri

Matth. 19. c

D

Deut. 30. c

Esa. 55. d

Iohel. 2. d

A pulchri sunt, qui pacem annunciant: illorum autem qui annunciant seculi cursum, turpes sunt atque deformes. **a** ¶ Sed non omnes obediunt euangelio. Ergo si nec illi omnes obaudierunt, ad quos isti sunt missi: quanto minus isti ad quos nemo est destinatus? **b** ¶ Esaias enim

dicit: Dñe, q̄s credit auditui nostro? Quis credit quod auditum à nobis, uel q̄d nos à te, ut alijs annūciaremus, audiui?

c ¶ Ergo fides ex auditu, auditus aut per uerbū Christi. Hic responsio Apostoli.

d ¶ Sed dico: Nunquid non audierunt? Et quidē. Etiam ante illos audisse cōfirmat.

e ¶ In omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ uerba eorum. Vult hoc testimoniū per Allegoriam, uocibus intelligi prophetarū. **f** ¶ Sed dico. Gētes esse uocandas ad fidem. **g** ¶ Primus Moyses dicit. Ideo primus Moyses, quia omnes penē prophetæ postea de gentium salute dixerūt.

B **h** ¶ Ego ad emulationem uos adducā in nō gentem: in gentem inīpiētē, in iram uos mittam. In canticō Deuteronomij. Ante quā crediderint deum, non erant gentes dei. Quasi ergo dicat, eos qui non sunt gens mea, uocabo, & credent mihi ad uestram iritationem: ut

quibus maiores debuiſtis esse, gaudeatis æquari: sicut si quis habeat filium inobedientem, & ad corrigendū eum dimidium patrimonij sui det seruo suo, ut tandē ille conuersus gaudeat, uel si tantū accipere mereatur. Siue non eramus gens, q̄a mortui eramus in peccatis. **i** ¶ Esaias autem audit & dicit: Inuentus sum à non quærentibus me. Gentibus quæ nō deū in lege, sed in idolo ignorāti requirebant. **k** ¶ Palam apparui eis qui me non interrogabant. Non deum, sed dæmonia interrogabāt per augures & haruspices idolorum atque astrologos.

l ¶ Ad Israel autem dicit. Ipse qui talia gentibus irā promisit Iudæis: ecce qualia cōminatur, ut sciatis utrumque prædictum. **m** ¶ Tota die expandi. Toto tempore mirabilia uel plagas ostendit: & nec sic credere uoluerunt. **n** ¶ Manus meas ad populum non credentem. Extensio manuum, allegorice signat crucem. **Cap. XI**

Dico ergo: Nunquid repulit deus populum suum? Abſit. Quia satis illos humiliauerat, modo quasi bonus doctor consolatur eos, ne illos nimium exacerbare uideretur. Non omnes ait repulit, nec semp, nisi quando nō credūt. **p** ¶ Nam & ego Israelita sum. Si omnes repulisset, me non suscepisset. **q** ¶ Ex semine Abraham de tribu Benjamin. Nō ex semine profelytorum. **r** ¶ Non repulit deus plebem suā quā præsciuit. Illam plebem non repulit, quam præsciuit esse credituram.

s ¶ An nescitis in Elia quid dicit scriptura. In Regum libro, ubi scriptum est de Elia. ¶ Quemadmodum interpellat deum aduersus Israel. Gentibus superbiam tollit, ne glorientur quod ex Iudæis paucissimi crediderunt: & ipsi soli remanserūt deo. ¶ Domine, prophetas tuos occiderūt.

Omnes propheta illic tantummodo sciebāt, quæ illis fuissent à dño reuelata. Vnde & rex Hieremiam dubie interrogat: si in ea hora qua cum illo loquebatur, apud eum sermo domini haberet. Sed & Elifaus dicit: quomodo hæc domini abscondit à me? Ita ergo & Elias hoc loco præter se esse alios qui deum colerēt, ignorarit. **x** ¶ Sed quid dicit illi diuinū responsum. Si prophetam tāti latuerūt, quanto magis uos nescitis q̄ multi Iudæorum & saluati sunt & saluandi. **y** ¶ Qui non curuauerunt genua ante Baal. Non solū immolando, idolis seruitur, sed etiam delinquēdo. Si enim deus factis negatur, utiq; & dæmones honorantur. **z** ¶ Sic ergo & in hoc tempore. Sicut ergo tunc non omnes perierunt, ita & nunc aliquanti saluantur. **a** ¶ Reliquæ secundum electionem gratiæ dei saluæ factæ sunt. Electio gratiæ, fides est: sicut opera, electio legis. Cæterū

Cap. XI
Dico ergo: Nunquid deus repulit populum suum. Abſit. Nam & ego Israelita sum ex semine Abraham, de tribu Benjamin. Non repulit deus plebem suā quā præsciuit. An nescitis in Elia quid dicit scriptura: quem admodū interpellat deum aduersus Israel: Dñe, prophetas tuos occiderūt, altaria tua suffoderunt, & ego relictus sum solus, & quærent animā meam. Sed quid dicit illi diuinū responsum? Reliqui mihi septē milia uiro-

rum, qui nō curuauerūt genua ante Baal. Sic ergo & in hoc tempore reliquæ secundū electionē gratiæ dei saluæ factæ sunt. Si autē gratia, iam nō ex operibus: Alioquin gratia iā nō est gratia. Quid ergo? Quod quærebat Israel, hoc nō est cōsecutus. Electio autē cōsecuta est: cæteri uero excæcati sunt, sicut scriptum est: Dedit illis deus spiritum compunctionis, oculos ut nō uideant, & aures ut

quæ electio, ubi nulla diuersitas meritorū. **b** ¶ Si autem gratia, iam nō ex operibus. Ne dicerent illi, de quibus Elia dicitur: Iusti erāt, isti uero peccatores, quomodo electi sunt, subiicit: quia & ipsi gratis saluati sunt, sicut & gentes. **c** ¶ Alioquin gratia iā nō est gratia. Quia gratuitum munus appellatur. **d** ¶ Quid ergo? Quod quærebat Israel, hoc nō est cōsecutus. Ideo Israel totus non est cōsecutus iusticiā, quia eam non ex fide quærebat, sed ex solis operibus legis se iustificari putabat: cum maxime legis mandata contemneret. Vnde à saluatore arguuntur, culicem liquantes, & camelū glutientes. Item propterea hoc dicit, quia Iudæorū erant promissiones, per quas uenturus erat Christus saluare eos à suis peccatis: sed quia uenit, & nō crediderunt, ideo dicit: Israel nō est cōsecutus. **e** ¶ Electio autē cōsecuta. Qui per fidem electi sunt. **f** ¶ Cæteri uero &c. Cæteri per infidelitatem excæcati sunt, sicut scriptum est: Nisi credideritis, nō intelligetis. **g** ¶ Sicut scriptum est: Dedit illis deus &c. In Esaiā. Ante hominē uirā & mors, quod placuerit ei, dabitur illi, ne libertas scilicet tollatur arbitrij. Dei ergo dare, permittere est. Spiritum autē compunctionis, quem desiderabant. Semp enim uerbis dei fuerunt increduli: nam si uoluissent habere spiritū fidei, accepissent. Sed & nūc Christiani qui de resurrectione dubitāt, & præmio ac gehenna, similem sibi spiritum quæſierūt. Hoc enim

Dent. 32. c

4. Reg. 4. c

D

Matth. 23. c

Esai. 7. b

A Hoc enim loco propheta de infidelibus loquitur. Diuina scriptura hoc habet, ut cū unusquisq; habeat libertatem faciendi bonum uel malum, deum dicat tradere aut dare, propterea quia ipse est qui dedit libertatem. Hæc enim facit eius patientia, quia non statim peccatibus in-

ferunt uindictā, nec bonis præmia. a ¶ Vsq; que i hodiernū diē.] Vsq; quo cōuertantur: sicut de uelamine cordis, ad Corinthios dicit. b ¶ Et Dauid dicit: Fiat mēsa eorū corā ipsis &c. & dorsum illorū semper incurua.] Aliter: semper incurua onera peccatorum, ut nō dimittantur nisi crediderint, quia in passione Christi beati sunt, pascha comedentes. Hoc enim de illis prophatur, qui saluatorem aceto & felle potarunt, & tamen ipsis dicit Petrus: Et nunc scio, quia per ignorā-

Psal. 68

Act. 3. c

Rom. II. c

tiam fecistis hoc: Poenitemini ergo, & baptizetur unusquisq; uestrum. Et ipse Paulus post modicū ait: Et illi si non permanserint in incredulitate, inferentur, ut sciamus quia spiritus compunctionis facultatē illis non abstulit conuertendi. Deniq; statim ipse soluit i sequētib; uerbis. Item sacerdotēs cū arbitrantur quod si Christū

Ioan. 12. c

interfecerint, haberent semper mensam sacrificiorum & decimarum, facta est illis in laqueum. Perdiderunt enim templum in quo uanam spem habuerunt, & nūc sunt in gentes maledicti. c ¶ Dico ergo: Nūquid sic &c.] Modo iterum partem releuat Iudæorū. d ¶ Ut caderent. Absit.] Non penitus & irremediabiliter ceciderunt. e ¶ Sed illorum delictum salus est gentibus &c.] Vsq; adeo illos dilexit, ut propter salutem illorum gentes uocarentur, quo eas uidentes ad regnū dei admitti, uel sic facilius cōuerterentur. Item quia dispensatio dei ita fuit, ut per mortem Christi omne genus humanum saluaretur, sicut ipse dominus dicit: Cum exaltatus fuero, omnia ad me traham, ideo dicit: Sed illorum delictū salus gentium. Dicens autē: Ut illos æmulentur, ostendit: quia nisi gentes in Christo credidissent, reliquæ illorum nunquam saluata fuissent. f ¶ Quod si delictum &c.] Si delictum eorum tantum uobis profuit, ut sine operibus legis, uos illis faceret coherere: & si pauci eorum credentes, omnes uos ad salutem uocant: quanto magis si omnes crediderunt, prodesse poterant uobis per doctrinam? g ¶ Vobis enim dico gentibus.] Vult ostendere ad Iudæorum salutē magnopere festinare. h ¶ Quandiu quidem ego sum gentium Apostolus, ministerium meum honorifico &c.] Quandiu fuero in corpore constitutus, honorificabo ministeriū nostrum, dum exemplo meo plures eorum saluare contendo. i ¶ Si quomodo ad æmulandū prouocem.] Ut omni modo talem me exhibeā, ut me desiderent imitari. k ¶ Et saluos fa-

aures ut non audiant, usque in hodiernum diem. Et Dauid dixit: Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum, & in captionem & in scandalum, & in retributionem illis. Obscurentur oculi eorum ne uideant, & dorsum eorum semper incurua. Dico ergo: Nunquid sic offenderūt ut caderent? Absit. Sed illorum delicto, salus est gentibus, ut illos æmulentur. Quod si delictum illorum diuitiæ sunt mundi, & diminutio eorum diuitiæ gentium, quanto magis plenitudo eorum? Vobis enim dico gentibus, quādiū quidem ego sum gentium Apostolus, ministerium meū honorificabo, si quomodo modo ad æmulandum prouocem carnem meam, & saluos faciam aliquos ex illis. Si enim amissio eorum reconciliatio est mundi, quæ assumptio, nisi uita ex mortuis? Quod si delibatio sancta est, & massa. Et si radix sancta & rami. Quod si aliqui ex ramis fracti sunt: tū autem cum oleaster esses, insertus es in illis, & socius radicis & pinguedinis oliuæ factus es, noli gloriari aduersus ramos. Quod si gloriaris, non tu radicem portas, sed radix te. Dicis ergo: Fracti sunt rami ut ego inferar. Bene propter incredulitatē fracti sunt. Tū autem fide stas: noli altum sapere, sed time. Si enim deus naturalibus ramis non pepercit, ne forte nec tibi parcat. Vidē ergo bonitatem & seueritatem dei. In eos quidem qui ceciderunt, seueritatem: in te autem bonitatem dei, si permanseris in bonitate.

Alioquin

aūc cum oleaster &c.] Olea quidem, sed inculta atq; syluestris. Item hoc loco contra naturā gentilem populum insitum dicit in radice, hoc est, in fide patriarcharum, & non secundū naturam arborū quasi insertū, proprii generis fructū ferre, sed bonitatē radicis sequi, in quam insertus es. r ¶ Et socius &c.] Radicis patrum, pinguedinis Christi. s ¶ Noli gloriari &c.] Noli de illorū perditione gaudere, alioquin audies q non illi per te stant, sed tu per illos. Nec tu illis uitam præstas, sed illi tibi. t ¶ Dicis ergo &c.] Tu dicis ideo illos fractos, ut tu inferaris: Videamus si propterea & nō magis propter incredulitatē suam ceciderunt. u ¶ Tu autem fide sta.] Nō enim deus personam tuam acciperet, & illos sine causa proficeret. x ¶ Noli altum sapere, sed time.] Quidam hunc locum non intelligentes, nec attendentes causam uel personas de quā & de quibus loquitur Apostolus, putant hic sapientiam esse prohibitā. Quod si ita est secundum illos, inuenietur sibi ipse contrarius: qui hic uetat, quod alibi, ut Ephesi & ceteri accipiant, magnis supplicationibus ad dominū deprecatur. Noli ergo altū sapere, hoc est, noli contra eos esse superbus. y ¶ Si enim deus &c.] Si illis non pepercit propter incredulitatem qui ex radice sancta sunt, multo min⁹ tibi si peccaueris. z ¶ Vide ergo &c.] Contra eos qui aliū deum iustum, aliū asserunt bonū. Et contra eos qui negant deū in peccantibus uindicare. a ¶ In eos quidem qui &c.] Quia & illi iuste fracti sunt, & tu clementer insertus es. b ¶ Si permanseris &c.] In fide, quæ tibi dei bonitate collata est.

B Alioquin

A **a** ¶ Alioquin & tu excideris: sed & illi si non permanse-
rint in incredulitate, inferentur. Sin uero, & tu seuerita-
tem senties, & illi bonitatem. **b** ¶ Potens est enim deus
iterum inferere illos. Apud homines quidem, impossi-
bile est aridos furculos reformare: apud deū omnia pos-

c ¶ Nā & si tu ex na-
turali excisus es olea-
stro. Quia iam olim
patres eorum natura-
lem legem obliti, de-
generauerant à natu-
ra: & per successiones
peccandi, consuetudi-
ne permanente, quasi
naturaliter amari, &
infructuosi esse cōpe-
rūt. Itē hoc loco con-
tra naturam gēilem
populum insitum di-
cit in radice: hoc est,
in fide patriarcharū,
& non secundum na-
turam arborum qua
si insertū, propriū ge-
neris fructū ferre, sed
bonitatem radice se-
qui, in quam insertus
est. **d** ¶ Et cōtra na-
turam insertus es in
bonam oliuam: quan-
to magis hi qui secun-
dum naturā inseren-
tur suā oliuā. Con-
tra naturam est oliuā
inserere oleastrū, q̄a
magis ram⁹ solet uim
radicis imitari, q̄ ra-
dix ramorum i suam
uertere qualitatem.

e ¶ Nolo enim uos
ignorare fratres &c.]
Hoc totum contra il-
los, ne superbiāt gen-

f ¶ Mysterium hoc.] Arcanum quod hominibus
ignotum est, quare saluatae sunt gētes, quia occasionem
eis salutis etiam cecitas praestiterit Israel. **g** ¶ Vt nō si-
tis uobismetipsis sapientes. Ne secundum humanā sa-
pienā dicatis: Nos de⁹ elegit, & illos abiecit. **h** ¶ Quia
cecitas ex parte contigit in Israel. Intantum Israel & de-
licta & peridia occuparunt, ut ueniret tempus quo gen-
tes omnes admitterentur ad uitā: & ita omnis Israel per
fidem solam saluaretur: quomodo gentiū plenitudo ui-
ta aequales essent in Christo, quia inaequales fuerāt in de-
lictis. **i** ¶ Donec plenitudo gentium intraret, & sic om-
nis Israel saluus fieret. Tam diu permāuit, donec gentes
saluatae uiderent, quod omnes uocati sunt ad salutem: si-
ue ex Iuda & Israel, & lege scilicet. Item hoc ostendit quo-
niam inirante in fidem Christi gentiū supplemento: tūc
zelo & emulatione permoti, reliqui populi Iudaeorum,
credentes in Christo salui fiant. Praepōnit autem interdū
Apostolus gentes, populo Hebraeorum in fide, ea ratio-
ne, quoniam etiam si aliquanti ex illis Christo credide-
rant: tamen legis Moisaicae adhuc praecepta seruabāt. Vnde
& ipsi postea exemplo gentium, Christianam fidem,
integre custodire coeperunt. Non enim pro multitudine
plenitudinem dicit, sed quia repleti sunt à domino no-
stro, sicut & ipse ait Paulus de credentibus: Et ipsum de-
dit caput super omnem ecclesiā, quā est corpus ipsius,
plenitudo eius, qui omnia in omnib⁹ adimplet. **k** ¶ Si-
cut scriptū est &c.] Quidam hac omnia futura existimāt.
Quibus respondendū est: Ergo & hoc testimonium: Ver-

niet ex Sion qui eripiat Israel, adhuc futurum est, ut rug-
sum Christi adueniat liberare, & à deo pro tempore ex-
cicati sunt, & non semetipsis quid de illis, quomodo pe-
reunt non credēs. **l** ¶ Et hoc illis &c.] Testamentum
nouū quod promissit Hieremias, quod nō nisi noui abo-

litis peccatis accipiet.

m ¶ Secundū euan-
gelium &c.] Inimici
mei sunt, ppter quā
uobis praedico, Chri-
stum prohibentes nō
gentibus loqui ut sal-
ua fiant. **n** ¶ Secun-
dum electionem autē
charissimi &c.] Si au-
tem credant, charissi-
mi sunt dupliciter cō-
mendati. **o** ¶ Sine
poenitentia em sunt do-
na & uocatio dei. Si
crediderint, non il-
lis poterunt imputa-
ri peccata, quia domi-
num non poenitet A-
brahae semen promi-
sisse. Siue illi sine affi-
ctione poenitentia si
crediderint, saluabun-
tur. **p** ¶ Sicut enim
aliquando & uos nō
credidistis deo &c.]
Quādo adhuc illi cre-
debant. **q** ¶ Nunc
autē misericordiā con-
secuti estis &c.] Non
uō merito. **r** ¶ Ita
& isti nunc &c.] Mife-
ricordia gentiū, Chri-
stus ē. **s** ¶ Vt & ipsi
misericordiā &c.] In-
tantum non credide-
runt, ut & ipsi operi-
bus suis nō iustificen-
tur, sed misericordiā

Alioquin & tu excideris. Sed & illi si nō permaferint in
incredulitate, inferentur. Pōtens est enim deus iterū in-
ferere illos. Nam & si tū ex naturali excisus es oleastro,
et cōtra naturam insertus es in bonam oliuam: quanto
magis hi qui secundum naturam inferentur suā oliuā?
Nōlo enim uos ignorare fratres mysteriū hoc, ut nō
sitis uobismetipsis sapientes, quia cecitas ex parte con-
tiguit Israel, donec plenitudo gentium intraret. & sic om-
nis Israel saluus fieret. Sicut scriptū est: Veniet ex Sion
qui eripiat & auerrat impietatem ab Iacob. Et hoc illis à
me testamentum cum abstulero peccata eorum. Secun-
dum euangeliū quidē inimici propter uos: secundum
electionem autem charissimi propter patres. Sinē poe-
nitentia em sunt dona & uocatio dei. Sicut em aliquan-
do & uos non credidistis deo: nunc autem misericordiā
consecuti estis propter incredulitatem illorum: itā & isti
nunc nō crediderunt in uestram misericordiā, ut & ipsi
misericordiā consequantur. Cōclūsit enim deus omnia
in incredulitate, ut omnium misereatur. O altitudo di-
uitiarum sapientiae & scientiae dei, q̄ incomprehensibi-
lia sunt iudicia eius, & inuestigabiles uiae eius. Quis em
cognouit sensum domini, aut quis consiliarius eius fuit,
aut quis prior dedit illi & retribuet ei? Quoniam ex ipso,
& per ipsum, & in ipso sunt omnia. Ipsi hōnor & gloria
in secula seculorum: Amen.

Cap. xii

Obsecro

sicut & uos. **t** ¶ Cōclūsit enim deus omnia in incredū-
litate. Non ui cōclūsit, sed ratione cōclūsit, quos in-
uenit in incredulitate, hoc est, Iudaeos oēs & gentes hic
cōclūsit, quia antea Iudaei peccatores tantum erāt, non
etiam peridi: postq̄ autem Christum non crediderunt,
gentib⁹ sunt aequales, & omnes similiter misericordiā
consequuntur. **u** ¶ Vt omniū misereatur. Hac de cau-
sa. **x** ¶ O altitudo diuitiarum sapientiae &c.] Laudat
sapientiam dei, qui tam diu expectauit secundum pra-
scientiam, donec omnes misericordia indigerent: ut om-
nibus de falsa iactantia operum, gloria tolleretur.
y ¶ Quā incomprehensibilia sunt iudicia eius &c.]
Iudicia dei abyssus multa. Aliqui enim comprehendere
non possunt. **z** ¶ Quis em cognouit sensum domini?
Ante nemo cognouit: nam in praesenti ipse Paulus utiq̄
sciebat, qui alijs ostendebat. Nos autem sensum domini
habemus: Siue legem ipsius per se nemo cognouit, & ne-
mo peculiari deo cōfabulatione instructus, doctrina nō
indiget legis. **a** ¶ Aut quis cōsiliarius &c.] Vt eius no-
uerit sacramenta. **b** ¶ Aut quis prior &c.] Quis prior
fecit aliquid boni & non dei misericordiā glorificet, sed
suo se merito recepisse gloriatur. **c** ¶ Quoniam ex ipso.]
Ab ipso omnis creatura accepit initium, & per ipsum re-
gitur, & in ipso omnia cōclūduntur, nec ipse continetur
ab ullo. **d** ¶ Ipsi hōnor & gloria &c.] Ipse solus glori-
ficandus est: cuius est etiam quod sumus & uiuimus, ac
mouemur. Simul etiā cōtra Arianos facit hic locus, cum
dicitur deus id esse, ex quo oīa, & per quem oīa facta esse
monstrantur

A monstrantur: siquidem omnia per uerbum in principio facta, euangelista signauit. Et quod de filio euangelista testatur, hoc Apostolus per unitatis mysterium, de patre intelligendum edocet credendum.

Cap. XII

Obscuro itaq; uos fratres.] Quia de sensu domini dixit

rat: modo dicit, quales se exhibere debeant, ut sensum domini habere mereantur. Hucusq; de dogmatibus dicit, hinc iam moralia docet. **b** ¶ Per misericordiam dei.] Quia magis nihil est, per quam liberati sumus. **c** ¶ Vt exhibeatis corpora uestra.] Quamto magis animam, non animalium, sicut in lege: quæ tamen licet in figura fuerint, immaculata offerebatur & uiua. **d** ¶ Hostiam uiuentem, sanctam.] Hoc est, castam & alienam ab omni morte peccati. **e** ¶ Deo placeat.] Domino, non hominibus tantum placeat, siue talis ei placet hostia. **f** ¶ Rationabile obsequium uestrum.] Omne opus bonum tunc placet deo, si rationabiliter fiat. Nam mercede priuatur: ut puta si quis hominum causa telunat, bonum obsequium insipienter facit: ita & de omnibus adiacentibus sentiendum est. **g** ¶ Et nolite conformari &c.] Nolite similes esse filiis mundi, qui facti estis filii dei, sed reuouate sensum uestrum per quem regitur corpus, & omnia membra diriguntur, ut etiam corporis actus noui fiant, quo possitis uoluntatem dei & sensum eius agnoscere. Hæc enim non nisi nouo sensui reuelantur. **h** ¶ Bona & benep. &c.] Hoc est, quod bonum sit & melius & optimum. **i** ¶ Dico enim per gratiam.] Prohibet usum humanæ sapientiæ, quæ præter legem est: non sensu proprio loqui se dicit, sed auctoritate gratiæ dei. **k** ¶ Omnibus qui sunt &c.] Qui sunt sacerdotes siue doctores, quorum ceteri sequuntur exemplum. **l** ¶ Non plus sapere, quam oportet sapere &c.] Plus uult sapere, qui illa scrutatur, quæ lex non dicit. Vnde & Salomon ait: Altiora te ne quaesieris, & maiora te ne scruteris, sed quæ præcepit tibi deus, illa cogita semper. **m** ¶ Et unicuique sicut &c.] Notandum quod deum dicat spiritum sanctum, quomodo ad Corinthios ait, dona diuidere singulis prout uult. **n** ¶ Mensuram fidei.] Mensura fidei, uirtutis intelligenda est gratia, quam non nisi fideles accipiunt. **o** ¶ Sicut enim &c.] Per comparationem corporis, eos ad concordiam cohortatur, ne uel hinc moueantur, quia dona accepere diuersa: non enim poterant omnia habere singuli, ne superbirent nullius egentes: nec omnes eadem, ut corporis Christi similitudo in nobis monstraretur. Itæ quod dicit in uno corpore multa membra, propter diuersitatem officiorum dicit. Non enim potest oculus audire, nec auris uidere, & sic cetera intelligenda. **p** ¶ Singuli autem alter alterius membra.] Ut præstando alterutrum quod habet, magis ac magis charitas in nobis confirmetur. **q** ¶ Habentes autem donationes secundum gratiam quæ data est nobis differentes.] Do-

num non ex nostro, sed ex donantis arbitrio pendet. Et omnibus quidem credentibus gloria promittitur in futuro: sed qui tam mundum cor habuerit, ut hoc mereatur gratiam uirtutum accipit etiam in presenti. **r** ¶ Siue prophetiam secundum rationem fidei.] Fidei, non legis: siue quia fides illa meretur. Vnusquisque enim tantum accipit, quantum credit. Item secundum fidem quæ unicuique à deo data est atq; concessa. **s** ¶ Siue ministerium in ministrando.] Ministerium sacerdotum, uel diaconatus officij. **t** ¶ Siue &c.] Qui docet, maior est eo qui exhortatur. Exhortari enim per uiribus suis possunt, etiam minus periti. Notandum sane quod tertio ratum posuerit, siue quid quare fecerit, spiritualis debet lector agnoscere. **u** ¶ Qui tribuit in simplicitate.] Omnibus simpliciter largitur, cunctos credens bonos esse, & indigere re quæ petunt. **x** ¶ Qui præest in sollicitudine.] Qui præest ecclesiæ uel fratribus, debet esse sollicitus. **y** ¶ Qui miscetur in hilaritate.] Maxime circa agrotos misericordiam exhibet.

Ohibeatis corpora uestra hostiæ uiuentem, sanctam, deo placentem, rationabile obsequium uestrum. Et nolite conformari huic seculo, sed reformamini in nouitate sensus uestri, ut probetis quæ sit uoluntas dei bona, & beneplacens, & perfecta. Dico enim per gratiam quæ data est mihi, omnibus qui sunt inter uos, non plus sapere quam oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem, & unicuique sicut deus diuisit mensuram fidei. Sicut enim in uno corpore multa membra habemus: omnia autem membra non eundem actum habent: ita multi unum corpus sumus in Christo, singuli autem alter alterius membra: habentes autem donationes secundum gratiam quæ data est nobis differentes. Siue prophetiam secundum rationem fidei, siue ministerium in ministrando, siue qui docet uos in doctrina. Qui exhortatur in exhortando, qui tribuit in simplicitate, qui præest in sollicitudine, qui miseretur in hilaritate. Dilectio sine simulatione. Odientes malum, adhaerentes bono. Charitatem fraternitatis inuicem diligentes, honore inuicem præuenientes. Sollicitudine non pigri, spiritu feruentes, domino seruietis. Spe gaudentes, in tribulatione patientes, orationi instantes, necessitatibus sanctorum communicantes, hospitali-

do. Siue misericordiæ titulus generalis est, qui circa omnes placido exhibendus est animo. Hilem enim datorem diligit deus, & istem sine dubio odit, quia melius est uerbum bonum super datum optimum. **z** ¶ Dilectio sine simulatione, &c.] Tota puritas debet esse in Christianis, sicut deus pura lux est, fingere enim seruorū est. Et diligam non lingua tantum, sed opere & ueritate. Ita ut etiam si necesse fuerit, pro inuicem moriamur. **a** ¶ Charitatem &c.] Ita uos diligite, quasi ex una matre generati. **b** ¶ Honore inuicem præuenientes.] Hoc si semper seruauerimus, & charitatem & patientiam tēderemus, sicut alibi ait: Alter alterutrum maiorem aestimantes. Si enim nos omnibus minores iudicauerimus, nec ultro alicui iniuriam faceremus, nec illatam nobis grauius deputaremus. **c** ¶ Sollicitudine non pigri.] Ne per sollicitudinem seculi, pigri in dei opere efficiamini & inertes. **d** ¶ Spiritu feruentes.] Quia frigidus dominus non amat, & in tepidis nauscat. Tunc plane spiritu feruemus, si seculo frigidi sumus. **e** ¶ Domino seruietis.] Non seculo neque uitio, sed deo. **f** ¶ Spe gaudentes.] Spe non presenti. Spes enim quæ uidetur, non est spes. **g** ¶ In tribulatione patientes.] Propter gaudium spei futuræ, omnia sustinet, sicut ait: Omne gaudium existimate. **h** ¶ Orationi instantes.] Instantia orationis nobis præstat auxilium in aduersis. **i** ¶ Necessitatibus sanctorum communicantes.] Ministrare eis qui propter Christum, sua omnia contemnentes, alienis ad tempus indigent ministerijs. Quidam codices habent: Memorij sanctorum communicantes: quod ita intelligitur, quod meminerint, in qualibus sancti, uel quibus operibus promeruerint deum, ut participes eorum fiant imitantes semper. Denique sequitur:

B 2 Hospitalitatem

1. Cor. 9.6

Jacob. 1.4

Ecc. 3.6

1. Co. 12.6

A 4 ¶ Hospitalitatem sectantes.] Quia & hoc sancti fecerunt: sicut Abraham, sicut Lot, qui etiam inuitos hospites detinebant, de qua dicitur. Per hanc enim quidam deo placuerunt angelis hospitio receptis. **b** ¶ Benedicite persequentibus uos, benedicite.] Ne putaremus utrumque nos facere debere. Ait

1. Pet. 3. b em & beatus Petrus: Neque maledictum, per maledictum, sed e contrario benedicentes.

c ¶ Gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus.] Ut si quid patitur unum membrum, compatiatur omnia membra. Sicut Iob ait: Si non ingemui uel lachrymatus sum, cum uiderem homines in necessitate. Et dominus fleuit Maria, ad flentem prouocatur, ut nobis daret exemplum.

104. 11 Nec enim pro Lazaro quem erat suscitaturus, fleuisse credendum est, nec propter incredulitatem illorum, qui ei saepe non crediderunt mirabilia facientium. Nos autem iam peruerso modo flemus cum gaudentibus, & gaudemus cum flentibus.

B Si quis enim laudatus fuerit, contristamur: si quis ceciderit, exultamus. Unde ostendimus nos qui talia facimus,

de corpore Christi non esse, qui non dolemus de uno membro praeciso: sed inimici sumus partis nostrae, & amici partis aduersae, qui non dolemus de acie nostra uiros fortissimos corruentes: nec gaudemus, si uideamus eos fortiter dimicantes, quauis ipsi tam ualidi non simus ad pugnam. **d** ¶ Idipsum inuicem sentientes.] Ut ita alteri sentiat, sicut uobismetipsis. **e** ¶ Non alta sapientes, sed humilibus consentientes.] Superba sapit iste, qui suam per se ulesci cupit iniuriam, & non humilibus rebus, id est humilitate consentit. **f** ¶ Nolite esse prudentes apud uosmetipsos.] Nolite in humana sapientia gloriari, sed stulti estote seculo, ut sitis domino sapientes, sicut scriptum est: Beatus homo quem tu erudieris domine, & de lege tua docueris eum. **g** ¶ Nulli malum pro malo reddentes.] Humana sapientia est, si queramus uicem reddere inimicis. Stulticia est enim in hoc seculo, si percutienti & aliam maxillam praeberis uolueris. Quod si tanta patientia & humilitatis fueris, non solum apud dominum, sed & apud omnes homines poteris probabilis apparere.

Psal. 93. b

h ¶ Prouidentes bona, non tantum coram deo, sed etiam coram hominibus.] Tantum caue ne ideo facias, ut non deo, sed solis hominibus placere desideres. **i** ¶ Si fieri potest quod ex uobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes.] Quod uestrum est, uos cum omnibus pacem habetote, & dicite cum propheta: Cum his qui oderunt pacem, eram pacificus: optantes scilicet conuersionem eorum atque salutem, sicut quae uobis fieri possit.

k ¶ Non uosmetipsos defendentes charissimi, sed date locum irae.] Aut fugiendo, aut permittendo nocere.

l ¶ Scriptum est enim: Mihi uindicta.] Ego quasi meam, dicit dominus, non quasi uestram iniuriam uindicabo, quoniam dicit propheta: Qui uos tangit, tanquam qui tangit pupillam oculi ipsius. **m** ¶ Ego retribuam dicit

dominus.] Facienti bona, retribuere permittit. **n** ¶ Sed & si esurit inimicus tuus, ciba illum: si sitit, potum da illi.] Noli illi negare, quod deus nulli negat, quamuis sit blasphemus & impius. **o** ¶ Hoc enim faciens, carbonem ignis congeres super caput eius.] Ut cum sibi carbonem intellexerit per suam

indebitam misericordiam congregari, excutiat eos: hoc est, conuertatur, & diligat te, quem habuerat aliquando perosum. Caterum non est misericordia, sed crudelitas: si ideo ea facias, ut illi aliquid peius eueniat: per quod deum praeciperis deprecari. Item hoc loco docet nos imitari deum debere, qui solem suum oriri facit super bonos & malos. Cibando enim inimicum & potando, eum ad pacem uel reconciliationem prouocamus: & si ille in malicia persistit, ignem suo congerit capiti. **p** ¶ Noli uinci a malo, sed uince i bono malo.] Ille dicitur uicisse alterum, qui eum ad suam duxerit partem, sicut haereticum uel paganum. Si ergo te fecerit sibi uicem reddere, ille te uicit, sibi simile te faciendo: si autem per patientiam tuam feceris eum cessare ab iniuria, tu uicisti.

CAPVT XIII

Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit.] Hac causa aduersus illos prolata est, qui se putabant ita habere libertatem Christianam, ut aut nulli honorem deferrent, aut tributa dependerent. Quocumque ergo modo eos humiliare desiderat, ne forte propter superbiam, magis quam propter deum contumeliam patiatur. Ideoque docet illos humilitate tempus redimere. Aliter, quam sublimiores potestates, ecclesiasticae dignitates intelligantur.

r ¶ Non est enim potestas nisi a deo.] Et quomodo deus dicit per prophetam: Regnauerunt, & non ex me.

s ¶ Quae autem sunt, a deo ordinata sunt.] Si de seculi potestatibus dicere uideatur, non ideo iustae erunt: etiam si a deo exordium acceperunt. Secundum desiderium uniuscuiusque dantur. Nam dicit Salomon: Quoniam data est nobis potestas a deo. Sed cum essetis ministri regni illius, non recte iudicatis. Horrende & cito apparebit uobis, & cetera. Constituitur enim a deo ut iuste iudicet: & ut peccatores habeant, quod timeant, ne peccent.

t ¶ Ita, quae qui resistit potestati &c.] Sicut ad Rahab dicitur: Qui exierit foras, ipse sibi reus erit. **u** ¶ Nam principes non sunt timori boni operis, sed mali.] Malus debet time re potestatem, nam bonus non habet quod timeat: qui si iniuste occiditur, gaudet.

x ¶ Vis autem &c.] Accipe consilium meum, & nunc timebis. **y** ¶ Bonum fac, & habebis laudem ex illa.] Ipsa damnatio malorum, laus est bonorum. **z** ¶ Dei enim minister est tibi in bonum &c.] Qui pro tua sollicitus est quiete. Item hic dicendo: Minister est tibi boni causa, ostendit in his quae recta sunt iudicibus obediendum, non in illis quae religioni contraria sunt.

a ¶ Non enim sine causa gladium portat, dei enim minister est.] Et i te habet officium, si peccaueris, nec tibi proficit ad mercedem

A ad mercedem. Siue sacerdotes gladium spiritualem portant: sicut Petrus percussit Ananiā & Sapphirā, & Paulus magum. **a** ¶ Vindex in iram ei qui malum agit.] Quia deus nō diligit malos, qui odit omnes qui operantur iniquitatem. **b** ¶ Ideoq; necessitate subditi estote,

non solum propter iram, sed etiā propter conscientiam.] Non solū quia possunt potestates etiā sine causa irasci, sed & ne propter alicuius peccati cōscientiam condem nemini. Siue non solum, ne irascantur sacerdotes, sed etiā quia factis illis & iustis honorem debetis. Item malum agētes, & contra praecepta uiuentes, propter uindictā subditi sunt potestatibus: recte autē uiuentes propter conscientia subditi sunt, quia bona & iusta sūt quae iubentur. **c** ¶ Ideo em̄ & tributa praestatis &c.] Possunt & tributa sacerdotū intelligi, quae illis à deo sunt constituta. Siue ideo regibus tributa praestatis, quia uoluitis possidendo seculo esse subiecti. Mini-

B stros autem dei illos appellat, ut uel sic eis reddant, quod eis debeant, ne uideretur Christi⁹ superbiā do-

cuisse. **d** ¶ Reddite ergo omnibus debita: cui tributū, tributum.] Potest etiam elemosyna debitum appellari. Dicit scriptura: Inclina pauperi aurem tuam, & redde debitum tuum. **e** ¶ Cui uectigal, uectigal.] Vectigal nostrum est, ut transeuntibus donemus: uel nos transeuntes sedentibus ad uitam, & inde uenientibus largiamur.

Psalm. 17 **f** ¶ Cui timorem, timorem.] Quomodo ergo scriptum est alibi: Praeter deum neminem esse timendū: Sed sic, inquit, age ut neminem timeas. Timor enim dei, timorem expellit humanum. Sed quoniam causas adhuc timoris habetis, necesse est ut timeatis. **g** ¶ Cui honorē, honorem.] Etiam timorem maioribus, honorem tantū aequalibus. **h** ¶ Nemini quicquam debeatis.] Praclare dixit Apostolus, reddēda unicuique quae debentur, sola tantum dilectione nos inuicem obnoxios esse debere. Si autem semper fratribus debuerimus, dilectionē seruemus, ut perpetuā charitati connectamur. Nam non adulterabis, non occides, non furaberis, non concupisces: & si quod est aliud mandatum, in hoc uerbo instauratur. Item nemini debitum non reddatis. **i** ¶ Nisi ut inuicem diligatis.] Hoc solū semper debet manere, quod nunquam perfolui potest. **k** ¶ Qui enim diligit proximum, legem impleuit.] Secundū domini parabolam, sine discretione cunctis misericordiā fieri iubentis: omnis homo proximus esse censendus est. Item dilectionem ideo praeferat, quia fidelibus scribebat, & de iusticiā conuersatione tractabat. **l** ¶ Nam non adulterabis &c. Diliges proximum tuum sicut teipsum.] Recapitulatur omnis iusticia in proximi dilectione, & iniusticia nascitur, dum plus ceteris nos amamus. Qui enim sicut se diligit proximum, non solū illi malum non facit, sed etiam bonū facit, quia

& circa se utrumq; cupit impendi. **m** ¶ Dilectio proximi, malum non operatur.] Etiam bonū non facere, malum est. Nam si uiderit illum fame periclitari, nōne ipse illum occidit, si ille cum affluat, nō dederit uictū, quamuis ei proprias nō tulerit facultates: Quisq; enim in qua-

cunq; necessitate succurrere morituro potest, si nō fecerit, occidit. **n** ¶ Plenitudo ergo legis, est dilectio.] Hoc est perfectio. **o** ¶ Et hoc scientes tempus, quia hora est iam nos de somno surgere.] Hoc est, ut ad perfectiora tendatis. Non enim semper debetis esse paruuli & lactētes, sicut alibi dicit: Etenim cū deberetis magistri esse & cetera. Item hortatur Apostolus, ut tenebrosa & somni torpore depressa opera relinquentes, in lumine, hoc est, in bonis operibus ambulemus. Item de somno inertia & ignorantia cōfitemur: iam enim scientia lucet. **p** ¶ Nūc enim propior est nostra salus, q̄ cum credidimus. Nōx praecessit, dies autem appropinquauit. Abijciamus ergo opera tenebrarū, & induamur arma lucis: sicut in die honeste ambulemus. Nō in comestationibus & ebrietatibus, non in cubilibus & impudicijs, nō in contentione & amulatione, sed induimini dominū Iesum Christum, & carnis curam ne feceritis in desiderijs. **Cap. XIII**

Infirmitatem autem in fide assumite: non in disceptationibus

& ignorantiam nocti, secundū Osee dicentem: Nocti assimilauit matrē tuam: factus est populus meus tanq̄ non habens scientiam. **r** ¶ Abijciamus ergo opera tenebrarū, & induamur arma lucis.] Cum ignorantia abijciamus simul & opera ignorantiae, & arma lucis, hoc est, luminis opera induamur. Qui enim male agit, odit lucē: qui uero facit ueritatem, uenit ad lucem. **s** ¶ Sic ut in die honeste ambulemus.] Sicut lux diei prohibet unumquemq; agere, quod nocte libere cōmittebat: ita & scientia nos prohibet legis mandata contemnere, quod sciamus nos semper à deo uideri. **t** ¶ Non in comestationibus & ebrietatibus, non in cubilibus & impudicijs.] Comestatio, est inebriatio collatio. Nos uero habemus spirituale conuiuiū dicentes: Cum conuenitis, unusquisque psalmum habeat, & cetera. Ebrietatē ergo perniciosam esse, & luxuria materiā: ex hinc cognoscimus, quia impudiciam subiunxit. Et alibi ait: Nolite inebriari uino in quo est luxuria. **u** ¶ Non in contentione & amulatione.] Etiam contentionem & inuidiam criminofam esse, & alijs multis probatur exemplis, dicēte Iacobo: Si enim zelō amaro habetis & cetera. **x** ¶ Sed induimini dominum Iesum Christū.] Solus Christus uideatur in uobis, non uetus homo. Qui enim dicit se in Christo manere, debet sicut illē ambulauit, & ipse ambulare: in quo omnes sunt uirtutes. **y** ¶ Et carnis curam ne &c.] Sicut Salomon ait: Post cōcupiscentias tuas non eas. Et iterum: Si dederis cōcupiscentiā animā tuā, in gaudiū facies te inimicis tuis uenire. **Cap. XIII**

Infirmitatem &c.] Hic oblique illos increpare incipit, qui se fortes putabant, ut immoderate carnibus uescerent. Itē hic infirmos fideles dicit, qui carnes quā in macello

tunc fecit

Heb. 5.2

Osee. 4.6

Ioan. 3.2

Ephē. 3.3

Iaco. 3.4

A tunc temporis uendebantur, idololatrias esse credebant: & propter hoc sic putantes, ne polluerentur, oleribus uesciebantur, unde praecipitur ab Apostolo, ne imperiti ita sentientes iudicent, qui habent fidem: omnia quae in macello ueneunt, sine disceptatione manducant: quoniam

omnis creatura dei bona est, & nihil dānandum est eorum, quae deus hominibus ad edendum creauit.

a ¶ Non in disceptationibus cogitationum. ¶ Nolite secundum uersitas cogitationes, quae lex non iudicat iudicare. **b** ¶ Alius enim credit se manducare omnia. ¶ Qui tantam fidem habet, ut non moueatur aut abstinentia contractus, aut senio.

c ¶ Qui autem infirmus est &c. ¶ Infirmus aut aetate, aut corporis calore. Itē hic probatur, quia nō de ludicis dicitur, ut quidam putant, sed de abstinentibus. Nō enim carnes secundum legem, sed sola olera manducabant. Aliter: Si idcirco tibi infirmitas animae generatur, quia alium eiusdem propositi, carnibus pro sua fide uesci phorrescens,

B forte cognoscis: noli esse iudex alterius uoluntatis, nec exigere ab aliquo. Vnicuique in uoluntate dimissum est: sed si tibi scandalum est, & nō uis carnibus

uesci, tibi ipsi impone modum: & melius faciens, sola olera māduca. Magis unusquisque per tuam aequanimitatem ad abstinentiam prouocetur, quā iritatus de hoc scandalizet te. Magis in edendis carnibus cōfirmetur, quod tum nō potes quasi culpam in alio reprehendere, si unusquisque aut fideliter hoc praesumit, aut forte asperitate ualitudinis, aut senectute hoc faciat exigēte. **d** ¶ Is qui manducat, non manducantem nō spernat. ¶ Habebant inter se scandala, illi illos quasi carnales iudicabant: & illi illos tanquā stultos iridebant, & superstitiosos iudicabant.

e ¶ Et qui non manducat, manducantē non iudicat: deus enim illum assumpsit. ¶ Ita illos deus uocauit, ut te.

f ¶ Tu quis es qui iudicas alienū seruum? ¶ Cuius tu autoritatis es, ut iudices eum quem lex nō iudicat? Vnde & Iacobus ait: Qui iudicat fratrem scilicet sapienterem se, iudicat legem. Caterum ipse Paulus contra mandatū facientes iudicauit, & alijs iudicandi tribuit facultatem. Ad eum qui fide infirmus est sermo dirigitur, nō eum debere iudicare manducantē. Omnia quaecūque in macello ueneunt: qui robustus fide est, omnia munda mundis esse cognoscit. **g** ¶ Domino suo stat aut cadit. ¶ Siue uiuit, siue moritur, quia & ille propter deum abstinet, & ille secundum deum māducat. **h** ¶ Stabit autem potens est em̄ deus statuere illum. ¶ Deus qui tres pueros leguminibus pastos, meliores apparere fecit, quā illos qui de mensa regis edebant, potest & illos diutius facere in corpore stare. **i** ¶ Nam alius &c. ¶ Iudaei in escis diē inter diem iudicare nō poterant. Ergo de ieiunio & abstinentia dicitur

Iaco. 4. c.

Dan. 1. c.

quae nō sunt sub certo modo legis redacta, ut unusquisque tantū faciat, quantū potest, quātum mercedē habere uoluerit. Vnde sequitur: Unusquisque id faciat in tali causa, quod melius esse iudicat. Itē hoc est quod dicit, aliquos esse, qui certis anni tēporibus, alios esse qui omni tempore

re uitae suae ab esu carniū decreuerūt abstinēdum. **k** ¶ Qui sapit diē, domino sapit. ¶ Domino sapit, qui propter deum ieiunat, & non propter homines. **l** ¶ Et qui manducat, dñō māducat &c. ¶ Qui propter dominum manducat, ut praedicandū euāgelium possit habere uirtutē: non suae gulae studet, sed aliorum salutē, ppter quod conuersi, gratias referant deo. **m** ¶ Et qui non manducat &c. ¶

Quia per exemplum illius multi saluātur, & gratias referunt deo. Qui em̄ uoce agit gratias, solus agit: qui autem etiam in opere, in multis agit. **n** ¶ Nemo enim nostrum sibi uiuit, & nemo sibi moritur &c. ¶ Nemo fidelium sibi uiuit, & nemo sibi moritur: quia

D Christus pro omnibus mortuus est: ut & qui uiuunt, iam nō sibi uiuant, sed illi. Cauendū econtrario, ne nos aut nobis uiuamus manducando: aut propter homines moriamur ieiunando. **o** ¶ In hoc enim Christus &c. ¶ Aduentus Christi & uiuos inueniet, & mortuos suscitabit. Nihil ergo refert, utrū te resuscitet, an uiuum inueniat: tantum labora, ut coram eo iustus appareas. **p** ¶ Tu autē quid iudicas fratrem tuum? ¶ Qua autoritate quasi uoluntate damnas? **q** ¶ Aut tu quare spernis fratrem tuū? ¶ Quasi infirmum despiciens, aut superuacue ieiunantē?

r ¶ Omnes enim stabimus ante tribunal Christi. ¶ Tūc cōscientias nostras dominus iudicabit, quid & quali uoto fecerimus. **s** ¶ Scriptum est enim: Viuo ego dicit dominus, quoniam mihi flectetur omne genu, & omnis lingua confitebitur deo. ¶ Hoc testimonio probat, quia omnes soli domino reddemus nostrorum actuum rationem. **t** ¶ Itaque unusquisque nostrum, pro se rationē reddet deo. ¶ De his quibus lex tacet. Caterū si uidens peccantem nō arguerit, reddet etiam deo pro eo rationem. **u** ¶ Non ergo amplius inuicem iudicemus. ¶ Sufficit quod nunc usque fecistis. **x** ¶ Sed hoc iudicate magis, ne ponatis offendiculum fratri uel scandalum. ¶ Hic subtiliter ingreditur ad abstinentiam cōmendandam, & dicit illos abstinere debere quāuis firmi sint, ne exemplo illorum, infirmi scandalū patiantur. **y** ¶ Scio & confido in domino Iesu, quia nihil commune per ipsum. ¶ Non hoc ideo dico, quia putem aliquid commune esse. Per Christum enim scio omnia esse mūdata. Cōmune enim dicitur, quicquid immundum uidetur in esca ludaeorum.

z ¶ Nisi ei qui existimat quid cōmune esse, illi cōmune est. ¶ Illi per cōscientiā sit cōmune, quod adhuc ritu Iudaico aliquid

A aliquid post Christi fidem in talibus causis arbitratur immundum. **a** ¶ Si enim propter cibum frater tuus contristatur. Non dixit, propter ieiunium: sed ne illum tuo exemplo aut prouoces, aut cōpellas. **b** ¶ Iam non secundum charitatem ambulas. Quia inuitus mādu-

bat. ¶ Quia non suam infirmitatem probando considerat, sed alterius salutem infirmi. **r** ¶ Qui autem discernit si manducauerit, damnatus est. Si quis de alto discernat & dicat: iste si manducauerit, plane damnandus est. Hoc non habet fides, & ideo subsequitur. **s** ¶ Quia

nō ex fide. Non est enim ex fide, si tu alium idcirco condemnas: quia te ieiunante, ille māducat. Aliter: Qui se ita dijudicat. Idipsum enim est discretio & iudicium: quia & iudiciū discernendo fit, & discretio iudicādo. **t** ¶ Omne autem quod non est ex fide &c. Non ex fide, quæ per charitatem operatur. Quicquid ergo alium destruit, ex fide non est, & idcirco peccatum.

CAP. XV

Debemus autem nos firmiores imbecillitates &c. Si uere firmi estis, sic facite ut ego, qui factus sum infirmus, ut infirmos lucrificarem. **x** ¶ Et non nobis placere: unusquisque proximo suo placeat. Non a nobis ipsis sed a proximis collaudemur: sicut & alibi suum nobis proponit exemplum, dicens: Sicut & ego omnibus per omnia placeo, non querens quod mihi utile est, sed quod multis ut salui fiant. Nemo enim potest edificare

1. Cor. 8. c

Mar. 15. c

Psal. 41.

Psal. 118. b

Eccl. 19. d

commune esse, illi cōmune est. Si enim propter cibum frater tuus contristatur, iam nōn secundum charitatem ambulas. Nōli cibo tuo illum perdere, pro quo Christus mortuus est. Nōn ergo blasphemetur bonum nostrum. Nō est enim regnum dei, esca & potus, sed iusticia, & pax, & gaudiū in spiritu sancto. Qui enim in hoc seruit Christo, placet deo, & probatus est hominibus. Itaque quæ pacis sunt, sectemur, & quæ ædificationis sunt, inuicē custodiamus. Nōli propter escam destruere opus dei. Omnia quidē munda sunt, sed malum est homini, qui per offendiculū manducat. Bonum est non manducare carnem, & non bibere uinum, neque in quo frater tuus offenditur, aut scādalizatur, aut infirmatur. Tu fidem quam habes penes te ipsum, habe coram deo. Beatus qui nō iudicat semetipsum in eo quod probat. Qui autem discernit si manducauerit, damnatus est: quia non ex fide. Omne autem quod non est ex fide, peccatum est.

Cap. xv.

Debemus autem nos firmiores imbecillitates infirmorum sustinere, & non nobis placere. Unusquisque uestrum proximo suo placeat in bonum ad ædificationē. Etenim Christus non sibi placuit, sed sicut scriptum est: Improperia improperantiū tibi ceciderunt super me. Quæcunque enim scripta sunt, ad nostrā doctrinam scripta sunt: ut per patientiam & consolationē scripturarū spem habeamus. Deus autem patientiæ & solati

det

alterum cui per bonam uitam non ante placuerit. Sed & sibi placentes sunt, qui propria cōmoda querētes, suam faciunt uoluntatē. **y** ¶ In bonā ædificationē. Oñdit modū placendi & causam: ne ad uanā gloriā placeamus. Simul cum dicit: In bonam ædificationē: ostēdit & malam esse: sicut est illud: Aedificabitur ad manducandū idolothyra. **z** ¶ Etenim Christus nō sibi placuit. Imitatur hoc & discipulus Christi: non querit suum cōmodum. Ille enim ob aliorum salutem, etiam mortuus est, & improperia amarissima supportauit, dicentium. Vah qui destruit templū & cetera. **a** ¶ Sicut scriptum est: Improperia improperantiū &c. Quæcunque non solum Christo, sed etiam sanctis exprobrantur dei causa, deo impropere dicuntur: ut est illud: Vbi est deus tuus? **b** ¶ Quæcunque enim scripta sunt &c. Nihil enim scriptum est sine causa. Nam & merita uel tentationes iustorum ad nostram proficiunt ædificationem: quia deo manifestissimi erant. **c** ¶ Ut per patientiam &c. Per scripturarum solatia, spem futurā patientissime expectamus: sicut scriptū est: Pax multa diligentibus legem tuā, & non est illis scandalum: hoc est qui consolatione legis utuntur, moueri ulla tentatione non possunt, ut per exempla patientiæ & cōsolationis eorum quæ scripta sunt speremus cōsolationē etiā in præsentibus tentationibus. Magna enim causa solatiū est, si quæ nos patiamur dñm nostrum Iesum Christū & sanctos eius sciamus esse perpeffos. **d** ¶ Deus autem patientiæ &c. Hoc loco deum

B 4 patientiæ

mentiam facilius custoditur. Vbi uero iusticia, ibi & pax: ubi pax, ibi & gaudiū spirituale: quia ex dissentione semper tristitia & molestia generatur. **g** ¶ Qui enim in hoc seruit Christo, placet deo, & probatus est hominibus. De tali homine nemo potest dubitare, quia sanctus est. **h** ¶ Itaque quæ pacis sunt, sectemur. Ut non inuicem nos de huiusmodi iudicemus. **i** ¶ Et quæ ædificationis sunt, inuicem custodiamus. Sed ædificatio est abstinētia. Caterum esca etiam si neminem perdat, nullam ædificat. **k** ¶ Noli propter escam destruere opus dei. Hominem scilicet à deo creatum. **l** ¶ Omnia quidem munda sunt. Reperit quod superius dixerat, ne creaturā damnare uideretur. **m** ¶ Sed malum est homini, qui per offendiculum manducat. Ipsum mundum, illis sit malum, si per illud alterum offendat. **n** ¶ Bonum est non māducare carnem, & non bibere uinum. Exponit quid sit per quod offendere dicebat infirmum. Item hoc loco laudat quidem abstinētiā carnis & uini: sed multo magis admonet, propter scandalum fratris abstinendum esse à cibo & potu eorum, quæ idolis immolantur. **o** ¶ Neque in quo frater tuus offenditur, aut scandalizatur, aut infirmatur. Infirmitas à pudicitia. Vinum enim & mulieres apostatare faciunt etiam sapientes. **p** ¶ Tu fidem quam habes penes te ipsum, habe coram deo. Si in hoc fidelē te putas: sic manduca, ut nemo tuo infirmetur exemplo. **q** ¶ Beatus qui non iudicat semetipsum in eo quod pro-

Eccl. 19. d

A patientiæ, spiritum sanctum significat, qui donat nobis secundum Christum unanimes glorificare deum & patrem domini nostri Iesu Christi. Item patientiæ eius quæ est in cōuersione & solatio, nō ira neq; dissidio. **a** ¶ Det uobis idipsum sapere in alterutrū secundū Iesum Chri-

stū. ¶ Vt unusquisq; sic quærat salutem alterius quasi suam, sicut Christus sua morte omnes saluauit à morte. **b** ¶ Vt unanimes uno ore honorificetis deum & patrem domini nostri Iesu Christi. ¶ Tūc uere deus honorificat, si uno animo & cōcordi uoce laudatur. Si enim duo cōuenerint super terram ex omni re, quacūq; petierint, fient illis.

c ¶ Propter quod suscipite inuicē. ¶ Propter honorem dei in uitam onera uestra portate: sic adimplebitis legem Christi: quia nos suscepit in se cū essemus impij. Quanto ergo magis nos inuicē ut similes, nos sustinere debemus. Iterū hic utrūq; populū ad unitatem

B hortatur. Consentio uobis o Iudæi quia Christus uobis promissus ad uos uenerit primum, & gentes propter misericordiā dei uocatae sint: tamē unū corpus estis effecti. **d** ¶ Sicut & Christus suscepit uos in

honorem dei. ¶ Siue in gloriam diuinitatis: siue propter honorem dei. **e** ¶ Dico enim Christum Iesum ministrum fuisse &c. ¶ Hic ostendit quoniam secundū carnem Christus, iuxta promissiones patrū ex ipsis natus sit ut præcepta legis impleat. Item nō uenerat ministrari, sed ministrare, & dare animam suam redemptionem pro multis. **f** ¶ Ad confirmandas promissiones patrum. ¶ Quia illis promiserat Christus: sicut ipse dicit: Non ueni nisi ad oues perditas domus Israel. **g** ¶ Gen-

Luc. 7. 2 tes autem super misericordia honorare deum. ¶ Cui enim plus dimittitur, plus diligit. **b** ¶ Sicut scriptū est: &c. ¶ Tulit Iudæis arrogantiam, dum gentium salutem docet esse prædictam, quāuis non fuerit nunciatus ipse Christus in gentibus. Confitetur eos misericordiā cōsecutos: quia & ipsi sunt in corpore eius. **i** ¶ Et iterum dicit: Latamini gentes cum plebe eius. ¶ Qui cum ipsis estis ad salutem adducti. **k** ¶ Et iterum: Laudate omnes gentes dominum, & magnificate eum omnes populi. Et rursum Esaias ait: Erit radix Iesse. ¶ Iesse pater fuit Dauid, de cuius semine, id est Maria, natus est Christus.

Gen. 49. b ¶ Et qui exurget regere gentes: in eum gentes sperabunt. ¶ Non de profelytis asserit, sed & illud huic loco simile est: Non deficiet princeps ex Iuda, nec dux de fœ moribus eius. Vnde probat uere iam uenisse Christum, in quo omnes gentes sperare manifestū est. **m** ¶ Deus autē spei. ¶ In quo omnes speramus: hoc ostendit quomodo deus absq; uirtute spiritus sancti non replet ali-

quando nationem gratia, quoniam unum donum est patris & spiritus sancti. **n** ¶ Repleat uos omni gaudio & pace. ¶ Pax fidelium, in spe debet esse futura. Et ibi omne gaudiū ubi pax est. Nullum uero in dissensione gaudiū sed uniuersa mœsticia. **o** ¶ In credendo ut abundetis in spe & uirtute

spiritus sancti. ¶ Abundantia, in spe, in spiritu, uirtutib; cōsistit & signis.

p ¶ Certus sum autē &c. ¶ Bonus doctor laudando prouocat ad profectum ut erubescant tales non esse quales ab Apostolo putantur. **q** ¶ Quoniam ipsi pleni estis dilectione. ¶ Prouidit ne unquam contentiosius dura increpasse uideat. Vel dissidentes aut stultos ostendit Christianos semper alterutrū monere debere. **r** ¶ Repleti omni sciētia: ita ut possitis alterutrū monere. ¶ Hoc est noui & ueteris testamenti. **s** ¶ Audacius autē scripsi uobis fratres ex parte. ¶ Imo ideo magis scribendi fiduciam habui, quia noui uos ut prudentes cito accipe ratio-

nem: sicut scriptū est: Argue sapientem, & amabit te. Itē hoc loco aut humilians se Apostolus loquitur: aut certe quoniam habentibus iam prædicationem Petri, ipse

ab audeat prædicare. **t** ¶ Tanq; in memoriam uos &c. ¶ Recordans uos esse prudentes siue non ignaros, non doceo, sed cōmoneo ut sciētes. **u** ¶ Propter gratiam &c. ¶ Non propter munera terrena uel laudē, sed ut impleam officium quod accepi. **x** ¶ Vt sim minister Christi Iesu in gentibus. ¶ Seruiens euangelio: hoc est reuocans ei seruos quosdam fugitiuos. **y** ¶ Sanctificans euangelium dei. ¶ Meo exemplo sanctū esse demonstrās, quod cum tanto timore pericio. Quidam enim ut humanum contemnunt, quod prædicant ut diuinum, & ita fit ut res sancta uideatur esse non sancta, cum non perficitur sancte. Vnde dicitur: Sanctificate ieiuniū, id est sanctum facite siue monstrate. **z** ¶ Vt fiat oblatio gentium &c. ¶ Vt exemplo meo gentes efficiantur hostia deo accepta, non igni sanctificata uel suscepta, sed spiritu sancto: sicut scriptum est: Quia sedit super apostolos quasi ignis, & ui sœ sunt eis uariæ linguæ. **a** ¶ Habeo igitur gloriam, Christi Iesu ad deum. ¶ Qui gloriatur, in domino gloriatur. Gloriam habeo apud deum, licet apud homines infamer & maculer. **b** ¶ Non enim audeo aliquid loqui eorum &c. ¶ Hic ostendit Christi & spiritus sancti unam esse potentiam atq; uirtutem. Item non ausus sum aliquid dicere me in his duntaxat rebus propria uirtute fecisse, & non omnia per me esse deo operatū. **c** ¶ Verbo & factis &c. ¶ Hoc est doctrina & signis. Non enim de operibus hic, sed de uirtutib; loquebatur. **d** ¶ In uirtute spiritus sancti. ¶ Vnā esse uirtutē atq; potentia. ¶ Ita

A a ¶ Ita ut ab Hierusalem per circuitum usque ad Illyricum repleuerim euangelium Christi. Repletur euangelium, cum etiam gentes credunt. b ¶ Sic autem hoc prædicaui euangelium, non ubi nominatus est Christus: ne super alienum fundamentum ædificarem. Non o-

mnis qui super alienum fundamentum ædificat, malefacit: sed si ædificet aurum & cætera. Hic pseudo apostolos tangit, qui semper ad eos qui iam crediderant ibant & nunquam ad gentes: quia non poterant uirtutes operari. Et ostendit per se se laborasse, qui & fundamentum posuit & ædificiū superstruxit. c ¶ Sicut scriptū est. In Esaia.

Ostendit suum laborem iam ante fuisse prædictum. d ¶ Quoniam quibus non est annuntiātū de eo uidebunt & qui non audierunt intelligent. ¶ Ostenditur Christus in apostolis & per uirtutes quæ in eius nomine fiebant. e ¶ Propter quod & impediebat plurimū uenire ad uos. ¶ Exposuit illud quod in capite dixerat. f ¶ Sed prohibitum sum usque adhuc. Nunc uero ulterius locū non habes in his regionibus. ¶ Vbi iam toti firmi sunt, causam se negat habere ponendi fundamentum. g ¶ Cupiditate autem habens ueniendi ad uos. ¶ Notandum, esse cupiditatem etiam bonam:

Sicut cupio dissolui & esse cum Christo. Et: Concupiuit anima mea desiderare iustificationes tuas. h ¶ Ex multis iam præcedentibus annis. ¶ Qualis necessitas fuerit ostendit, quæ illū multis detineret annis. i ¶ Sed cum in Hispaniam proficisci cœpero &c. ¶ Virum in Hispania fuerit, incertum habetur. k ¶ Et a uobis deducar illuc, si uobis primū ex parte fructus fuero. ¶ Quia ita uos exhibetis, ut nec apud uos locum aut necessitatem habeam diutius remorandi, & ideo ex parte illis fuisse dicit: quia non credere indigebant, sed tantūmodo confirmari. Siue ideo ex parte: quia nulla magnitudo temporis satiat charitatē. l ¶ Nunc igitur proficiscar in Hierusalem. ¶ Hoc mihi restat deinceps ut ueniā. m ¶ Ministrare sanctis. ¶ Sancti erant in Hierusalem, qui omnibus suis distractis, & ante apostolorū pedes depositis, orationi, lectioni, doctrinaque uacabant. Quales autem fuerint, ex hoc cognoscitur ut ipse apostolus per se illis pergeret ministrare, & quibus oblationem suam esse optat acceptam: id est, ut eam dignentur accipere, ostendens hoc non tam prodesse accipientibus quam dantibus. Hoc contra illos facit qui gloriam perfectionis impugnant. n ¶ Probauerunt enim Macedonia & Achaia. ¶ Probauerunt hoc sibi utile fore, si collationem aliquam sum-

ptuum facerent sanctis. o ¶ In pauperes sanctorū qui sunt in Hierusalē. Placuit enim eis. ¶ Quia propter sanctorum ædificationem esse pauperes uoluerūt. Siue simpliciter pauperes sanctorū intellige. p ¶ Et debitores sunt eorum. ¶ Exemplo eorum prouocat Romanos ad simile opus, ostendens hoc illis non immerito placuisse. q ¶ Nā si spiritaliū eorum participes facti sunt gentiles, debet & in carnalibus ministrare eis. ¶ Quia doctores ex ipsis habebant, & socii facti fuerant radicis, & pinguedinis oliuæ: ideoque unusquisque in quo abundat debet alteri imprimere. r ¶ Hoc igitur cum consummauero & assignaui eis fructū hunc, proficiscar per uos in Hispaniā. ¶ Si uos bene exhibueritis, abundauit nobis bona doctrina in uos quia quantum proficit discipulus, tantum prouocat ad docendum & doctorem. Sicut alibi ait: Os nostrum patet ad uos o Corinthii. Siue abundanter benedicitur in aduentu meo Christo in uobis. s ¶ Scio autem quoniam ueniens ad uos, in abundantia benedictionis Christi ueniam. ¶ Sciens Apostolus quoniam propter prædicationem Christi Romam uinctus ducendus erat, in abundantia benedictionis prædicat se esse uenturum. Vel certe quoniam con-

ab Hierusalē per circuitum usque ad Illyricum repleuerim euangelium Christi. Sic autem prædicaui euangelium hoc: non ubi nominatus est Christus, ne super alienum fundamentum ædificarem, sed sicut scriptum est.

Quoniam quibus non est annuntiātum de eo, uidebunt, & qui non audierunt de eo, intelligent: propter quod & impediebat plurimū uenire ad uos, & prohibitus sum usque adhuc. Nunc uero alterius locū non habens in his regionibus: cupiditatem autem habens ueniendi ad uos ex multis iam præcedentibus annis: cum in Hispaniā proficisci cœpero, spero quod præteries uideam uos, & a uobis deducar illuc, si uobis primū ex parte fructus fuero. Nunc igitur proficiscar in Hierusalē, ministrare sanctis. Probauerunt enim Macedonia & Achaia collationem aliquā facere in pauperes sanctorū qui sunt in Hierusalē. Placuit enim eis, & debitores sunt eorum. Nam si spiritaliū eorum participes facti sunt gentiles: debet & in carnalibus ministrare eis. Hoc igitur cum consummauero, & assignaui eis fructū hunc: per uos proficiscar in Hispaniā. Scio autem quoniam ueniens ad uos, in abundantia benedictionis Christi ueniā. Obsecro ergo uos fratres per dñm nostrū Iesum Christū, & per charitatē sancti spiritus: ut adiuuetis me in orationibus uestris pro me ad deū: ut liberer ab infidelibus qui sunt in Iudæa, & obsequiū mei oblatio accepta fiat in Hierusalē sanctis, ut ueniā ad uos in gaudio per uoluntatē dei, & refrigerer uobiscū. Deus autem pacis sit cum omnibus uobis. Amē.

Cap. XVI.

Commendo autem uobis Phœben sororem nostram

Philip. 1. c. ¶ Sicut cupio dissolui & esse cum Christo. Et: Concupiuit anima mea desiderare iustificationes tuas. b ¶ Ex multis iam præcedentibus annis. ¶ Qualis necessitas fuerit ostendit, quæ illū multis detineret annis. i ¶ Sed cum in Hispaniam proficisci cœpero &c. ¶ Virum in Hispania fuerit, incertum habetur. k ¶ Et a uobis deducar illuc, si uobis primū ex parte fructus fuero. ¶ Quia ita uos exhibetis, ut nec apud uos locum aut necessitatem habeam diutius remorandi, & ideo ex parte illis fuisse dicit: quia non credere indigebant, sed tantūmodo confirmari. Siue ideo ex parte: quia nulla magnitudo temporis satiat charitatē. l ¶ Nunc igitur proficiscar in Hierusalem. ¶ Hoc mihi restat deinceps ut ueniā. m ¶ Ministrare sanctis. ¶ Sancti erant in Hierusalem, qui omnibus suis distractis, & ante apostolorū pedes depositis, orationi, lectioni, doctrinaque uacabant. Quales autem fuerint, ex hoc cognoscitur ut ipse apostolus per se illis pergeret ministrare, & quibus oblationem suam esse optat acceptam: id est, ut eam dignentur accipere, ostendens hoc non tam prodesse accipientibus quam dantibus. Hoc contra illos facit qui gloriam perfectionis impugnant. n ¶ Probauerunt enim Macedonia & Achaia. ¶ Probauerunt hoc sibi utile fore, si collationem aliquam sum-

factus sibi erat, nihilominus habere se gratiam ab alijs apostolis. t ¶ Obsecro igitur uos fratres per dominum nostrum Iesum Christū. ¶ Rogat ut pro eo tota instanter oret ecclesia: quia nouit multū ualere preces in communi multorum. Iacobo enim occiso, Petrus fratrum precibus de carcere liberatur: qui non tam illi quam sibi beneficium præstiterunt, scilicet ut eius possint doctrina firmari. u ¶ Et per charitatem spiritus ut adiuuetis me in orationibus uestris pro me ad deum. ¶ Spiritualis enim charitas facit ut pro inuicem exoretis. x ¶ Ut liberer ab infidelibus qui sunt in Iudæa, & obsequiū mei oblatio accepta fiat in Hierusalem sanctis. ¶ Siue ut omnes credant: siue fidelibus ministrans, in manus infidelium non incurram, ne ad uos uenire non possim. y ¶ Ut ueniā ad uos in gaudio per uoluntatem dei, & refrigerer uobiscū. ¶ Tunc in gaudio ueniā, si oblatio mea ab eis accepta fuerit, & securus uerbi dei abundantius loquar. Tristitia enim animi multū impedit ad doctrinam. z ¶ Deus autem pacis sit &c. ¶ Deus pacis non nisi pacificis est. Pulchre autem finit, duobus populis in concordiam reuocatis. Cap. XVI.

Commendo autem uobis Phœben sororem nostrā. ¶ Iam quasi finio textum epistolæ, ut solet commendationis

2. Cor. 5. c

A tionis gratiam subter adnexuit. Item hic monstrat Apostolus non accipiendam aut eligendam personam esse uiri uel foeminae, quando Romanis per mulierem ut fertur litteras mittit. In eadem epistola alijs foeminis mandat salutem. **a** ¶ Quae est in ministerio ecclesiae quae est in Cen-

chreis.] Sicut etiam nunc in orientalibus diaconissae mulieres, in suo sexu ministrare uidentur in baptismo, siue in ministerio uerbi: quia priuatum docuisse foeminas inuenimus, sicut Priscillam, cuius uir Aquila uocabatur.

b ¶ Ut eam suscipiat in domino digne sanctis, & assistatis ei in quocunque negotio &c.] Ut adiuuetis eam siue sumptuum operibus, siue solatio: quia & ipsa quamdiu habuit plures adiuit.

c ¶ Salutate Priscam &c.] Qui confirmasse Apollo dicuntur in fide: quos & ideo adiutores appellat: quia in opere doctrinarum ubi ipse laborabat & isti iuuerunt.

d ¶ Qui pro anima mea suas ceruices &c.] Probando meam doctrinam, se periculo subiecerunt, propter quod illis omnes ecclesiae gratias agunt: quia per illos ego seruatus sum. **e** ¶ Et domesticam eorum ecclesiam.] Ostendit congregationem fidelium, ecclesiam nominari. **f** ¶ Salutate Epānetum dilectum mihi &c.] Primiti uos ecclesiae Asiae, istos omnes quos salutat, intelligimus ex nominibus fuisse peregrinos: per quorum exemplum atque doctrinam, non absurde existimamus credidisse Romanos. **g** ¶ Salutate Andronicum & Iuliam cognatos & concaptiuos meos qui sunt nobiles in apostolis: qui & ante me fuerunt in Christo. Salutate Ampliatum dilectissimum mihi in domino. Salutate Urbanum adiutorem nostrum in Christo, & Stachyn dilectum &c. Salutate Rufum electum in domino. Et matrem eius & meam.] Aetate non partu matrem salutate. Hi ex Iudaeis erant, & quia simul cum Paulo fuerant tribulati, nec terribiles: ideo nobiles hoc merito habebantur: qui ad profectum Romanorum inter ceteros fuerant destinati, qui priores Paulo credidisse, ipsius testimonio referuntur. **h** ¶ Salutate Asyncriton, Phlegontem, Herman, Patroban, Her-

strā, quae est in ministerio ecclesiae, quae est Cenchreis: sit eam suscipiat in domino digne sanctis, & assistatis ei in quocunque negotio uestri indiguerit. Etenim ipsa quoque assistit multis & mihi ipsi. Salutate Priscā & Aquilam adiutores meos in Christo Iesu, qui pro anima mea suas ceruices supposuerunt. Quibus non solum ego gratias ago, sed & cunctae ecclesiae gentium, & domesticam ecclesiam eorum. Salutate Epānetum dilectum mihi, qui est primitiuus ecclesiae Asiae in Christo Iesu. Salutate Mariam quae multum laborauit in uobis. Salutate Andronicum & Iuliam cognatos & concaptiuos meos: qui sunt nobiles in apostolis, qui & ante me fuerunt in Christo Iesu. Salutate Ampliatum dilectissimum mihi in domino. Salutate Urbanum adiutorem nostrum in Christo Iesu, & Stachyn dilectum meum. Salutate Apellen, probum in Christo. Salutate eos qui sunt ex Aristobuli domo. Salutate Herodionem cognatum meum. Salutate eos qui sunt ex Narcissi domo, qui sunt in domino. Salutate Tryphenam & Tryphosam: quae laborat in domino. Salutate Persidam charissimā quae multum laborauit in domino. Salutate Rufum electum in domino, & matrem eius & meam. Salutate Asyncritum & Phlegontem, Herman, Patroban, Herman, & qui cum eis sunt fratres. Salutate Philologum & Iuliam, Nereum & sororem eius, & Olympiadem, & omnes qui cum eis sunt sanctos. Salutate inuicem in osculo sancto. Salutat uos oēs ecclesiae Christi. Rōgo autem uos fratres, ut obseruetis eos qui dissensiones & offendicula praeter doctrinam quam uos didicistis faciunt, & declinate ab illis. Huiusmodi enim Christo domino nostro non seruiunt, sed suo uentri, & per dulces sermones & benedictiones seducunt corda innocentium. Vestra enim obedientia in omni loco diuulgata est. Gaudeo igitur in uobis, sed uolo uos sapientes esse in bono, & simplices in malo. Deus autem pacis conterat satanā sub pedibus uestris uelociter. Gratia domini nostri Iesu Christi uobiscum. Salutat uos Timotheus adiutor meus, & Lucius & Iason & Sosipater, cognati mei. Saluto uos ego Tertius qui scri-

men, & qui cum eis sunt fratres. Salutate Philologum & Iuliam, Nereum & sororem eius & Olympiadem & omnes qui cum eis sunt sanctos.] Suo exemplo nos docet quales amicos debeamus in nostris litteris salutare: non diuites seculi, facultatibus uel dignitatibus honoratos,

sed gratia ac fide locupletes. **i** ¶ Salutate inuicem in osculo sancto. Salutant uos omnes ecclesiae Christi.] Non sicut uel subdole, quale Iudas tradidit saluatori. Ideo enim in ecclesia pax primo annuntiatur: ut ostendat se cum omnibus esse pacificum qui corpori communicaturus est Christi. **k** ¶ Rogo autem uos fratres ut obseruetis eos qui dissensiones & offendicula praeter doctrinam quam uos didicistis faciunt, & declinate ab illis. Huiusmodi enim Christo domino nostro non seruiunt, sed suo uentri.] De illis dicit quod ex circuncisione illo tempore uenerat, ieiunia & abstinentiam seruantes, neomenias & sabbata & ceteras ferias, uentris gratia praedicabant, dissidentes ab apostolica doctrina, & fratribus offendicula praeparantes. **l** ¶ Et per dulces sermones & benedictiones seducunt corda innocentium.] Per blandimenta, & adulationes, compromissione sermonis compositas. **m** ¶ Vestra enim obedientia in omni loco diuulgata est.] Si illis obedistis quibus non debuistis: quanto magis nobis obedire deberis. Nam & illi propterea ad uos uenerunt, quia sciebant uos per obedientiam simplicem cito posse seduci. **n** ¶ Gaudeo igitur in uobis: sed uolo uos sapientes esse in

bono, & simplices in malo. Deus autem pacis conterat satanā sub pedibus uestris uelociter. Gratia domini nostri Iesu Christi uobiscum. Salutat uos Timotheus adiutor meus & Lucius & Iason & Sosipater cognati mei. Saluto uos ego Tertius qui scripsi epistolā in domino. Salutat uos Gaius hospes meus &c.] Quia bona est obedientia, sed si rationalis sit, & ideo uolo uos sapientes esse in bono, ut malum nescient, sub pedibus innocentiae deponatis inimicum. Ita enim dedit nobis dominus potestatem calcandi super scorpiones atque serpentes, & omnem

A omnem uirtutem inimici: id est ne nobis praualeat, & omnibus super eum membris liberis ac solutis ambulare possimus. **a** ¶ Salutat uos Erastus Arcarius ciuitatis & Quartus frater. Hic Arcarium ex Arcario dicit: sicut gentes credentes ex gentibus saepe uocauit, secundum consuetudinem legis quæ Abigail, uxorem Nabal adhuc appellat, cū iam illo mortuo in Dauid matrimonio transisset. **b** ¶ Gratia domini nostri Iesu Christi cū omnibus uobis. Amen. Hæc est subscriptio manus eius in omnibus epistolis, ut in ea etiam cōmōneret beneficia Christi. **c** ¶ Ei autem qui potens est uos confirmare. Signis atq; doctrinis. Itē hic patris personam monstrat. Descendens autem dicit: manifestatum hunc per scripturas propheticas secundum imperium æterni dei: spiritum sanctum significat. Item infert: Cognitum est soli sapienti deo per Christum Iesum: cui gloria in secula. Hoc loco patrem & filium manifeste loquitur. Quod autem dicit: Cognitum est soli sapienti deo: in communi munere, mysterij significat trinitatem. **d** ¶ Iuxta euangelij meum & prædicationem Iesu Christi. Ut sic uiuatis, quomodo ego Christi exemplo & autoritate gentibus prædicaui. **e** ¶ Secundum reuelationem mysterij. Mysterium de uocatione uniuersa-

rum gentium in lege diu fuerat occultatum, quod nunc per Paulum euidenter patefactum est euangelij in Christo per testimonia prophetarum: quia quamuis de gentibus ante multa dixisset, tamen quomodo & in Christo unum fierent & Iudæi, nemo tam aperte cognouerat. Exi-

stimare enim poterāt quosdā ad fidē quasi profelytos admittendos. **f** ¶ Temporibus æternis taciti, qd nunc patefactum est per scripturas prophetarum. Descendēs autem dicit quid est patefactum. **g** ¶ Secundum præceptum æterni dei. Præcepit deus ut oēs gētes obediāt & deū agnoscant, quod futurum quandoq; solus ante sciebat, qui solus naturaliter sapiēs, sicut

psi epistolam hanc in domino. Salutat uos Gaius hospes meus, & uniuersa ecclesia. Salutat uos Erastus Arcarius ciuitatis, & Quartus frater. Gratia domini nostri Iesu Christi cum omnibus uobis: amen. Ei autem qui potens est uos confirmare iuxta euangelium meum & prædicationē Iesu Christi, secundum reuelationem mysterij temporibus æternis taciti: quod nunc patefactum est per scripturas prophetarum, secundum præceptum æterni dei ad obēditionem fidei in cunctis gentibus cogniti soli sapienti deo, per Iesum Christum: cui honor & gloria in secula seculorum. Amen.

naturaliter bonus: cum tamen & homo dicatur bonus: sed nos institutione boni uel sapiētes esse possumus: ille natura. Cui per Iesum Christum gloria & honor in secula seculorum. **h** ¶ Ad obēditionem fidei in cunctis gentibus. Spiritum sanctum significat. Item infert. **i** ¶ Cogniti soli sapienti deo per Iesum Christum: Cui honor & gloria in secula seculorum. Amen.

Commentariorum in epistolam ad Romanos, finis.

B COMMENTARII IN PRIMAM epistolam ad Corinthios Paulus.

Paulus quod nomen prapōnit in epistolis, autoritatis esse noscendum. Item aliter. Paulus apostolus: cōnectens in epistola fratrum nomina: uel humi-

lilitatem suam significat, uel cooperatōre esse cum apostolicæ prædicationis ostendit. **l** ¶ Vocatus apostolus Iesu Christi per uolūtatē dei. Voluntate dei uocatur quisq; ad fidem, sed sua sponte & suo arbitrio credit: sicut ait in Actibus: Nō fui incredulus coelesti uisioni. **m** ¶ Et Sosthenes frater ecclesiæ dei. Frater, inquit, non apostolus: Hunc autem idcirco secum

scribentem inducit: quia ex ipsis doctor est, & pro his ualde sollicitus. **n** ¶ Quis est Corinthi. Ostendit qui sunt ecclesia dei, sancti scilicet & immaculati: quia ecclesia neq; maculam habet neq; rugam, & ideo his scribit qui integram adhuc seruabant, non qui perdidērūt sanctitatem. Nam istos honorat literis, illos autoritate commendat. **o** ¶ Sanctificatis in Christo Iesu uocatis sanctis. Per baptismum sanctificatis. Cum omnibus qui inuocant nomen domini nostri Iesu Christi. Proprie sacerdotum est inuocare dominum: Quibus dicitur: Sic benedicite filiis Israel, inuocantes nomen meum super illos. Et Psalmista dicit: Et Samuel inter eos qui inuocāt

nomen eius. Quem sacerdotē fuisse illa res probat: quia & sacerdoti successit & hostias offerebat. De quo etiam secundum historiam dictum est: Suscitabo mihi sacerdotem fidelem. Qui quamuis non sit ex genere Aaron, tamen de tribu Leui esse in Paralipomenon legitur: quia

ipse hunc constituit qui & illum. Ita enim Aaron elegit, ut alios postea eligendi non amiserit potestatem.

p ¶ In omni loco ipso rū & nostro. Quia sacerdotes & suo & apostolorum loco funguntur. Propter quod etiam ecclesiarum apostoli nominantur. Item aliter. Vniuersis ecclesijs, puincia Achaia ostēdit se has literas mittere.

q ¶ Gratia uobis & pax à deo patre nostro & domino Iesu Christo. Pax gra-

tiam seruas, quam quidam habere nolebant. **r** ¶ Gratias ago deo meo semper pro uobis in gratia dei quæ data est uobis in Christo Iesu. Primum solito laudando prouocat ad profectum, & dicit se quidem gaudere de eorum scientia: sed scire illos debere: quia uera sapientia non inbat neq; dissentit. **s** ¶ Quia in omnibus diuites facti estis in illo. In omnibus uirtutibus, per sapientiam, quæ amicos dei & prophetas constituit. Item aliter. Hoc dicendo, Apostolus ostendit eos quando ad fidem Christi accesserunt, omni gratia tunc ditatos: nunc autem non iuxta fidem conuersantes, uacuefactam monstrat gratiam quam perceperunt.

¶ In omni

AD CORINTHIOS EPISTOLA PRIMA

Paulus, uocatus apostolus Iesu Christi per uoluntatem dei, & Sosthenes frater ecclesiæ dei, quæ est Corinthi: sanctificatis in Christo Iesu uocatis sanctis, cū omnibus qui inuocant nomen domini nostri Iesu Christi: in omni loco ipsorum & nostro. Gratia uobis & pax à deo patre nostro & domino Iesu Christo. Gratias ago deo meo semper pro uobis in gratia dei quæ data est uobis in Christo Iesu: quia in omnibus diuites facti

Act. 26. c

Psalm. 68. b